

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAHİR OLGUN'UN *LEVÂMÎ*' TERCÜMESİ
(İNCELEME-METİN)

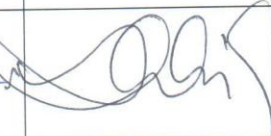
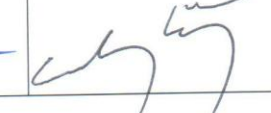
HAZIRLAYAN
HALİL KARABULUT

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ALİ İHSAN ÖBEK

EDİRNE 2014

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİL KARABULUT tarafından hazırlanan **TAHİR OLGUN'UN LEVÂMİ' TERCÜMESİ (İNCELEME-METİN)** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **23.07.2014 Çarşamba** günü, saat **16.00**'da yapılmış olup tezin* *Kabul Edilmesine* **OYBİRLİĞİ/ ~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK (Danışman)	<i>Kabul Edilmesine</i>	
Yrd. Doç. Dr. Bülent ATALAY	<i>Kabul Edilmesine</i>	
Yrd. Doç. Dr. Cumhur ÜN	<i>Kabul Edilmesine</i>	

* Jüri üyelerinin tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında “Kabul Edilmesine/Reddine” seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10023476
Yazar Adı / Soyadı	HALİL KARABULUT
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 24509307392
Telefon	5019119115
E-Posta	halilkarabulut1@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Tahir Olgun'un Levâmi' Tercümesi (İnceleme-Metin)
Tezin Tercümesi	Tahir Olgun's Levâmi' Translation (Analysis-Text)
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Türk Edebiyatı Bölümü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2014
Sayfa	157
Tez Danışmanları	PROF. DR. ALİ İHSAN ÖBEK 14216943358
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 24.07.2017 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

24.07.2014

İmza:.....

Tezin Adı: Tahir Olgun’un *Levâmi*’ Tercümesi (İnceleme-Metin)

Hazırlayan: Halil Karabulut

ÖZET

Bu çalışma Tanzimat sonrası Türk edebiyat tarihinin önemli isimlerinden Tahir Olgun’un (Tahirü’l-Mevlevî) Molla Câmi’nin eseri *Levâmi*’ye yaptığı tercümeyi esas alır. Çalışma “*Giriş*”, “*Sonuç*” ve “*Kaynakça*” dışında iki bölümden oluşmaktadır. “*Giriş*”te Molla Câmi’nin şerhi, şerhe konu olan şiir el-Kasîdetü’l-hamriyye ve tercümeye kadar geline telif aşamaları kısaca anlatılmıştır. “*Birinci Bölüm*”de el-Kasîdetü’l-hamriyye’nin şairi İbnü’l-Fârız ile Molla Câmi ve Tahir Olgun’un biyografileri ve kaside hakkında genel bilgiler yer almaktadır. “*İkinci Bölüm*”de *Levâmi*’nin tasavvufî tesirlerinin yanı sıra eserin edebî özellikleri üzerinde durularak tercümenin transkripsiyonlu hali verilmiştir. “*Sonuç*” kısmında ise çalışma boyunca edindiğimiz kanaat ve sonuçlar paylaşılmıştır. Çalışmada referans gösterdiğimiz kaynaklar “*Kaynakça*” bölümünde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Kasîde, *Levâmi*’, Molla Câmi, Tahir Olgun

Name of Thesis: Tahir Olgun's *Levâmi*' Translation

Prepared by: Halil Karabulut

ABSTRACT

This study is based on *Levâmi*' written by Molla Câmi. In this work we aimed to study on *Levâmi*' translation made by Tahir Olgun (Tahirü'l-Mevlevî), a versatile name of Turkish literature. The study consisting of two main chapters, as well as the chapters, namely “*Introduction*”, “*Conclusion*” and “*References*”, discusses respectively those issues: the “*Introduction*” chapter presents Molla Câmi's work named *Levâmi*' based on el-Kasîdetü'l-hamriyye. In the “*First Chapter*” the poet of el-Kasîdetü'l-hamriyye, İbnü'l-Fârız, Molla Câmi and Tahir Olgun's biographies are presented. In the “*Second Chapter*” literal facts of *Levâmi*' are discussed and transcription of *Levâmi*' translation is presented. The “*Conclusion*” chapter displays the findings obtained from the research and the “*References*” include the works which this thesis based and the secondary resources we used.

Keywords:

Kasîde, *Levâmi*', Molla Cami, Tahir Olgun

ÖN SÖZ

Yaptığı çalışmalar ve önemli bir yekün tutan eserleriyle tasavvuf ve edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahip olan Tahir Olgun, ömrü vefa ettiği sürece klasik şiire hizmet etmiştir. Hakkında yazılan biyografilerde çalışkanlığı ve titizce yürüttüğü çalışmalarla anılan Olgun, Farsçaya olan derin vukufu ve ilgisi ile birçok tercüme yapmıştır. Tezimize konu olan metin, Tahir Olgun’un Molla Câmi’den yaptığı *Levâmi*’ adlı tercümesidir. Bu eserinde İbnü’l-Fârız’ın el-Kasîdetü’l-hamriyyesi’ni etkin tasavvufî yorumlarla şerh eden Câmi, gerek İran gerek Osmanlı sahası edebî hayata tesirleri olan önemli bir şiiri izahlarıyla zenginleştirmiştir.

Levâmi’ tercümesini transkript ederek incelemeye aldığımız bu çalışma, “Giriş”, “Sonuç” ve “Kaynakça” dışında iki ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş* başlığında *Levâmi*’ tercümesinin önemine, bu bağlamda el-Kasîdetü’l-hamriyye’nin genel içeriğine kısaca değinildikten sonra mütercimi tercümeyle teşvik eden sebepler açıklanmıştır.

Birinci Bölüm’de sırasıyla İbnü’l-Fârız, Molla Câmi ve Tahir Olgun’un hayatı ele alınmış, üç müellifi ortak bir noktada buluşturan el-Kasîdetü’l-hamriyye’nin muhtevası ve üzerine yazılan şerhler üzerinde durulmuştur. *Levâmi*’ tercümesinin edebî ve tasavvufî yönlerine değindiğimiz *İkinci Bölüm*’de, çalışmaya konu olan şiir ve şerhin tesirleri tedkik edilmiş, transkript ettiğimiz müellif nüshasının incelemesine yer verilmiştir. Çalışmamızın *Sonuç* kısmında, incelemiş olduğumuz tercüme ve Câmi’nin şerhinin önemi üzerinde durularak bu çalışmanın faydalı olabileceği şiir sahaları belirtilmiştir. Tez metnimizde istifade ettiğimiz eserler ve makaleler ise *Kaynakça*’da gösterilmiştir.

Yüksek lisans eğitimim boyunca bana her konuda destek olan, her zaman varlığını hissettiren değerli hocam, danışmanım Prof. Dr. Ali İhsan Öbek’e, tavsiye,

öneri ve fikirleriyle çalışmalarımnda maddî manevî büyük teşvikte bulunan kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Cumhur Ün'e, eğitim hayatım boyunca yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Yüksel Topaloğlu'na teşekkür ederim.

Tezin yazılma sürecinde desteğini hissettiğim bölüm hocalarıma, çalışma arkadaşlarım Mehmet Akif Gözitok ve Cemalettin Yavuz'a, hususen lisans hocalarım Doç. Dr. Eyüp Bacanlı ve Doç. Dr. Fatih Usluer'e, teşrik-i mesaim Muharrem'e, Arapça ifadeleri titizlikle tercüme eden M. Bilal Yamak Beyefendiye, her zaman tezimi yakından takip eden değerli eşim ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Halil Karabulut

Edirne, 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İBNÜ'L-FÂRİZ VE EL-KASİDETÜ'L-HAMRİYYE	3
1.1. İbnü'l-Fâriz'ın Hayatı, Muhiti ve Edebî Şahsiyeti	3
1.2. el-Kasîdetü'l-hamriyye'nin Muhtevası, Tasavvufî Tesirleri	4
1.3. el-Kasîdetü'l-hamriyye Üzerine Yazılan Şerhler	7
2. MOLLA CÂMÎ'NİN HAYATI, MUHİTİ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ	8
3. TAHİR OLGUN'UN HAYATI, MUHİTİ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ	10

İKİNCİ BÖLÜM

1. <i>LEVÂMÎ'</i> TERCÜMESİ, MUHTEVASI VE EDEBÎ ÖZELLİKLERİ	14
2. <i>LEVÂMÎ'</i> TERCÜMESİ, NÜSHA İNCELEMESİ	18
3. METİN	20
SONUÇ	153
KAYNAKÇA	154

GİRİŞ

Hal takdir etmesin varsın feramuş eylesin

Defter-i atide Tahir namına bir yer düşer

Tahir Olgun

Tanzimat sonrası edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahip olan Tahir Olgun (Tahirü'l-Mevlevî), geniş bir alana yayılan eserleri ile kendisinden söz ettiren bir müelliftir. Telif eserleri ve tercümeleri ile yakın dönem tasavvuf anlayışına ışık tutmuştur. Başta *Mesnevî* üzerine yaptığı çalışmalar olmak üzere klasik şiirimiz için faydalı eserler vücuda getirmiştir. Çalışmamızın konusu ise Molla Câmi'nin *Levâmi*' adlı Farsça el-Kasîdetü'l-hamriyye şerhinin Tahir Olgun tarafından yapılan Türkçe tercümesidir.

Âşıkâne üslubu dolayısıyla “sultânu'l-aşıkîn” olarak anılan İbnü'l-Fârız'ın şarabı ilahî aşk etrafında anlattığı bir kaside olan el-Kasîdetü'l-hamriyye, birçok şârih tarafından üzerine şerhler yazılmış bir kasidedir. Bu bakımdan Arap edebiyatının sınırlarını aşarak Türk ve İran edebiyatlarına da derin tesirler bırakmıştır.

Molla Câmi'nin el-Kasîdetü'l-hamriyye'ye yazdığı şerh olan *Levâmi*', anlaşılması güç tasavvufî söylemleri izah etmekte, bunun yanı sıra büyük mutasavvıf Câmi'nin ilahî aşk ve muhabbet üzerine olan düşüncelerini gözler önüne sermektedir. Kasideyi rubailerle şerh eden Câmi, beyitlerdeki tasavvufi mazmunları 'lâmi'a' (parıltı) başlıkları altında açıklığa kavuşturmuştur. Muhabbet, nefis, aşk, şarap, sekr

hali (sarhoşluk), ilahî güzellik gibi kavramlar beyitlerle bağlantılı olarak açıklanmıştır.

Tahir Olgun'dan önce Türkçeye tercüme edilmemiş olan bu eser, tasavvuf tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Yine tasavvufa derin vukufu olan Tahir Olgun tarafından tercüme edilmesi de eserin muğlak kalan taraflarının daha iyi anlaşılmasında önemli rol oynamıştır.

Tahir Olgun tercümenin önsözünde bu eseri tercümeyle karar vermesini şu şekilde kaydetmiştir: “70-80 sayfalık bir kitap olan *Levâmi*’, *üstad-ı mebrurum Mehmed Esad Dede Efendi ve Ahmed Mümtaz Beyin himmetleriyle 1309’da İstanbul’da bastırılan Mecmua-i Molla Câmi miyanında tab edilmiş, üstad-ı merhum tarafından da Fatih cami-i şerifinde tedris olunmuştu. İbn-i Fârız ve Molla Câmi gibi iki arif-i ekberin yadigâr-ı nazm u şerhi ve Esad Dede misilli bir üstad-ı irfan-perverin eser-i tab u neşri olan Levâmi’i Türkçeye nakletmek için vicdanî bir arzu duydum.*”¹

17 Rebiülahir 1245’te (25 Mart 1926) tamamlanan tercüme Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 12899/Y021.02 numaraya kayıtlı, Tahir Olgun’un diğer bazı tercümelerini muhtevi müellif nüshasıdır. Henüz neşredilmemiş ve Tahir Olgun biyografilerinde de akıbeti meçhul olan bu tercüme, mütercim biyografisine yapacağı katkılar bakımından kayda değerdir.

Tercümenin varak numaraları parantez içinde verilmiş olup şerhin alt başlığı hükmünde olan ‘levâmi’ler ve rubailer koyu karakterler ile belirtilmiştir. Bunun dışında mütercim alıntıları ve müdahaleleri dipnotta verilmiştir. Arapça ifadelerin bir kısmının tercümesi metnin içinde ibarenin hemen devamında müellif tarafından verilmiştir. Tercümesi verilmeyen Arapça ifadelerin tercümeleri ise dipnotta verilmiştir.

¹ 65a-66a vr.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İBNÜ'L-FÂRİZ VE EL-KASÎDETÜ'L-HAMRİYYE

1.1. İbnü'l-Fâriz'ın Hayatı, Muhiti ve Edebî Şahsiyeti

Büyük Arap mutasavvıfı İbnü'l-Fâriz, 22 Mart 1181'de (4 Zilkade 576) Kahire'de dünyaya gelmiştir. Tam künyesi, Ebu el-Kasım Şerefüddin Ömer ibnü's-Şeyh Ebu el-Hasan Ali ibnü'l-Mürşid ibn Ali es-Sa'dî el-Hamevî el-Mısırî'dir. Babası mahkemede kadınların eşlerinden almaları gereken miras ve nafakayı tespit işiyle uğraştığından "Fâriz" diye bilindiği için İbnü'l-Fâriz olarak meşhur olmuştur. Hz. Peygamber'in sütannesi Halime'nin kabilesine mensubiyetinden dolayı Sa'dî, aslen Hama'lı olduğu için Hamevî, Kahire'de doğduğu için Mısırî nisbetleriyle anılır.² İbnü'l-Fâriz'ın biyografisine dair eldeki kaynakların en eskisi, öğrencisi Zekiyyüddin Münzirî'nin tutmuş olduğu notlardır.³ Bu bilgilere göre İbnü'l-Fâriz'ın babası, dinî ilimlere vakıf idi ve oğlunun eğitimini titizlikle takip etmiştir. Bunun dışında İbnü'l-Fâriz, Ebû Muhammed İbn-i Asâkir'den hadis okumuş, Şâfiî fıkhi, dil ve edebiyat dersleri görmüştür.

İbnü'l-Fâriz'ın tasavvufa yönelmesinde belli hadiselerin tesirini görürüz. Torunundan naklen anlatılan bir anekdota göre bir gün İbnü'l-Fâriz Kahire'deki Sufiyye Medresesi'nde Şeyh Bakkâl diye tanınan birisi ile karşılaşır. Bakkâl ona aydınlanma ve feyzin kendisine Mısır'da değil, Mekke'de geleceğini, oraya gitmesini tavsiye eder.⁴ İbnü'l-Fâriz bunun üzerine Mekke'ye gider.

Mekke çevresindeki dağlarda ve çöllerde çile çıkarmaya başlar. Bu dönem onun ruhî hayatı üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Mekke'de iken 628'de Sühreverdî ile görüşür. Gaip bir sesin işaretleriyle Kahire'ye tekrar döner, bu sırada ölmek üzere

² Süleyman Uludağ, "İbnü'l-Fâriz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 21, İstanbul 2000, s. 40.

³ el-Münzirî, *et-Tekmilat li-Vefayatü'n-nakala*, Editör: Beşar Evvad Maruf, Kahire, 1968.

⁴ Süleyman Derin, *From Rabia to Ibn al-Farid: Towards Some Paradigms of the Sufi Conception of Love*, (Leeds Üniversitesi, Arap ve Ortadoğu Çalışmaları Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi 1999) s.253.

olan Şeyh Bakkâl'ı ziyaret ettikten sonra, cenaze namazında bulunur. Son yıllarını Kahire'de Ezher Camii'nde vaaz ve sohbetle geçiren İbnü'l-Fâriz 23 Ocak 1235 (2 Cemaziyelevvel 632)'de vefat etmiştir. Kahire'de Mukattam dağının eteğindeki Karafe bölgesinde Ârız diye bilinen mescidin yanında toprağa verildi. Ölüm yıldönümünde ve cuma günleri kabri ziyaret edilip şiirlerinin ilahi şeklinde okunması gelenek olmuştur.⁵

Çağdaşı İbnü'l-Arabî⁶ ile birlikte klasik Arap şiirinde en önemli yere sahip olan İbnü'l-Fâriz'ın, divanından başka eseri mevcut değildir. Kendisinden sonra torunu Şeyh Ali tarafından tertip olunan divanında otuza yakın kasîde bulunmaktadır.⁷ Bunların yanında mevâliyyâ, dübeyt tarzında bazı dörtlüklerle lugazları da vardır. Divanı müstakil olarak (Londra 1952, Beyrut 1886, Kahire 1984, Ürdün 1985) defalarca basılmış⁸, bazı şiirleri de ayrıca tercüme edilmek suretiyle neşredilmiştir.⁹ İbnü'l-Fâriz bu neşriyat çalışmalarına konu olan şiirleri ile sınırları aşan bir hüviyete sahiptir.¹⁰

1.2. el-Kasîdetü'l-hamriyye'nin Muhtevası, Tasavvufî Tesirleri

“Sözlükte ‘kastetmek, azmetmek, bir şeye doğru yönelmek’ gibi anlamlara gelen kasd kökünden türeyen kasîde terim olarak ‘belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde

⁵ Süleyman Uludağ, *a.g.e.* s.42.

⁶ Eldeki kaynaklar İbnü'l-Fâriz ile İbnü'l-Arabî'nin görüştüğünü, hatta İbnü'l-Arabî'nin el-Kasîdetü't-tâ'iyye'ye şerh yazma isteğini İbnü'l-Fâriz'a ilettiğini, İbnü'l-Fâriz'ın, Fütuhât-ı Mekkiyye'nin el-Kasîdetü't-tâ'iyye'nin şerhi olduğunu, şerh yazmaya gerek olmadığını söylediği aktarmaktadır. Ancak her kaynak bu rivayeti, doğruluğuna şüphe şerhi ilave ederek paylaşmıştır.

⁷ İbnü'l-Fâriz divanının en eski nüshası Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde (nr. 7838) bulunmaktadır. Nüsha tanıtım için bkz. Giuseppe Scattolin, “The Oldest Text of Ibn Al-Farid's Diwan”, *Quaderni di Studi Arabi*, Roma 1998, s.143-163.

⁸ Süleyman Uludağ, *a.g.m.* s.41.

⁹ Annemarie Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, The University of North Carolina Press, Amerika Birleşik Devletleri 1975, s.275.

¹⁰ Genel hatlarıyla özetlemeye çalıştığımız İbnü'l-Fâriz biyografisi için hamriyye şârihlerinden İdris-i Bitlisî'nin eserinin mukaddimesinde tafsilatlı bilgi mevcuttur bkz. İdris-i Bitlisî, *Kitâb-ı Şerh-i Kasîde-i Hamriyye der Tasavvuf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 4092/1 nr, 1b-3a vr.

düşünülmüş, gözden geçirilmiş şiir’ demektir. Bir tür olarak ilk defa Arap edebiyatında ortaya çıkmış, oradan da Fars ve Türk edebiyatlarına geçmiştir.”¹¹

Kasîde, gerek cahiliye devri, gerekse asr-ı saadette klasik Arap şiirinde en çok kullanılan türlerdendir. Kasîdenin ilk örneklerini, muallakat adı verilen, halkın makbul görüp Kâbe duvarına astığı şiirler arasında görürüz. Kahramanlık, içtenlik ve göçebe kültürün bütün unsurları, efsanevi kahramanları bünyesinde barındıran bu şiirlerde duygu sadeliği görülür.¹²

Kasîde türünün ilk oluşum zamanında, kabile reisine övgü, kavime övgü gibi konularla mahdud kalan muhteva zamanla genişleyip sevgiliye, bahara övgü gibi konular da işlenir olmuştur.

Şarap-içki üzerine yazılan şiirler iki karakter ve üslup arz etmektedir. İlk gruba Ömer Hayyam tarzı, şaraba ve içkiye yapılan övgüleri muhtevi şiirler ve bu anlayışla yazan şairler dahil edilebilir. İkinci grubu ise şarabı ilâhî bir takım istiareler ve mazmunlar dahilinde kullanan şairler teşkil eder. Tez metnimize konu olan el-Kasîdetü’l-hamriyye’nin şairi olan İbnü’l-Fârız ise ikinci grupta değerlendirilebilir. Başta el-Kasîdetü’t-taiyye (Nazmü’s-süluk) ve el-Kasîdetü’l-mîmiyye’si (el-Kasîdetü’l-hamriyye) olmak üzere İbnü’l-Fârız’ın şiirleri, sekr halinde söylenmiş coşkun vecd manzumeleri halindedir. Öğrencilerinin rivayetlerine göre İbnü’l-Fârız çoğu şiirini irticalen ve kendine has bir form-beste dahilinde söylemiştir.¹³

İbnü’l-Fârız’ın en önemli iki şiirinden biri olan el-Kasîdetü’l-hamriyye, şarabın ilahî aşkın simgesi olarak anlatılması sebebiyle “şarap, içki” anlamına gelen (خمر) “hamr” kelimesinden hareketle bu isimle adlandırılmıştır.¹⁴ Kafiye harfi mim olması

¹¹ Hüseyin Elmalı, “Kaside”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 24, İstanbul 2001, s. 562.

¹² Mehmet Çavuşoğlu, “Kaside”, *Türk Dili*, Sayı 415, 416, 417, Ankara 1986, s.17.

¹³ Th. Emil Homerin, *From Arab Poet to Muslim Saint*, The Amerikan University in Cairo Press, Kahire 2001, s.15.

¹⁴ Tasavvufi şiirlerde şarap ve içki mazmununun kullanımı hakkında bkz. Yekta Saraç, “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş”, *İlmî Araştırmalar*, İstanbul 2011, s.135.

münasebetiyle el-Kasîdetü'l-mîmiyye adıyla da anılmıştır. “Nazmü's-sülûk” adıyla anılan et-Tâiyyetü'l-kübrâ adlı uzun kasîdeden sonra İbnü'l-Fârız divanında en çok dikkat çeken ve İslam dünyasında yankı uyandıran şiir el-Kasîdetü'l-hamriyye'dir.¹⁵

İlk beyti:

شربنا على ذكر الحبيب مدامه
سكرنا بها من قبل ان يخلق الكرم¹⁶

Son beyti:

على نفسه فليبيك من ضاع عمره
وليس له فيها نصيب ولا سهم¹⁷ şeklindedir.

Molla Câmi'nin el-Kasîdetü'l-hamriyye'ye yazdığı şerh olan *Levâmi*'yi Türkçeye çeviren Tahir Olgun, Molla Câmi'nin hayli uzun mukaddimesinden sonra şu ilave ile şerh metninin tercümesine geçer:

“Kasîde-i Hamriyye 33 beytten ibadettir ve bahr-i tavîldendir. Esas itibarıyla vezni ‘fe’ûlün mefâ’ilün fe’ûlün mefâ’ilün’dür.”

Kasîdenin bazı kelimelerinde aruz vezni dolayısıyla karşımıza çıkan medd ve imaleleri ise mütercim “Bazı eczasına alel-i aruziyye arız olmuştur ki onları ehli anlar” şeklinde tarif etmektedir.

¹⁵ Yekta Saraç, “Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2003, s.445.

¹⁶ “... dostun yadıyla bir şarap içtik, hatta o şarabın bir rayıhasıyla kendimizden geçtik. Şu hal ise şarabın ve onun aslı bulunan asmanın yaratılmasından mukaddem idi.”

¹⁷ “nakd-i hayat ve sermaye-i evkatı zayi edip de onu mestlik ve bihodluk vesilesi yapmayan ve o şarabdan bir cüra ile tekmil etmeye çalışmayan kendine ağlayıp matemini tutsun.”

İbnü'l-Fârız'ın bu şiirinde baştan sona şarap, meyhane, mest olma, sekr hali üzerine geçen anlatımı, tasavvufî açıdan şarap mazmununun şiir dilindeki yerini daha sağlamlaştırmış, kendisinden sonra yazan şairlerin şarap üzerine kurdukları kompozisyona referans olmuştur.

İlahî aşkın bade tarzında anlatıldığı bu şiir, 756 beytlik et-Tâ'yyetü'l-kübâ'nın yanında 33 beytlik yapısı ile çok daha kısa bir görünüm arz eder. Ancak yapılmış şerhlere bakıldığında her iki şiirin de aynı rağbete mazhar olduğu görülmektedir.

1.3. el-Kasîdetü'l-hamriyye Üzerine Yazılan Şerhler

el-Kasîdetü'l-hamriyye üzerine yapılan şerhler şu şekildedir:

Dâvûd-ı Kasyerî, *Şerhu'l-Kaşîdeti'l-mîmiyye* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3964; Ayasofya, nr. 4075)

Mehmed Nâzım, *İbnü'l-Fârız Hazretleri'niñ Yâ'iyye, Mîmiyye ve Râ'iyye Kaşîdeleriniñ Şerhi* (İstanbul 1328)

Seyyid Ali Hemedânî, *Meşâribü'l-ezvâk* (Tahran 1353)

Abdurrahman Molla Câmi, *Levâmi'* (Tahran 1360)

Abdullah Salâhî Uşşâkî, *Kaşîde-i Hamriyye Şerhi* (İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, nr.297.7)

İdrîs-i Bitlisî, *Şerh-i Kaşîde-i Hamriyye* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4092/1, Millet Ktp., Ali Emîrî, Farsça, nr. 134)¹⁸

İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Şerh-i Kaşîdeti'l-Mîmiyye ve'l-Hamriyye* (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb, nr. 1182; Hâlet Efendi, nr. 727/2; Mihrişah Sultan, nr. 225)

Bu şerhlerin dışında İbnü'l-Farîz'ın divanı bütün olarak da şerh edilmiştir:

Bedreddin el-Bûrînî, *el-Baḥrû'l-fâ'iz fî şerhi Divāni İbni'l-Fārîz* (Marsilya 1853; Kahire 1279, 1306, 1310; Bulak 1289)

Abdülganî b. İsmail en-Nabluşî, *Keşfü's-sırrı'l-gāmîz min şerhi divāni İbni'l-Fārîz* (Kahire 1972)

2. Molla Câmi'nin Hayatı, Muhiti ve Edebî Şahsiyeti

Nakşibendî tarikatına mensup İranlı âlim ve şair Molla Câmi, 7 Kasım 1414 (23 Şaban 817)'te Horasan'ın Câm şehrinin Harcird kasabasında doğmuştur. Asıl lakabı İmamüddin olan Nureddin Abdurrahman Câmi, birinci divanının mukaddimesinde Câm şehrine nisbetle ve Ahmed-i Nâmekî-i Câmi'ye hürmetinin bir ifadesi olarak Câmi mahlasını aldığını söyler.¹⁹

¹⁸ İdris-i Bitlisi'nin şerhi hakkında bkz. Orhan Başaran, "İdris-i Bitlisi'nin Şerh-i Kaside-i Hamriyye'si ve İki Yazma Nüshası, *Nüsha*, Sayı 12, İstanbul 2004, s.7-15.

¹⁹ Ömer Okumuş, "Abdurrahman Câmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.7, İstanbul 1993, s. 94.

Molla Câmi'nin babası Mevlana Nizamüddin Ahmed'de büyük babası Mevlana Şemsüddin Muhammed vaktiyle Isfahan'ın Deşt kasabasında oturdukları için Deştî mahlasını almışlardı. Hatta Câmi ilk şiirlerini bu mahlasla yazmıştır.²⁰

Molla Câmi ilk tahsilini âlim ve müctehid olan babası Nizamüddin Ahmed'den alır. Beş yaşında iken babasıyla birlikte Herat'a gelen Câmi, buradaki Nizamiye medresesinde tahsiline devam eder. Babasının da ders verdiği bu medresede bulunması, onu küçük yaştan itibaren ilme ve öğrenmeye bağlar. Mevlana Cüneyd-i Usûlî'den Arapça okur. Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin öğrencisi Ali es-Semerkandî'nin derslerini kırk günde süratle tamamlar, Tefâtânî'nin öğrencisi Şihâbüddin Muhammed el-Câcermî'den dersler alır.²¹

İlim tahsiline devam etmek üzere devrin önemli ilim merkezlerinden olan Semerkand'a gelen Molla Câmi, burada kendisinde derin tesirler bırakan Kadızâde-i Rûmî'den riyâziyyat dersleri alır. Fethullah-ı Tebrizî'nin derslerinde hazır bulunur. İlmî meseleleri anlama gücü ve keskin zekâsı sayesinde çabuk yol kat eden Câmi, döneminin bütün ilimlerine vakıf olmasına rağmen bununla yetinmez. Semerkand dönüşü Nakşibendî şeyhlerinden Sa'deddîn-i Kaşgarî'ye, onun vefatından sonra da halifesi Ubeydullah Ahrâr'a intisap eder.

Molla Câmi, hacca gitmek üzere 877'de (1472) Herat'tan ayrılır. Hac dönüşünde Tebriz'de Uzun Hasan orada kalmasını istemesine rağmen Herat'a döner. Burada Hüseyin Baykara'nın kendisi için yaptırdığı medresede Arap dili ve edebiyatı, hadis ve tefsir dersleri okutur. Manzum ve mensur otuzun üzerinde telifi bulunan Molla Câmi, 18 Muharrem 898 (9 Kasım 1492)'de Herat'ta vefat etmiştir. Devrin bütün ileri gelenlerinin katılımıyla yapılan cenaze törenine Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevaî de katılmıştır.²²

²⁰ Asaf Halet Çelebi, *Molla Cami*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, s.10.

²¹ Asaf Halet Çelebi, *a.g.e.*, s.11,12; Ömer Okumuş, *a.g.e.*, s.94.

²² Molla Câmi'nin eserleri için bkz. Ömer Okumuş, *a.g.e.*, s.98; Asaf Halet Çelebi, *a.g.e.*, s.55. Asaf Halet Çelebi'nin eserinde 190-202 sayfalar arasında *Levâmi*'den yapılan alıntılar mevcuttur.

3. Tahir Olgun'un Hayatı, Muhiti ve Edebî Şahsiyeti

Mehmed Tahir Olgun (Tahirü'l-Mevlevî) 5 Ramazan 1294 (13 Eylül 1877) tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Annesi saraya mensup cariyelerden Emine Emsal Hanım, babası da hassa başçavuşlarından Hacı Mustafa Saffet Beydir. Babasının ehemmiyet verip yakından takip ettiği tahsiline evlerinin yakınında bulunan Hekimbaşı Ömer Efendi mekteb-i ibtidaîsinde başlamıştır. Daha sonra Gülhane Askeri Rüşdiyesi'ne devam eden Olgun, 1307'de (1890) babasını kaybetti.

Tahir Olgun tahsilini tamamladıktan sonra Bab-ı Seraskerî'de mülazımlık vazifesi ile memuriyet hayatına başlamıştır. Bu esnada Fatih camisinde mesnevîhân Mehmed Esad Dede'nin derslerine devam etmektedir. Bu sayede Farsça ve *Mesnevî*'ye vukuf kazanan Tahir Olgun, yaklaşık dört sene sonra 1310'da (1893) Mehmed Esad Dede'den icazetname almıştır.²³

Tahir Olgun, hocası Mehmed Esad Dede'nin gerek *Mesnevî* gerekse Hafız-ı Şirazî üzerine yaptığı okumalar, yorumlar ve verdiği dersler sayesinde eski şiire aşinalık kazanmış, şiir yazma konusunda bazı denemeler yapmıştır.²⁴

Mevlevîliğe gerek aile büyüklerinin müntesip oluşu, gerekse Mehmed Esad Dede'den okuduğu *Mesnevî* dersleri sırasında ilgi ve aşinalık kazanan Tahir Olgun, Mehmed Esad Dede'nin yönlendirmesi neticesi Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Celaleddin Efendi'ye intisap eder. Şeyhi ile hacca gider, dönüşünde ise Ataullah Efendizade Ahmed Remzi Efendi ile tanışır. Aralarında büyük bir muhabbet oluşur. Uzun yıllar sürecektir olan bu dostluk, çoğunlukla mektuplaşarak devam eder.

²³ “Kasımpaşa Mevlevîhanesi Mesnevîhânı Mehmed Esad Dede Merhumun Verdiği Mesnevî İcazetnamesi Sureti” başlığını taşıyan icazetname kopyası, Süleymaniye Kütüphanesi F.S.Türkmen 179 numaraya kayıtlıdır.

²⁴ Tahirü'l-Mevlevî, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları (Matbuat Alemindeki Hayatım)*, Haz. Nurcan Boşdurmaz, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2012, s.15.

Memuriyetini sürdürdüğü Bab-ı Seraskeri'den istifa eden Tahir Olgun, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde çileye girer. Bin bir gün süren çile boyunca Ahmet Remzi Efendi'ye yazılmış mektuplar, Tahir Olgun'un daha yirmili yaşlarda şiir yazmaya gayretli, hatta zaman zaman muhatabını da kendi şiirlerine nazire, tazmin yazma konusunda teşvik edici olduğunu göstermektedir.²⁵

Tahir Olgun çilesini tamamladıktan 5-6 ay sonra, mevlevîhane hücresinde oturup vakıf lokması yemek yerine çalışmaya karar verir.²⁶ Çile boyunca mütalaa ettiği mevlevîlikle ilgili eserleri neşretme, gün ışığına çıkarma gayretinin neticesi olarak Beyazıt'ta Tahir Dede Kütüphanesi adında bir sahaf dükkânı açar. Burada kendi eseri olan *Mirat-ı Mevlana* ve birkaç telif eser yayınlar. Bu neşriyatın yanı sıra haftalık bir gazete çıkarmayı arzu eder, bunun için yaptığı başvuru reddedilince *Resimli Gazete*'yi sahibinden kiralar. İlk sayısının kapağında *Mecmua-i Medayih-i Hazret-i Mevlana*'nın ilanıyla beraber mevlevî sikkesi resmi basıldığından, veliaht bulunan mevlevî muhibbi Mehmed Reşad adına propaganda yapıldığı gerekçesiyle gazete kapatılır. Tahir Olgun sorgulanır, suç teşkil edecek bir hareketi görülmediğinden serbest bırakır. Ancak gördüğü bu muamele ve baskılar karşısında kitapçılığı bırakır.

Kısa bir ara sonra Nazıme Sultan'ın daveti üzerine sultan dairesinde vekil harçlık görevine başlar. Ardından Orman ve Ziraat Nezaretinde kâtiplik vazifesinde, zamanla farklı kademedeki memuriyetlerde bulunur. Bir yandan da bazı özel okullarda Farsça ve İslam tarihi okutur. Meşrutiyetin ilanından sonra başta *Beyanü'l-Hakk*, *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilü'r-reşad* olmak üzere bazı gazete ve mecmualarda yazılar yazmıştır.

1909'da Darüşşafaka lisesinin edebiyat ve kompozisyon hocalığına atanan Tahir Olgun uzun yıllar bu okulda çalışmıştır. 1920'de *Mahfil* mecmuasını çıkarmaya başlar, bir yandan Fatih camisinde mesnevîhâlık görevi kendisine tevcih olunur. Bu

²⁵ Tahir Olgun, *Çilehane Mektupları*, Haz. Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s.122.

²⁶ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1988, C.4, s. 1857.

görevini uzun yıllar boyunca sürdürür. Diğer bazı memuriyetlerde bulunduktan sonra vazifesinden azlolunur.²⁷ 1924 yılında İmam-Hatip okuluna öğretmen olarak atanır, daha sonra terfi olunarak yaklaşık on yıl çalışacağı Kuleli Askeri lisesine atanır.

Ömrünün son yıllarını hastalıkla geçiren Tahir Olgun'un son memuriyeti Milli Eğitim Müdürlüğü Tasnif-i Kütüb Komisyonu azalığıdır.

Tahir Olgun'un birçok telif ve tercüme eseri bulunmaktadır. Gayet hacimli *Mesnevî Şerhi*'nin dışında klasik şiirimiz üzerine çok velut çalışmalar vücuda getirmiş, bugün bile anlamakta zorlandığımız müşkil meselelerde kalem yürütmüştür.²⁸ Dostlarıyla mektuplaşmalarının tamamına yakını, birçok beytin izahı hükmünde açıklamalara münhasırdır.²⁹ İslam tarihi ve Peygamber efendimizin hayatı üzerine birçok eser kaleme almıştır.³⁰ Bu yoğun telif mesaisinin dışında Tahir Olgun, meseleleri incelikle ele alan, yazdığı yazıları titizlikle kaleme alan bir müelliftir.³¹ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Tahir Olgun'u şu şekilde anlatmaktadır:

*“Muhterem Mehmed Tahir –soyadına masadak olarak- ‘Olgun’ ve irfan ü danışle dolgun edib ve şairlerdendir. Okuduğunu anlayan ve okuttuğunu anlatan, okuryazar kıymetli muallimlerdendir.”*³²

²⁷ Tahir Olgun'un gerek matbuat hayatı gerekse memuriyet hayatına ışık tutan önemli bir hatıratı mevcuttur. Süleymaniye Kütüphanesi F.S.Türkmen 182 numaraya kayıtlı bu hatırat daha sonra Nurcan Boşdurmaz tarafından yayınlanmıştır. Bkz. *Tahirü'l-Mevlevî*, 2012.

²⁸ Klasik şiir konusunda biyografi alanında yazdığı müstakil eserler dışında şiirlerdeki anlaşılması zor meselelere değindiği eserleri bu açıdan çok verimlidir. Bkz. *Divan Edebiyatından Birkaç Parça ve İzahı* (F.S.Türkmen, 92 nr.), *Edebî Mektuplar* (F.S.Türkmen, 168 nr.). Bu eserler daha sonra neşredilmiştir. Bkz. Şener Demirel, *Tahirü'l-Mevlevî'den Metin Şerhi Örnekleri*, Araştırma Yayınları, İstanbul 2005; Tahir Olgun, *Şiir Açıklayan Mektuplar*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara 2012.

²⁹ Tahir Olgun, *a.g.e.* 1995.

³⁰ *Siyer-i Nebi Dersleri* (F.S.Türkmen, 114nr.), *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri* (F.S.Türkmen, 118 nr.), *Asr-ı Saadette Askerlik* (F.S.Türkmen, 120 nr.), *İslam Büyükleri* (F.S.Türkmen 129,130, 159 nr.), *Tarih-i İslama Aid Bazı Fevaid* (F.S.Türkmen 162 nr.).

³¹ Tahir Olgun'un eserlerinin listesi için bkz. Atilla Şentürk, *Tahirü'l-Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s.61; Âlim Kahraman, “Tahirü'l-Mevlevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 39, İstanbul 2010, s.408.

³² İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s.1859.

Tahir Olgun'un biyografisi hakkında başta kendi hatıratı olmak üzere yakın dostu Hüseyin Vassaf'ın *Sefiye-i Evliya*³³ adlı eseri, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal³⁴, dostlarından Abdülbaki Baykara Dede³⁵, öğrencisi Şefik Can³⁶ ve Mahir İz'in³⁷ naklettikleri, bunların dışında Atilla Şentürk'ün eseri³⁸ temel kaynaktır.

³³ Hüseyin Vassaf, *Sefiye-i Evliya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağışlar 2305 nr. 325a vr.

³⁴ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s.1859.

³⁵ Mustafa Erdoğan, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Mevlevî Şeyhi Abdülbaki Baykara Dede*, Dergah Yayınları, İstanbul 2003, s.69-70.

³⁶ Şefik Can, “*Yenikapı Mevlevihanesinin En Son Mesnevihanı Tahirü'l-Mevlevi*”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (II. Milletlerarası Osmanlı Devleri'nde Mevlevihâneler Kongresi tebliğleri), Konya 1996, s.97.

³⁷ Mahir İz, *Yılların İzi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1990, s.233.

³⁸ Atilla Şentürk, *a.g.e.*

İKİNCİ BÖLÜM

1. *Levâmi*’ Tercümesi, Muhtevası ve Edebî Özellikleri

Sözlük anlamı “ışık, aydınlık” olan nur kelimesi gerek Kuran-ı Kerim gerekse hadislerde insanın doğru ve gerçek olanı görmesi, iyi ve kötüyü birbirinden ayırmasını sağlayan ilahî bir tecelli olarak kullanılmıştır. (Maide 5/16, Bakara 2/257) Hidayet anlamında kullanılan nurun aksine dalalet için zulmet kullanılmıştır. İnsanoğlunu yoktan yaratan Allah, zulmet içinde bulunan insanı kendi nuru ile aydınlığa çıkarmıştır. (Nur 24/35) Hz. Adem’den Hz. Muhammed’e kadar nesilden nesile aktarılan “nur-ı Muhammedî” ve “gökten indirilen bir nur” olarak tavsif edilen (Tegabün 64/8, Nisa 4/174) Kuran-ı Kerim, nur kavramını daha geniş bir çerçeveye taşımıştır. Nur ve aydınlanmaya atfedilen bu anlamlar, tasavvufî düşüncenin ilk zamanlarından beri tefsir ve hadis kitaplarında işlenmiştir.³⁹

el-Kasîdetü’l-hamriyye şerhine “Levâmi” isminin verilmesi, tasavvufî terminoloji ile yakından ilgilidir. Seyr ü süluk ile arınmayı, ilahi tecelliye mazhar olmayı gaye edinen salık, intisap ettiği tarikatin kaidelerine göre kademe kademe yükselmek için birtakım imtihanlara tabi olur, evrad u ezkar ile ilerler.⁴⁰ Temel olarak dörde taksim olunan “nefs” bu ilerleme ile temizlenir, günahlardan kurtulur.⁴¹

Seyr ü süluk ile arınma yoluna giren nefsin “aydınlanma, arınma” basamakları birtakım adlandırmaya tabidir. “Adım adım nefsin karanlıklarından uzaklaşıp marifet güneşinin aydınlığına yaklaştırmaya başlayan salikin gönlünde beliren alacakaranlık levâih⁴² (tekili lâyiha), şafağın söküp ortalığın aydınlanması levâmi’ (tekili lâmi’a)

³⁹ Süleyman Uludağ, “Nur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 33, İstanbul 2007, s. 244.

⁴⁰ Muhammed Nuri Şemseddin, *Risale-i Murakabe*, Fazilet Yayınları, İstanbul 1989, s.81; Abdülhakim Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, Haz. Necip Fazıl, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2011, s.78.

⁴¹ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki’n-nüfûs*, İnsan Yayınları, İstanbul 2007, s.277.

⁴² Molla Câmi’nin Levaiih adını taşıyan bir eseri mevcuttur. Eser hakkında bilgi ve bazı iktibaslar için bkz. Asaf Halet Çelebi, *a.g.e.* s. 66; eserin İngilizce neşri ve edisyon kritiği için bkz. Abdurrahman Cami (Jami), *Lawâ’ih*, Ed. E.H.Whinfield, Mirza Muhammad Kazvinî, London Royal Asiatic Society, Londra 1906.

gönülde marifet güneşinin doğuşu tavâli (tekili tâlia) kelimeleriyle ifade edilmiştir.”⁴³ el-Kasîdetü'l-hamriyye'nin şerhi *Levâmi'* de bu bağlamda değerlendirilebilir.⁴⁴ *Levâmi'* kavramı için şu izah da kayda değerdir: “*Levâih, levâmi'* ve *tavâli* mana yönünden değişik hükümlerdir. Bazen saklandıklarında parlak yıldızların batışı gibi ufukta hiçbir parıltı izi bırakmazlar. Bazen da nurlarından izler bırakırlar ki, hal sahibi ruhî coşkunluk ve sükûnetinden sonra, nurdan volkan saçan o yanardağın eteklerinde dolaşır ve tekrar nur saçmaya başlayıncaya kadar vakitlerini orada bekleyerek geçirir ve tekrar bulduğunda da, o nur kaynağından kaybolmaz bir iz, bir hatırayla muhabbet meclisinin aşk şarabını içme zevkine erer.”⁴⁵

Esas itibarıyla *Levâmi'*, “lâmi'a” isimli alt başlıklardan oluşur. Molla Câmi el-Kasîdetü'l-hamriyye'yi klasik şerh metotlarından farklı olarak lâmi'a başlıkları altında tasavvufî yorumlar ve kasîdenin beyitlerini izah eder mahiyette rubailerle şerh etmiştir. Bu bağlamda *Levâmi'* için şerhin yanında aynı zamanda müstakil bir eserdir denilebilir. Eser içinde önemli bir yekûn tutan rubailer, hem kasîdeyi açıklayıcı hem de Molla Câmi'nin ilahî aşk üzerine düşüncelerini göstermektedir.⁴⁶ Bu durumda *Levâmi'* (tekili lâmi'a), alt başlıklara işaret etmektedir. Şerhin başında adlandırma meselesini Câmi şu şekilde izah etmektedir: “... tâ'ife-i sufiyyenin mahabbete dair olan kelimât-ı camiasından bir nebzesi “*Lâmi'a*” kelimesiyle musaddar olarak zikr edilecektir. O kelimâtın lâmi'a ser-levhasıyla yazılması, onların erbab-ı zevk ü vücuda keşf ü şühud envarından leme'an eylemiş bulunmasına işaret fikrine müsteniddir.”

⁴³ Süleyman Uludağ, “Levâmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 27, İstanbul 2005, s. 144.

⁴⁴ Aydınlanma ve nur ile ilgili isimler, birçok kitabın başlığı olarak kullanılmıştır: Fahrüddin-i Irakî'nin Lema'ât'ı, Molla Câmi'nin Levami ve Levayih'i, İmam Gazalî'nin Mişkâtü'l-Envar'ı, Fahreddin er-Razî'nin Levamiü'l-Beyyinat'ı. Şihabüddin es-Sühreverdî'nin (ö.587/1191) kurduğu, akıl yürütme ile aydınlanmayı ve ilerlemeyi esas alan mistik felsefe akımı İsrakiyye ile bahsi geçen nur ve aydınlanmanın karıştırılmaması gerekir.

⁴⁵ Abdülhakim Arvasi, *a.g.e.*, s.55.

⁴⁶ Şerh konusunda klasik usul ve yöntemler için bkz. İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s.19; Yekta Saraç, “Şerhler”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C.2, İstanbul 2007, s.121.

Eserde 24 tane ‘lâmîa’ ve 149 rubai bulunmaktadır. Molla Câmi, şerhin ön sözünde el-Kasîdetü’l-hamriyye’yi şu şekilde tavsif eder: “*Kaside-i Hamriyye, eşref-i metalib olan mahabbet şarabının vasfında gayet latif bir üslub ile tanzim edilmiş, erbab-ı irfan ile ashab-ı zevk ü vicdan arasında fevkalade iştihar eylemiştir.*” Câmi ilk olarak yaradılış meselesine değinmekte ve hiçbir şey yok iken, henüz levhin kalemin olmadığı zamanda Allah’ın var olması, beka mülkünde müstağni ve ferid olduğunu, âşık, maşuk ve aşkın da bizzat Allah olduğunu anlatmaktadır. Güzellik ve aşkın Allah’a mahsus olduğu, her güzelde ve güzellikte Allah’ın tecellî etmesi ile devam eden metin, esas olarak şarap etrafında şekillenen bir tasavvufi kompozisyonu anlatmaktadır.

Molla Câmi bazı ‘lâmîa’ başlıklarının altında ayrıntılı birtakım tasavvufi tanımlar yapar. “*İki muhibb arasındaki münasebetin semeresi ve ittihadı bâdî olan halde imtiyaza bâ’is bulunan halin galebesi*” şeklinde tanımladığı muhabbeti ikiye ayırır.⁴⁷ Muhabbetin sebebi olan güzellik ve güzellik cazibesini müşahade edenleri dörde ayıran Câmi⁴⁸, ilerleyen sayfalarda ‘esbâb-ı muhabbet’i de beş sınıfa ayırır.⁴⁹ Bu sınıflandırmaya göre muhabbeti ortaya çıkaran sebepler: Nefse ve nefsin vücuduyla bekasına muhabbet, ihsan u inam eden zata muhabbet, bir sahib-kemale muhabbet, bir güzele muhabbet ve ta’ârif-i ruhanî neticesi olan muhabbettir.

Muhabbet bahsinden sonra şarabın aşka ve muhabbete olan müşahebeti⁵⁰ bahsinde aşkın şaraba benzeyen birçok yönüne yaklaşık sekiz sayfa boyunca açıklık getirilmiştir. Buna göre şarap, esas mevkii olan küpün dibinden harici bir kuvvet olmaksızın coşar ve taşar. Aynı şekilde muhabbet de âşıkların sinesinde mestur iken galebe ve istilas artınca haricî bir tesir olmaksızın meydana çıkar. Öte yandan şarabın muayyen bir şekli yoktur, bulunduğu kaba göre şekil alır. Muhabbet de erbabının kabiliyet istidadına göre çeşitli şekillerde zahir olur. Şarap, içenin bütün

⁴⁷ 84a vr.

⁴⁸ 91a vr.

⁴⁹ 98a vr.

⁵⁰ 101a vr.

azasında faal iken muhabbet de aynı şekilde muhibbin kanı gibidir, bütün damarlarında tesiri olur.

Câmî'nin "Hakikat-i Muhammediyye"yi anlattığı 'lâmia' başlığı⁵¹ altında şu malumat bulunmaktadır: "... *hakikat-i Muhammediyye nur ve vücud ile kemalat-ı tabiasının şems-i zatdan istifazası için başka bir vasıtaya muhtaç değildir.*" Bu izahın ardından 'kamer', 'bedr' mazmunlarının Peygamber efendimize işareten kullanıldığı ve bu mazmunların aynı zamanda şarap kadehi olarak addolunabileceği anlatılmıştır.

Aşkın son noktası olan vuslat bahsinde Câmî, vasıl ve kamil olanları iki kısma ayırır. "Mukarrebîn-i celal" olarak adlandırdığı birinci kısım için yaptığı şu tarif kayda değerdir: "*Aşk ve muhabbet şarabını o kadar içerler ki kendiliklerinden geçerler. Bahr-i cem 'de müstağrak olup akıl ve ilim kaydından kurtulurlar.*"⁵²

Şârihin tanımlarından biri de hayat üzerinedir. Hayatı, hayat-ı hissî-i hayvani ve hayat-ı hakiki ve ruhanî şeklinde ikiye ayıran Câmî⁵³, hayat-ı hakiki ve ruhaniyi de üç dereceye ayırmaktadır.

Kasîdenin beyitlerini sırasıyla şerh eden Câmî, ilk olarak beyitlerdeki dikkat çeken kelimelerin anlamlarını ve anlam çeşitliliğini, Arapça fiil çekimlerini izah eder. Şerhin bu kısmı, Molla Câmî'nin gramer bilgisini (sarf, nahiv) net bir şekilde göstermektedir. Akabinde "*hazret-i şeyh diyor ki*", "*hazret-i nazım buyuruyor ki*" diyerek beytin tercümesini verir. Beyitte birkaç anlam izah etmek istediği vakit, "*hazret-i nazımın muradı şu da olabilir*", "*nazım kuddise sirruhûnun muradı şu olmak ihtimali vardır ki*" kaydı düşerek diğer izahlara geçmektedir.

⁵¹ 126a vr.

⁵² 128a vr.

⁵³ 152a vr.

Eserde aynı zamanda Molla Câmi üzerinde tesiri olan tasavvufî şahsiyetlerden iktibaslar görülmektedir. “Şeyh-i kâmil ve muhakkik” diyerek andığı Sadreddin Konevi ve İbnü’l-Arabî’den nefis hakkında bazı alıntılar yapılmıştır.⁵⁴ Müridin şeyhine olan muhabbeti bahsinde ise⁵⁵ “Maveraünnehir hâceganı ile onların ashabı ve hulefası” diye tanımladığı rical-i sufiyyeden alıntılar yapılmıştır. Eserin sonunda “*Levâmi’nin tasavvufî tertibini ve merhalelerini hızla durup dinlenmeden yazan kalemin seyr ü seferi nihayete vasil oldu.*”⁵⁶ diyerek eseri tamamlayan Câmi, son rubaide eserin tamamlama tarihini kaydetmiştir:

Rubai:

بی دعوی فضل جامی و لاف هنر

در سلك بیان کشید این عقد گهر

و ان لحظه که شد تمام آورد بدر

تاریخ مه و سال وی از «شهر صفر»

“Câmi fazilet ve hüner davasında bulunmaksızın şu cevherleri silk-i beyana dizdi. Tamam olduğu sene ve ay için de ‘şehr-i safer’ terkibi (ki 875’dir) tarih vaki oldu.”⁵⁷

2. *Levâmi*’ Tercümesi, Nüsha İncelemesi

Levâmi’, İbnü’l-Fârız’ın el-Kasîdetü’l-hamriyyesinin Molla Câmi tarafından yapmış Farsça şerhidir.⁵⁸ Eserin başka Türkçe tercümesini tespit edemedik.⁵⁹ Tahir

⁵⁴ 121a vr.

⁵⁵ 150a vr.

⁵⁶ 240a vr.

⁵⁷ 205a vr.

Olgun üzerine etraflı bir biyografi kitabı yazan Atilla Şentürk, bu esere tesadüf etmediğini, Tahir Olgun'un divanında bu eserden bahsettiğini kaydetmektedir: “*Bu eseri görmedik. Divan-ı Tahirü'l-Mevlevî'nin başında şöyle deniliyor: ‘Tasavvufa dair Molla Câmi'nin Şerh-i Rubaiyat ve Levâmi risaleleriyle muhtesib Münacat-ı Hazret-i Mevlana'nın bir de Cam-ı Cihannüma ünvanlı risale-i arifanenin tercümeleridir.*’”⁶⁰

Mevcut tek nüsha Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 12899/Y021.02 numaraya kayıtlı müellif nüshasıdır. Toplam 289 yaprak olan bu çizgili defterde sadece sol sayfalar kullanılmış, sağ taraftaki sayfalar boş bırakılmıştır. Defterin tamamı Tahir Olgun'un el yazısıyla yazılmış tercümeleleri içermektedir.⁶¹

1a - 63a: İlk 13 sayfa matbudur, hem sağ hem sol varaklar yazılmıştır, kapak bulunmamaktadır. Üsküdar Mevlevîhanesi Postnişini Ahmed Remzi Dede'nin *Münacat-ı Hazret-i Mevlana* adlı Farsça eseri ve Tahir Olgun'un bu esere yaptığı tercüme bulunmaktadır. 13.sayfaya kadar, İstanbul Matbaa-i Askeriyye'de 1336 tarihinde basılan matbu nüshaya, Tahir Olgun'un elyazısı ile tercümenin devamı eklenmiştir. Eser:

“Şu sutûrı yazan fakîr-i hakîr
Tahirü'l-mevlevî-i pür-taksîr”

beyti ve Tahir Olgun'un imzası ile sonlanmaktadır.

64a – 205a: Tezimize konu olan *Levâmi*' tercümesi. İlk sayfa kapak olup sonraki iki sayfada Tahir Olgun'un ön sözü vardır. Eserin sonunda tercümenin bitiş

⁵⁸ “Kasîde-i hamriyyenin havi bulunduğu nikat-ı rakika Mevlana Câmi'nin hame-i tahkiki ile izah edilmiştir.” (65a vr.)

⁵⁹ Eserin İngilizce'ye tercümesi için bkz. Marlene Rene DuBois, ‘Abd al-Rahman Jami's Lawami': A Translation Study (Stony Brook Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York 2010).

⁶⁰ Atilla Şentürk, a.g.e. 1991, s.110.

⁶¹ *Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*'nin Tahirü'l-Mevlevî maddesinde eserler bahsinde *Levâmi*' ve bu mecmua içindeki diğer tercümeler zikredilmemiştir. Bkz. Âlim Kahraman, a.g.m.

tarihi 17 Rebiyülahir 1345 (25 Mart 1926) ve tebyiz tarihi olarak 5 Receb 1345 (9 Kanunısani 1927) kaydı düşülmüştür.

206a – 266a: Molla Cami'nin *Şerh-i Rubaiyat* adlı Farsça eserinin vahdet-i vücuttan bahseden kısımlarının tercümesidir. İlk sayfa kapak olup ikinci sayfa mütercimmin önsözünü içermektedir. 264a'da tercümenin bitiş tarihi olarak 29 Receb 1345 (1 Mayıs 1927) kaydı düşülmüştür. Son iki sayfada, Hüseyin Vassaf'ın el yazısıyla yazdığı son söz bulunmaktadır. 22 Muharrem 1346 tarihli notlar Hüseyin Vassaf'ın imzası ile sona ermektedir.

267a – 287a: El-Mağribî Muhammed Şirin'in *Cam-ı Cihannüma* adlı eserinin tercümesidir. Eserin sonunda tercümenin bitiş tarihi 12 Zilhicce 1346 (25 Mart 1928) ve tebyiz tarihi olarak 5 Receb 1345 (2 Mayıs 1928) kaydı düşülmüştür.

3. Metin

(65a)

Levāmî' Tercümesi

Şeyh ebū-Ḥafṣ 'Ömer bin el-Fārız ḥazretleri - ki 556 senesi Kāhirede tevellüd ve 632 tārīhinde yine orada irtihāl eyleyerek türbe-i maḥşūşa derūnunda medfūn bulunmuştur - ricāl-i şūfiyye arasında sāniḥāt-ı 'āşikānesiyle temeyyüz eylemiş bir 'ārif-i sūḥan-pīrādır.

Taklīdi ġayr-ı kâbil eş'arı ihtivā iden ve Mışırda mükerrer^{en} ṭab' idilen dīvān-ı bedāyi' ine 'urefā-yı ümmet tarafından şerḥler yazılmışdır.

“Kaşîde-i hamriyye”siyle “Kaşîde-i tâ’iyye”si, sünûhâtının eñ ziyâde intişâr ve iştihâr itmiş olanlarıdır ki bunların da ayrıca ve müte‘addid şerhleri vardır.

Kaşîde-i hamriyyenin hâvî bulunduğu nikât-ı raķîķa (818’de Hırasanın Câm kaşabasında doğmuş ve 898’de Herât şehrinde vefât eylemiş olan) Mevlânâ Câmî’nin hâme-i tahķîķi ile de îzâh idilmiştir.

İzâh-nâmesine “Levâmî” ‘unvânını viren Hâzret-i Câmî kaşîdenin ebyâtını şerhe başlamadan evvel “lâmi‘a” ser-levhaları altında birçok hâķâyık beyân ider.

Orta kıt‘ada 70-80 şaķîfelik bir kitâb olan “Levâmî” üstâd-ı mebrûrum Mehmed Es‘ad Dede Efendi ve Şeyhü’l-Harem-i esbak Girîdî Aķmed Mümtâz Begin himmetleriyle (66a) 1309 sene-i hicriyyesinde İstânbûlda başdırılan “Mecmû‘a-i Mollâ Câmî” miyânında tab‘ itdirilmiş, üstâd-ı merhûm tarafından da Fâtih câmî‘-i şerîfinde tedrîs olunmuşdı. İbn Fârîz ve Mollâ Câmî gibi iki ‘ârif-i ekberin yâdigâr-ı nazm u şerhi ve Es‘ad Dede mişilli bir üstâd-ı ‘irfân-perverin eşer-i tab‘ u neşri olan Levâmî‘i Türkçeye nakl itmek için vicdânî bir ârzû duydum. Kemâl-i ‘aczime nâzım, şârih ve tâbi‘ hâķlarındaki hürmet ve maķabbetimle ğalebe çalmak ümidine düşerek şu satırları ķaraladım. Hâķî‘ât-ı vâķı‘amın hulûş-ı niyetime ve görülecek ba‘zı ağlâķâtın ıstılâhât-ı maķşûşıyyesi tercemedeki ‘isrete bağışlanmasını temenni iderim.

(67a) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Virdiklerini dem-be-dem artır Rabbim!

Vech-i kerîmine nûrundan başka niķāb ve cemāl-i bî-miṣāline zuhûrundan ğayrı hicāb olmayan Cemîl-i muṭlaķı tesbîḥ ve tenzîh iderim.

Rubā'î:

ای گشته نهان ز غایت پیدایی

عین همه عالمی ز بس بکتایی

زان بیشتری که در عبارت کنجی

زان پاکتری که در اشارت آیی

Me'ālî: Ey şoñ derecede âşikâr oldığından ṭolayı gizli bulunan Rabbim! Vaḥdāniyyet şarfañ cihetiyle bütûn 'âlemleriñ aşlısıñ. 'İbāreye şıġmağdan münezzeh, işārete girmekden müberrāsıñ.

İlāhî! 'İzzet ü vāhdetiñ sır perdesine yol bulduķları ḥâlde güzergāhlarında adım ve iz görülmeyen, kezā 'aşķ u maḥabbetiñ şarābını vaḥdet ķadeḫiyle içmişler ki (68a) meclislerinde cām u şarāb bulunmayan zevāt-ı kirām ḥürmetine, bizim gibi zillet-i ḥākşārî olanlarıñ başına onlarıñ ṭarîķinden bir toz ķondur ve yine bizim gibi ḥām ervāḫlarıñ ümidi dimāġına onlarıñ meclisinden velev ki ṭortu olsun bir neşve damlası irişdir.

Rubā'î:

یا رب ز می محبتم جامی بخش

و ز ساغر دولتم سرانجامی بخش

کامم ز تو جز غایت بی کامی نیست

ای غایت کامها مرا کامی بخش

Me'ali: Yâ rabbi! Baña maḥabbet şarābından bir kadeḥ ve devlet ü sa'âdet sâğarından bir neşve ihsân it. Bî-murād olmağdan başka senden murādım yokdur. En bütün emelleriñ müntehâsı! Benim şu tek murādımı ḥuşûle getir.

İlâhî! Ḥabîbiñiñ mütâba'atı yolunda 'azîmet kademini muḥkem tutanlar ve kerâmet sancağını benlik ve varlık inḥitâtından bî-ḥodluk ve mestlik irtifâ'ına kaldıranlar ḥaqqı için bizim gibi şebâtı gevşek bulunanlarıñ kademini, Resûlüñüñ şerî'at ve ṭarîkatı cādde ve seccâdesinde rûsûḥ ve meleke ile behre-dâr it ve yine o Nebiyy-i kerîmiñ âsârına uymak (69a) ve ziyâsından müstenîr olmaḥ şûretiyle bizim gibi bozgun alayının da virilmiş ve düşmüş bayrağını dest-i 'inâyetiñle kaldır ve yükselt.

Rubā'î:

یا رب بحریم نیستی بآرم ده

باشد که شود ز نیستی کارم به

مختار، نه مجبور در راه فنا

سر بر قدم احمد مختارم نه

Me'ālî: Yâ Rabbi! Yokluk Һarîmine girmek için bana izin vir. Yoklukla işimiñ düzeleceğini umuyorum. Başımı fakr u fenâ yolunda ıztırârî değil, ihtiyârî olarak AҺmed-i muhtâr 'aleyhi's-selâm Һazretleriniñ mübârek ayağına vaz' itdir.

Cenâb-ı Һakk, envâr-ı cemâliniñ mücellâsı ve esrâr-ı kemâliniñ âyîne-i muşaffâsı bulunan Һabîbi MuҺammed 'aleyhi's-selâm ile âl u aşhâb-ı kirâmına şalât u selâm ihdâ eyleyen.

Ammâ ba' dehu: Şu birkaç şaһîfe, ibn-i Fârız Һaddesallâhu sirruhû Һazretleriniñ Kaşîde-i Һamriyyesindeki (70a) elfâz u 'ibârâtıñ şerhine ve rumûz u işârâtıñ îzâhına dâ'irdir.

Kaşîde-i Һamriyye, eşref-i meţâlib olan maĥabbet şarâbınıñ vaşfinda ğâyet laţîf bir üslûb ile tanzîm idilmiş, erbâb-ı 'irfân ile aşhâb-ı zevk ü vicdân arasında fevka'l-'âde iştiĥâr eylemiştir.

Rubâ'î:

زین نظم کہ هست بحر دردانہ عشق

آفاق پر از صداست ز افسانہ عشق

ہر بیت چو خانہ و ہر حرف در و

ظرفیست پر از شراب نیخانہ عشق

Me'ali: 'Aşk incisine deñiz olan bu mazūmedeki efsāne-i maḥabbetiñ şadāsıyle ufuklar tolmuşdur. Onuñ her beyti bir şahbā-ḡāne, her ḡarfı de şarāb-ı 'aşk ile mālī bir peymānedir.

Maḥabbetiñ aşlı ile fūrū'nuñ taḡsīminden evvel maḡşada girişmek, ya'nī maḥabbetden bāḡış bir manzūmeyi şerḡ eylemek müte'azzır olacaqdı. Binā'^{en} 'aleyh evvel-emirde ṭā'ife-i şūfiyyeniñ maḥabbete dā'ir olan kelimāt-ı cāmi'asından bir nebzesi "Lāmi'a" (71a) kelimesiyle muşaddar olarak zıkr idilecekdir. O kelimātuñ lāmi'a ser-levḡasıyla yazılması da onlarıñ erbāb-ı zevḡ ü vücuda keşf ü şühūd envārından leme'ān eylemiş bulunmasına işāret fikrine müsteniddir. Tevfīḡ ü meded Allāhdandır. Mebde' ondan, me'ād da oñadır.

Rubā'ī:

یا رب بدلم نوید اکرام رسان

نقدی بکفم ز کنج انعام رسان

در ساحت امید من این کاخ مراد

بنیاد نهاده با تمام رسان

Me'ali: Yā Rabbī! Ḳalbime ikrām müjdesi, avucuma da ḡazīne-i in'āmiñdan iḡsān gönder. Sāḡa-i ümīdime temelini atdıḡıñ şu murād bināsını ḡiss itmeme mazḡar eyle.

Lāmi'a

Ḥazret-i zū'l-celāl ve'l-fizāl, ezel-i āzālde ve (كان الله ولم يكن معه شيء) ya' nī “Allāh vardı, onuñla bir şey yokdı” ḥayṣiyyetle:

(72a) Beyt:

آنجا که نه لوح و نه قلم بود هنوز

اعیان همه در کتم عدم بود هنوز

Ya' nī o anda ki ne levḥ, ne qalem vardı. A' yāññ hepsi de henūz ketm-i 'ademde idi.

Kendini kendi ile bildirdi, kendiniñ cemāl ü kemāl-i zātīsini kendinde görürdi. Bu biliş ve bu görüşle şu'un u şıfāt-ı mütenevvi' ayı da ğayr u ğayriyyetiñ zuhūrına muhtāc olmaqsızın bilir ve görürdi.

Ya' nī “Allāh ḥaḳīḳat^{en} bütün 'avālimden ğanīdir.” Şadāsını zūlmet-ābād-ı 'ademde münzevī bulunanlara ismā' iderek dirdi ki:

Rubā'ī:

در ملک بقا منم باستغنا فرد

با من دگریرا نرسد صلح و نبرد

عاشق خود و معشوق خود و عشق خودم

ننشسته ز اغیار بدامانم گرد

Me'ālî: Beḳā mülkünde müstağnî ve ferîd olan benim. Benimle başkasının mücâdele ve muşâlaḥasına imkân yokdur. 'Āşîḳ da, ma' şûk da, 'aşḳ da benim. (73a) Dâmen-i vaḥdâniyyetime yabancı tozu ḳonmamışdır.

Lâkin bu “kemâl-i zātî” zımnında bir “kemâl-i esmâ'î” müşâhede iderdi ki o da binisbetⁱⁿ ğayr-ı i'tibârına mevḳûf idi. Sâdât-ı şûfiyye buña “kemâl-i cillâ' ve isticlâ'” dirler.

Kemâl-i cellâ': Rûḥ^{en}, mişâl^{en} ve ḥiss^{en} aḥkâm u âşâr i'tibârıyla müteḥâlif olan merâtib-i kevnîyye ve mecâlî-i ḥalkîyyede ḥaḳḳıñ zuhûrıdır.

Kemâl-i isticlâ' ise: Ḥaḳḳıñ bu merâtibde kendini müşâhedesidir. Ya' nî cem'-i eḥadiyyet maḳâmında kendini kendi ile gördiği gibi tafşîl ve keşret mertebelerinde de kendini ğayr ile kendinde, yâḥûd kendi ile ğayrında ve-yâḥûd ğayrı ile ğayrında görmesidir.

Rubā'î:

عشقست نموده روی نیک و بد را

نیرنگ زده نقش قبول و رد را

در جلوه گریست کلّ یوم فی شأن

خواهد بهمه شؤن ببیند خود را

İyi ve kötü yüzini gösterir, ḳabûl u redd şüretleriniñ heyûlâsını ṭaslâğını iḥzâr iden 'aşḳdır.

(74a) ‘Aşk her gün bir şe’n ile cilde-gerdir ki bütün şu’unda kendini görmek ister.

İşte kemāl-i esmā’īye olan şu‘ūr tolayısıyla onuñ taḥaqquḳ ve zuhūrı için bir hareket, bir meyl ve taleb ḥuṣūle geldi. Bu meyl, bu taleb, bu istek ise bütün ‘aşkların menba‘ı ve bütün maḥabbetlerin māyesi oldu.

Bütün ‘aşklar, bütün maḥabbetler, bütün mürüvvetler ve bütün meyllerde ondaki ta‘ayyünātın şüretlerini ve taḳayyüdātın mertebelerini teşkil eyledi. Bütün ḥüsnler, bütün cemāller, bütün faẓl u kemāller cemāl-i ilāhī ve kemāl-i kibriyā-penāhīniñ fūrūğ-ı pertevî oldukları gibi.

Rubā‘ī:

ای بر قد تو قباى حسن آمده چست

بر قامت ما لباس عشق از تو درست

ز انسانکه جمال همه عکس رخ تست

عشق همه از تو خاست در روز نخست

Me’ālī: Ey kāmetine güzellik libāsı gāyet yaqışan! ‘Aşk elbisesiniñ bizim şırtımıza uygun gelmesi de sendendir. Her şey’in güzelliği seniñ ‘aks-i cemālin olduğu gibi her şeydeki ‘aşk da ezel-i āzālde yine senden peydā olmuştur.

(75a) Rubā‘ī:

بر شکل بتان همی کنی جلوه گری

وز دیده عاشقان در ان می نگری

هم جلوه حسن از تو هم جذبه عشق

باشد ز غبار غیر کوی تو بری

Me'ali: dā'imā güzeller şeklinde cilve ider, 'aşıkların gözünden de o cilveyi seyreylersin. Hem hüsnün cilvesi, hem 'aşkın cezbesi sendendir. O hâlde lâ-mekân kudsiyetiñ yabancı tozundan münezzehdir.

Lâmi'a

Maḳām-ı eḥadiyyetdeki bu maḥabbet, şifât-ı sâ'ire-i ilâhiyye gibi zâtın 'aynıdır. Zât-ı eḥadiyyet bî-şifatlîk şifâtında ve bî-nişânlîk nişânesinde bulunduğundan beyân mâhiyyeti için 'ilmiñ ve 'aqlıñ lisân-ı 'ibâresi olmadığı gibi vicdân-ı ḥaḳîḳati için de zevk ü ma'rifetiñ imkân-ı işâreti yokdur. Eḥadiyyetiñ sâḥa-i ḳuds u celâli alınlarına eteklerine vehm ü ḥavâss tozınıñ sürünmesinden, müşerreffe-i şeref-pîrâsı da fîkr ü ḳıyâs kemendiniñ yaklaşabilmesinden müte'âlîdir.

Rubâ'î:

ز آغاز ازل عشق بود پیشه ما

جز عشق مباد شیر در پیشه ما

بس مرد که گرد شد در اندیشه عشق (76a)

حاشا که رسد بگردش اندیشه ما

Me'ālî: Ezelden beri şan'atımız 'aşqdır. Bizim sazlığımızda 'aşqdan başka arslan bulunmamış. 'Aşkı düşünmek uğurunda birçok kimse toza, toprağa mun'kalib oldu. Öyle olmakla berāber fikrimizin māhiyyet-i 'aşkı keşf idebilmesine değil, yolundaki toza yetişebilmesine, yāhūd onun çevresine irişmesine imkân ve ihtimāl yoktur.

Lâkin “vāhidiyyet” mertebesi böyle degildir. Orası zāt ile şıfātın birbirinden, hattâ şıfātın yek-digerinden mümtāz bulunduğu bir ma'kâmdır. Onun için 'ilm ü başîret erbâbına tārîķ-i ma'rifeti açıktır. Fa'kat bu ma'rifet gizli bir sırr, vicdānî ve zevkî bir emrdir ki tādılmayınca bilinmez, bilinince de söylenilmez.

Rubā'î:

هر کس بویی ز باده عشق شنید

از کوی خرد رخت بمیخانه کشید

وانکس که بکام ذوق از آن می نچشید

فهمش هرگز بسر آن می نرسید

(77a) Me'ālî: 'Aşq şarâbının kokuşunu alan herkes, 'aql ma'hallesinden meyhāneye göç itmiş, zevk-i damağıyla o şarâbı tātmayan ise onun sırrını aşlâ idrāk idememiştir.

Rubā'î:

با پیر مغان دوش ز بس حیرانی

گفتم رمزی ز می بگو پنهانی

گفته بود آن حقیقتی وجدانی

ای جان پدر تا نجشی کی دانی

Me'ali: Dün gice kemāl-i ḥayret-den pīr-muḡāna baña şarāba dā'ir gizlice bir remz söyle didim. Oğlum! O, ḥaḳīḳate mensūb vicdānī bir şeydir, tatmayınca nāsıl bilebilirsin? cevābını virdi.

Maḥabbet, içmeyince bilinmeyen bir şerbet ve tatmayınca idrāk idilmeyen bir lezzet olmakla berāber ta'rif-i māhiyyāt ve tavzīḥ-i maḥfiyyāt ile ülfet eyleyenler, ḥaḳīḳat gevherini tefekkür elmasıyla delmişler ve maḥabbetiñ ḥaḳīḳatiyle aḳsāmına dā'ir şu sözleri söylemişlerdir:

(78a) Maḥabbet: Cemil-i ḥaḳīḳī 'azze şānuhu ḥazretleriniñ cem'^{en} ve tafşīl^{en} kendi cemāline meylidir. O da yā maḳām-ı "cem'den cem'e" olur ki kâ'inātın tavassuṭı olmaksızın cemāl-i zātın mir'at-ı zātında şuhūdıdır.

Rubā'ī:

معشوق که کس سرّ جمالش نشناخت

در ملک ازل لوای خوبی افراخت

نی طاس سپهر بود و نی مهره مهر

هم خود با خود نرد محبت می باخت

Me'ālî: Sırr-ı cemālîni kimseniñ idrāk idemediği ma'şûk-ı haqîkî ezel-i âzâlde güzelliğ sancağını açmışdı. Felek taşı ile güneş mühresi, ya'nî kûbe-i semâ ile kurre-i şems henüz meydânda yokken kendi kendine 'aşkbâzlık idiyordu.

Yâhûd o meyl “cem' den tafşîle” olur ki zât-ı yegâneniñ bî-hadd u nihâyet olan mezâhirde kendi cemālîniñ leme'âtını görmesi ve kendi şıfâtınıñ mülkini müşâhede itmesidir.

Rubâ'î:

جانان که دم عشق زند با همه کس

کس را نرسد بدامنش دست هوس

مرأت وجود اوست ذرات وجود (79a)

با صورت خود عشق همی باز د و بس

Me'ālî: Cânâ herkese karşı 'aşqdan bahş itdiği hâlde kimseniñ dest-i hevesi, onuñ vişâli etegine irişemez. Zerrât-ı vücûd, onuñ varlığına âyinedir. Binâ^{en} 'aleyh onuñ 'aşkbâzlığı ancak kendi 'aksiyledir.

Yâhûd o meyl “tafşîlden tafşîle” olur ki efrâd-ı insânîñ pek çoğı, cemâl-i muṭlağîñ 'aksini tefâşîl-i âşâr âyînelerinde görür, zâ'il ve muḳayyed güzelliği maḳşûd-ı küllî şandır, lezzet-i vişâle ḳanâ'at ider, miḥnet-i firâk ile de müte'ellim olur.

Rubâ'î:

ای حسن تو کرده جلوها در پرده

صد عاشق و معشوق پدید آورده

بر بوی تو لیلی دل مجنون برده

وز شوق تو وامق غم عذرا خورده

Me'ālī: Ey hüsni perde arkasından cilve idüp de yüzlerce 'āşık ve ma'şūk meydāna çıkaran! Mecnūnuñ qalbini Leylānıñ teşhīr itmesi seniñ şemmeñden (80a) 'azrānıñ ğamını Vāmıķıñ çekmesi de seniñ şevķiñdendir.

Yāhūd o meyl “tafşīlden cem'e” olur ki ba'zı havāşş, āşār u ef'āl kıyūdundan kırtulur ve şu'un u şifāt hicāblarını yırtarak kıble-gāh-ı teveccūhi ancak zāt-ı mūte'āl olur.

Rubā'ī:

آنم که بملک عاشقی بی بدلم

در شهر وفا بپاکبازی مثلم

پاک آمده ز الایش علم و عملم

بنهاده نظر بقبلهگاه ازلم

Me'ālî: Ben öyle bir zātım ki 'aşıklık bedelim mülkünde nazîrim yokdur, vefâ şehrinde ise 'iffet ü istikâmetim meşel hükümüne geçmiştir. 'İlm ü 'amel kıyûd u âlâyişinden kurtulmuş, ezel kıble-gâhına müteveccih bulunmuş bir mücerredim.

Rubā'î:

بیرون ز حدود کائناتست دلم

برتر ز احاطه جهاتست دلم

فارغ ز تقابل صفاتست دلم

مرأت تجلیات ذاتست دلم

(81a) Me'ālî: Gönlüm kâ'inâtın hudûdundan hâric ve cihetlerin ihâtasından 'âlidir. Şıfât ile karşılaşmaktan ferâğat eylemiş ve tecelliyât-ı zâtın âyinesi olmuştur.

Lâmi'a

"ان الله جميل يحب الجمال"⁶² hükmünce maḥabbet, Cenâb-ı zü'l-cemâl ve'l-celâlin şıfat-ı zâtıyesidir. İnsanı da "ان الله خلق آدم على صورته"⁶³ mücibince kendi şureti üzere yaratmış, oña şıfat-ı ezeliyesi hil'atini giydirüp kuşatmıştır. Binā'^{en} 'aleyh insânın ḥüsn ü cemâle meyl itmesi muḳtezâ-yı aşlîsi, faẓl u kemâle münceẓib olması da sîret-i celîlesi icâbıdır. Merâtib-i vücûduñ her birinde gördüğü cemâle gönül virir ve oña ta'alluk peydâ ider.

⁶² "Muhakkak ki Allah güzeldir, güzeli sever."

⁶³ "Muhakkak ki Allah insanı kendi sureti üzere yaratmıştır."

Rubā'ī:

که در هوس روی نگو آویزم

که در سر زلف مشکبو آویزم

القصه ز هر چه رنگ و بویی یابم

از حسن تو فی الحال درو آویزم

Me'ālī: Ba'ż^{en} güzel bir çehreniñ temâşâsı hevesine kapılıyorum, ba'ż^{en} de misk koçulu bir zülfe tutulup kalıyorum. Hülâşa her nerede ve nede bir reng ü râyîha bulursam seniñ hüsniñ cāzibesiyile derhâl oña müncezib oluyorum.

(82a) Muhibbleriñ derecât-ı maḥabbeti, maḥbūblarıñ ṭabaḳât-ı melâḥatine göre olduğında şekk yokdur. Maḥbūbuñ hüsniñ behâsı ne kadar yüksek olursa muhibbiñ himmet-i maḥabbeti de o nisbetde 'ālī olur. Bu himmetiñ eñ yüksek derecesi “maḥabbet-i zātīyye”dir ki muhibb-i ṭālībīñ kalbinde maḥbūb-ı Hakk ve maṭlūb-ı muṭlaḳa bir meyl, bir ta'alluḳ, bir incizāb, bir ta'aşşuḳ ḥuṣūle gelmesidir. O ta'aşşuḳ, muhibbi kendiliginden o şüretle alır ki o alışıñ def'ine kudret bulamaz. Bunuñ ne sebebini ta'yīn, ne de maṭlabını temyīz idebilir. Nasıl ve niçin sevdiğini bilemez. Kendisinde bir incizāb duyar, lâkin nereden nereye olduğunu idrāk idemez.

Rubā'ī:

شیرین پسرا سنک دلا سیم برا

با تو کاری عجب فتادست مرا

محبوب منى ليك ندانم ز چه روى

معشوق توام ليك ندانم كه چرا

Me'ali: Gümüş göğüsli, taş yürekli ve şîrîn güzel! Seniñle tuhaf bir işe çatdık. Benim sevgilimsiñ, faқаt ne maқşadla sevdiğimi bilemiyorum. Seniñ ma'sūқuñum, lâkin neden tolayı sevdiğimi añlayamıyorum.

Bu maḥabbetiñ şıḥḥatine 'alāmet: Maḥbūbuñ va'd u va'īd, taqrīb ü teba'ıdır, (83a) i'zāz u izlāl, hidāyet ü izlāl gibi şıfāt-ı müteḳābilesiniñ muḥibbe müsāvi olmasıdır. Kezā қahr u celāli āşārınıñ müdāretini çekmek, luṭf u cemāli şıfātınıñ ḥalāvetini tatmak kadar āsān bulunmasıdır.

Rubā'ī:

خوبى وز تو شكل و شمایل همه خوش

با عشق تو جان و خرد و دل همه خوش

خواهى تو بلطف كوش خواهى بستم

هست از تو صفات متقابل همه خوش

Me'ali: Güzelsiñ, şekl ü şemā'iliñ de güzeldir. Rūḥ, 'aql u ḳalbiñ hepsi de 'aşkıñı hoş görmekdedir. İsterseñ luṭf, dilerseñ қahr it. şıfāt-ı müteḳābileñiñ cümlesi hoşdur.⁶⁴

⁶⁴ Hoşdur baña senden gelen

(84a) Rubā'ī:

کر نور ده دیده گریان منی

ور داغ نه سینه بریان منی

بهر تو قدم بر سر عالم زدهام

باز آ که ز سر تا بقدم جان منی

Me'ālī: Ağlayan gözüme nūr-baḥş olsañ da, yanmış yakılmış gögsüme dāğlar açsañ da ben seniñ için 'ālemi ayak altına almışdım. Gel ki serāpā rūḥum seniñ.

Lāmi'a

Maḥabbet: İki muḥibb arasındaki münāsebetiñ şemeresi ve ittiḥāda bādī olan ḥālde imtiyāza bā'is bulunan ḥāle galebesidir. Zātī olan maḥabbet için zātī münāsebet olması da zarūrīdir.

Ḥaqq ile 'abd beynindeki münāsebet-i zātiyye iki türlü olabilir.

Birincisi: Tecellī-i vücūdīye 'abdiñ 'aynı, mir'atiyyet cihetiyle ve mazhariyyet ḥayşıyyetiyle za'īf bulunur, imkān aḥkāmının çoğıyla silsile-i merātibiñ ḥavāşş ve

Yā gonca gül, yāḥūd diken

Yā ḥil'at ü yāḥūd kefen

Luṭfuñ da ḥoş, ḳahrıñ da ḥoş

Ḥazret-i Hüdāyī

vesā'îti ondan müntefî olur. Bundan tolayı tecellî-i vâkı'ñ, 'abdiñ ta'ayyün ve tekayyüdi vâsıtasıyla zuhûrı, zâtındaki kıdsiyyete ve aşlındaki tahârete (85a) te'sîr ve tağayyür îrâş idemez. Muḳarrebî-i ilâhiyye ve meczûbî-i rabbâniyyeniñ kemâl ü nokşân huşûşundaki tefâvütleriniñ vechi bu olabilir.

Rubā'î:

دیدم پیری که زیر این چرخ کبود

چون او دگری ز بود خود پاک نبود

بود آیینہ که عکس خورشید وجود

جاوید در ان بصورت اصل نمود

Me'ali: Şu gök kubbeniñ altında fânî ve rûḥânî bir pîr gördüm ki onuñ kadar kendi varlığından tenezzüh itmiş kimse yokdı. O zât-ı 'âlî, mücellâ ve muşaffâ bir âyîne idi ki varlık güneşi şûret-i aşliyyesiyle onda ebediyy^{en} görünüyordu.

Münasebet için diger bir vech de: 'abdiñ mertebe-i ilâhiyye cem' iyyetinden ḥazz u naşîbi ḥasebiyle, ya'nî aḥlâḳ-ı ilâhiyye ve evşâf-ı ğayr-ı mütenâhiyye ile taḥalluḳı i'tibârıyladır. Bu da cem' iyyetiñ tefâvütüne göre mütefâvit olur. Ya'nî her kimiñ dâ'ire-i cem' iyyeti vâsi' ise bu münasebet ḥazzından istifâsı da fazladır.

İşte şu iki vech-i münasebeti cem' idebilen maḥbûb-ı ḥaḳḳdır ki kemâl-i muṭlaḳ ondadır. aḥkâm u levâzımıyla berâber zât ve ulûhiyyetiñ ma'^{an} mir'at-ı ḥaḳîḳîsi odur. Belki vücûb (86a) ve imkân mertebeleriniñ berzaḥ-ı câmi'i ve ḳadem u ḥudûş 'âlemleri arasında bir âyinedir. Bir taraftan esrâr-ı lâhûtiye mazhar, diger taraftan

āṣār-ı nāsūtīye mecma' dır. Lisān mertebesi ve beyān-ı cem' iyyeti bu terāne ile müterennim olur.

Rubā' ī:

بر اوج کمال صبح صادق ماییم

حل نکت و کشف دقایق ماییم

سرّ حق و خلق از دل ما بیرون نیست

مجموعه حقایق ماییم

Me'ālī: kemāl evciniñ şubḥ-ı şādıkı biziz. Nükteleriñ ḥallālī, deḡāyıkıñ keşşāfı da biziz. Ḥaḡḡ ile ḡaḡkıñ sırrı ḡalbimizden ḡāric degildir. Bütün ḡaḡīḡatleriñ mecmū' ası biziz.

Lāmi' a

Maḡabbet-i zātīyyeniñ ikincisi: ma' rifet, şuhūd, ḡurb, vuşūl gibi ḡaḡḡ subḡānehu ve te'ālāya iḡtişāş-ı küllīsi ve irtibāḡ-ı tāmmı bulunan umūr vāsıtasıyla olan maḡabbetdir. Bu birinci dereceye nisbetle mütenezzil ve ma' lūldur. Zīrā birinci mertebede muḡibbiñ vuḡūfı Ḥaḡḡ ile, bunda ise Ḥaḡḡdan olan ḡazḡı ile. Vuḡūf^m ma' a'l-Ḥaḡḡ ile vuḡūf^m ma' a'l-ḡazḡ arasında pek çok fark vardır.

(87a) Rubā' ī:

معشوقه که شد ز کامها عایق من

دی گفت بعاشقی نه لایق من

وصلست ز من کام تو آری هستی

تو عاشق کام خویش، نه عاشق من

Me'ali: Āmāl ve maḳāşidimi te'hîr eyleyen sevgilim, dün didi ki: 'Aşk hûşûşunda baña lâıyık bir merd degilsîñ. Evet, seniñ murādıñ vuşlatdır. Şu hâlde baña degil, kendi murādına 'aşıkısîñ.

Bu ikinci mertebe, evvelkiniñ dūnunda olmaqla berāber ondan şoñraki mertebeye nisbetle 'ālīdir ki yiyecek, içecek, giyecek, binecek gibi 'ācil maḳāşidi elde itmek ve hūrī, cennet, gılmān, vildān mişillü ācil meṭālibe irmek yollu ḥaḳḳa irtibāt ve ihtişāşı olmayan umūr vāsıtasıyla olan maḥabbetdir. Vuḳūf^m ma' a'l-Ḥaḳḳ ile vuḳūf^m ma' a'l-hazḡ arasında fark oldığı gibi ondan maḥzūziyyet ile ne'am-ı vālāsından maḥzūziyyet beyninde de şayısız, ḥesābsız fark vardır. Zīrā: o mertebeniñ şāhibi, ḥaḳīḳatde dūnyā rāḥatıyla āḥiret lezzetini maḳşūd idinmiş, ḥazret-i ḥaḳḳı ise bunların vāsıta-i ḥuşul ve vuşuli bilmişdir.

(88a) Maṭlūb-ı aşlīniñ 'ārızī meṭālibe tābi' kılınmasından, maḳşūd-ı ḥaḳīḳīniñ mecāzī meḳāsıda tufeylī tūtulmasından daha fāḥiş bir ġabn olabilir mi?

Rubā'ī:

آنم که وفا و دلبری خوست مرا

کونین بهای يك سر موست مرا

شرمت بادا که با چنین حسن و جمال

دارى بطفیل دیگران دوست مرا

Me'ali: Ben, vefākārılığı ve dilberliği i' tiyād itmiş bir güzelim. İki 'ālem, bir kılımıñ ucuna behā olamaz. Bu kadar hüsñ ü cemālime rağm^{en} beni başkalarına tufeylī olarak seviyorsuñ. Yazıklar olsun saña!

Rubā'ī:

من شحنة شهر دلبری بس باشم

ز انبازى این و آن مقدس باشم

خوبان جهان طفیلی خوان منند

هیئات که من طفیلی کس باشم

Me'ali: Güzellik şehriniñ muhāfızı ve zābıta me'mūrı olmak üzere ben kāfīyim. Şunuñ bunuñ iştirāki şā'ibesinden muḳaddes ve münezzehim. Bütün güzeller, sofrā-i iḥsānımıñ tufeylīsıdırler. Öyle iken başka biriniñ tufeylīsı olmak benim için ne kadar uzaktır.

(89a) Lāmi' a

Maḥabbet-i zātiyyeniñ birinci derecesi dūnundaki mertebeler: esmā'ī ve şifātī, yāḥūd ef'ālī ve āşārī maḥabbet kabīlindendir.

Maḥabbet-i esmā'iyye ve şifātiyye: maḥbūbuñ esmā ve şifātından efdāl ve en'ām, i' zāz ve ikrām mişilli ba' zılarını onların ezdādına muḥibbiñ terciḥ eylemesi, faqat bu ḥuṣūşda o esmā ve şifātın zuhūr-ı āşārını mülāḥaza itmemesidir.

Maḥabbet-ı ef'āliyye ve āşāriyye ise: yine muḥibbiñ terciḥ eylediği esmā ve şifātın āşār-ı fi'liyyesini beklemesidir.

Hüdā-yı lā-yezāle karşı bu maḥabbet, zevāle ve taḡayyür ve intikāle ma'rūzdur. Ya'nī: maḥbūb, muḥibbiñ ta'alluḡ eylediği şifāt-ı ḥamīde ve ef'āl-i pesendide ile tecellī itdikce muḥibb, olanca ḡaṣd u himmetiyle oña müteveccih bulunur ve şarılır. Lâkin hevāsına mülāyim ve rızāsına muvāfiḡ olmayan şifāt ve ef'āl ile tecellī iderse tamām^{en} ondan i'rāz ve ihtirāz eyler. “كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ”⁶⁵ ya'nī “insānlar arasında öylesi var ki Allāha bir ḡarf ve bir maḡşad uğurunda 'ibādet eyler. Eger kendisine ḡayr vāḡi' olursa iṭmīnān kesb ider, şāyed bir fitneye ma'rūz ḡalırsa ve beklediginiñ 'aksi ḡıḡarsa yüzini çevirir ve şırtını döner.”

چون یار وفا کند درو آویزی (90a)

ور تیغ جفا زند ازو بگریزی

آب از رخ عاشقان چرا میریزی

کاش از سر کوی عاشقی برخیزی

⁶⁵ Hacc/11.

Me'ali: Yâr, vefâkâr olunca oña şarılıyor, cefâ kılıcıyla uracak olursa da bırakup savuşuyorsun, nice 'âşıkların şeref ve hayıyyetini nakîşe-dâr idiyorsun? Böyle yapacağına kâşki 'aşk maħallesinden taşınmış olsan!

Lâmi'a

Merâtib-i maħabbetiñ en dün derecesi “maħabbet-i âşâriyye” onuñ müte'allakı da “cemâl-i âşâr”dır ki “hüsñ” ile mu'abber ve tenäsüb kalıbına menfûh rûh ile müfesserdir. Haķîkatde sır-ı vahdetiñ şûret-i keşretde zuhûrıdır.

Cemâl-i âşâr, yâ ma'nevî ve rûhânî olur: Kâmil ve mükemmil olanların ahlâk ve evşâfındaki tenäsüb ve 'adâlet gibi ki bunlar, tâlib ve mürîd olanların irâdelerine müte'allıktır ve yine o tâlib ve mürîdler, bunların irâdesi ve ihtiyârı uğurunda kendi irâde ve ihtiyârlarını fedâ iderler.

Yâhûd şûrî ve ğayr-ı rûhânî olur:

(91a) 'Unşur-ı insânî şûretlerinden ba'zılarında görülen tenäsüb-i şûret ve hiss ve melâhat gibi.

'Unşur-ı insânîde şıfat-ı cemâli müşâhede eyleyenler dört tabaķadır.

Birinci tabaķa: Nüfûs-ı tayyibesi şehvet lekesinden muşaffâ ve kulûb-i tâhiresi tabî'at levşinden müberrâ bulunan rûşen-dillerdir. Bunlar mezâhir-i halkıyye ve merâyâ-yı kevniyyede vech-i Haķķdan başkasını görmezler ve cemâl-i mutlaķdan mâ'adâsını mü'tâla'a itmezler. 'Aşk u maħabbetde güzel şekillere ve yakışıklı

şüretlere muḳayyed degillerdir. Belki ‘ālemdeki her şüret kendileri üzerinde ‘aynı te’şīri icrā eyler.

Rubā‘ī:

مه را بینم روی توام یاد دهد

گل را بویم بوی توام یاد دهد

چون زلف بنفشه را زند برهم باد

آشفگی موی توام یاد دهد

Me’ālī: Ḳāmeri görünce vechiñi, güli ḳoḳlayınca da rāyiḥañı taḥaṭṭur iderim. Rūzgār menekşeniñ zūlfüni dağıdınca da perişān saçlarını ḥāṭırlarım.

Rubā‘ī:

عارف ز وجود خلق رستست الحق

در بحر شهود حق بود مستغرق

بر خود حجب حسن مقید زده شق (92a)

حیران شده در نور جمال مطلق

Me'ali: 'Ārif, ḥaḳīḳat^{en} ḥalkıñ varlığı kaydından kurtulmuş, şühūd-ı Ḥaḳḳ deñizine müstağraḳ olmuş, ḥüsn-i muḳayyed ḥicāblarını yırtup cemāl-i muṭlaḳıñ nūrı karşısında mest ü ḥayrān kalmıştır.

İkinci tabaka: Yā bi-lā-vāsiṭa 'ināyet-i ilāhiyye ile, yāḥūd riyāzāt u mücāhedāt te'sīriyle nefsi, keşret aḥkāmından ve ṭabī'atıñ zulmet ü kuḍūretinden şāfiyyet kesb eyleyen pākīzelerdir. Bunlarda aḥkām-ı ṭabī'at külliyy^{en} zā'il olmamıştır. Hāl u şānlarına göre me'ānī-i mücerredeniñ bi-lā-maḫḫar idrāki kendileri için ḳābil degildir. Binā'^{en} 'aleyh meḫāhir-i ilāhiyyeniñ etemm ve ekmeli bulunan insān maḫḫarındaki ḥüsn-i şūrī ile bunlarıñ ḳalbinde 'aşḳ u şevḳ āteşi parlar. O āteş, tefriḳa 'alā'ıḳını yakar, māye-i ittihādı kuvvetlendirir. Şoñra o maḫḫara olan meyl ü ta'alluḳ kesilir, cemāl-i muṭlaḳıñ sırrı, ḥüsn-i muḳayyed şūretinden tecerrüd ider. Nihāyet müşāhede ebvābından bir ḳapı açılır. 'Ārızī olan 'aşḳ-ı mecāzī, aṣlī ve ḥaḳīḳī maḫabbetine girer.

Rubā'ī:

بس کس که بدیده روی خوبان طراز

و افتاد ز داغ عشق در سوز و گداز

در مجلس اهل ذوق شد محرم راز (93a)

نوشتید می حقیقت از جام مجاز

Me'ali: Tırāz güzelleriniñ yüzini görüp de dāğ-ı 'aşḳ ile yanan, yakılanlardan çoğı, ehl-i zevḳ meclisindeki esrāra maḫrem olmuş ve mecāz ḳadeḫinden ḥaḳīḳat şarābını içmiştir.

Üçüncü tabaka: ‘Adem-i terakķīye, belki de ihticāba ma‘rūz kalmış giriftārlardır. Ekābirden ba‘zıları “نعوذ بالله من التكر بعد التعرف و من الحجاب بعد التجلى”⁶⁶ diye bu hālden isti‘āze itmişlerdir.

Bu tabakanın ta‘alluk ve meyl-i ḥabbīsi kendilerinde şühūd ve keşf-ı muḳayyed ḥuşūle gelmiş olsa bile – ḥüsn ile mevşūf olan şūret-i zāhireyi tecāvüz eyleyemez. Ta‘allukı ve meyl-i ḥabbīsi bir şūretten münḳaṭı‘ olsa da yine ḥüsn ile ārāste bir şūrete bağlanır, dā’imā bu keş-ā-keş içinde yuvarlanır gider.

Şūrete olan şu meyl ve ta‘alluk ise dinde de, dünyāda da maḥcūbiyyeti, maḥrūmiyyeti, meftūniyyeti, maḥzūliyyeti mūcib olur bir āfetdir.⁶⁷ الصادقين من شر ذلك اعاننا الله و سائر (94a) cemāl-i aḳdes ve a‘lāya maḥabbet ḳaşdında bulun. Ne vakte ḳadar ḳameri ḳuyunun şuyında, ya‘nī ‘aksini göreceksiñ? Ay, gök yüzünde parlıyor, başını ḳaldır da oraya baḳ.

Dördüncü tabaka: Nefs-i emmāresi ölmemiş ve şehvet āteşi sönmemiş olañ ālūdelerdir. Onlar, esfel-i sāfilīn ṭabī‘ate düşmüş ve behīmiyyet zindānına bağlanmışdır. ‘Aşḳ u maḥabbet şıfatı ve riḳḳat u leṭāfet na‘ti kendilerinde müntefīdir. Maḥbūb-ı ḥaḳīḳīyi külliye^{en} unutmuşlar, mecāzī güzelleri āḡūşa alup ṭabī‘atın ārzūsuna uymuşlar, nefsin müşteheyātına da ‘aşḳ adını ḳoymuşlardır. Heyhāt, heyhāt!

Rubā‘ī:

اینان ز کجا و عشق بازی ز کجا

⁶⁶ “Bildikten sonra yüz çevirmekten ve tecelli vaki olduktan sonra örtüye maruz kalmaktan Allah’a sığınırız.”

⁶⁷ “Allah bizi ve diğēr sadıkları feleğın şerrinden muhafaza eylesin.”

هندو ز کجا ، زبان تازی ز کجا

چون اهل حقیقت سخن عشق کنند

بیهوده این قوم مجازی ز کجا

Me'ālī: Bunlar nerede, 'āşıklık nerede? Hindū nerede, 'arab lisānı nerede? [ya' nī bunların 'āşıklık terennümi, hindūnuñ 'arabca tekellümüne beñzer] ehl-i ḥaḳīḳat gibi 'aşqdan (95a) baḥş eyleyen bu mecāzī ḥerīfleriñ itdikleri herze vekīllige cesāretleri nereden geliyor?

Rubā'ī:

قومی که نیامدند در عشق تمام

خوانند هوای نفس را عشق بنام

کی شایدشان در حرم عشق مقام

خود هست بر ایشان سخن عشق حرام

Me'ālī: Bir kavm ki 'aşkı tamām^{en} idrāk itmemiş oldukları hâlde nefsleriniñ hevāsına 'aşq nāmını viriyorlar. Ḥarīm-i 'aşq, naşıl onlarıñ maḳāmı olabilir ki, daha kendilerine 'aşqdan baḥş itmek bile ḥarāmdır.

Rubā'ī:

عشق ار نه کمال نسل آدم بودی

آوازہ عشق در جهان کم بودی

ور شهوت نفس عشق بودی خر و کاو

سر دفتر عاشقان عالم بودی

Me'ali: 'Aşk, nesl-i âdemiñ kemâli olmasaydı 'âlemde 'aşk şadâsı duyulmazdı. Nefsiñ iştihâsı 'aşk olmasaydı eşeklerle şığırların 'âşıklar defterinde baş tarafa yazılmaları lâzım gelirdi.

(96a) Lâmi' a

Maḥabbet-i âsâriyyeniñ en ednâ mertebesi, maḥabbet-i şehvetdir. Faḳaṭ böyle olması, nefsiñ rıķıyyetinden ve ṭabî'atiñ kaydından kırtulamayanlara, zevķ ve idrâki sâhasında keşf ü müşâhede pertevi parlamayanlara nisbetledir. Bunlar, nefsiñ murâdından başka maķşad ve maṭlûb görmez ve bilmezler. Ne dirlerse nefsiñ hükmiyle dirler, ne alırlarsa yine nefsiñ hükmiyle alırlar. Lâkin keşf ü şühûd erbâbı olan ehlu'l-llâha nisbetle "ez-zâhir" ism-i şerîfiniñ tecelliyâtı kabîlindendir. Belki bu hâli "füşûşu'l-ḥikem" şâhib-i 'ârifî raḍîya'l-llâhu 'anh, a'zam-ı şühûdât 'add eylemişdir. 'Ulemâ ve 'urefânıñ zemm itdiği ve behîmiyyet merâtibinden şaydığı şehvet, ehl-i hicâba nisbetledir.

Görmez misiñ ki şalla'l-llâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz ekmel-i maḥlûḳât olduğu ve Ḥaḳḳ nezâhetinde "ما زاع البصر و ما طعى" buyurulduğu hâlde "حَبَّبَ الَىٰ مِنْ دُنْيَا كَمْ ثَلَاثَ النِّسَاءِ" buyurmuşdur. Bu ḥadîsiñ şerḥi ve bu maḥabbetiñ sırrı Füşûşu'l-Ḥikemiñ "ḥikmet-i ferdiye" faşşında mezkûrdur. İttılâ' peydâ itmek isteyen

⁶⁸ "Bana sizin dünyanızdan üç şey sevdirdi. Kadınlar, güzel koku, gözümün nuru namaz."

oraya mürāca‘at eylemelidir. Burada maḵṣūd olan bir tenbīhden ‘ibāretdir ki ehlu’l-llâhdaki, şehvet ve ṭabī‘atiñ şūretidir, ḥaḳīḳati degildir. Ḥaḳīḳatiñ müşāhedesinden maḥcūb olanlar, o ṭā’ife-i ‘aliyyeyi kendilerine kıyās itmemeli ve idbār u inkār varṭasına düşmemelidir.

(97a) Rubā‘ī:

خوش نیست قیاس پاکبازان کریم

در شهوت و آزار بر خسیسان لئیم

زان آتش جانفروز کش دید کلیم

تا آتش خانه سوز فرقیست عظیم

Me‘ālī: ‘Afīf ü kerīm olanları şöhret ve hırş içinde yüzen ḥasīs ve le’ımlere kıyās itmek muvāfiḳ degildir. Mūsā ‘aleyhi’s-selāmın gördüğü cān-fürūz âteş ile evler yakan yangın âteşi arasında büyük bir fark vardır.

Rubā‘ī:

احکام طبیعت که بود گوناگون

نحس است یکی را و یکی را میمون

در قصه شنیده باشی از نیل که چون

بر سبطی آب بود و بر قبطی خون

Me'ali: Tabi'atın ahkâmı türlü türüdür. Bir hâl, biri hakkında uğursuz, diğeri hakkında uğurlu olur. Hikâye idildigini işitmişseñ der ki nîl şuyı sabtî, ya' nî isrâ'ilî olana şu, kıbtî ya' nî Mısırnın yerlisine de kan görünürdi.

(98a) Lâmi' a

Esbâb-ı maḥabbet beşdir.

Birincisi: Nefse ve nefsiñ vücûdıyle beḳâsına maḥabbetdir. Bi'z-zarûre ma' lûmdur ki herkes kendi vücûdının beḳâsını ister. Cezb-i menfa'at ve ref'-i muẓırrat ḥuṣûşunda gösterilen ihtimâmıñ sebebi, ibḳâ-yı vücûd maḥabbetinden başka bir şey değildir. Ve vücûd u beḳâyâ maḥabbet, insân için zarûrî olunca mûcid ve mübḳâyâ maḥabbetiñ zarûrî olması da evlâ bi't-ṭariḳdir. Sıcakdan kaçup da bir ağac gölgesine ḥoşlanarak ilticâ iden kimseniñ o gölgeyi düşüren ağacdan ḥoşlanmaması pek ğarîb olur. Meger ki o kimse kendini bilmeyecek kadar câhil buluna. Câhiliñ Allâhı dost ittiḥaz itmeyeceğinde şekk yokdur. Çünkü maḥabbetu'l-llâh, ma' rifetu'l-llâhıñ şemeresidir.

Rubâ'î:

تا کی بهوای خویش یکدل باشی

وز حق ببقای نفس مائل باشی

ای برده بسایه رخت در پای درخت

سهلست که از درخت غافل باشی

Me'ali: Ne vakte kadar kendi hevā vü hevesiñle meşgûl olacak, Hakkdan i' rāz ile beķā-yı nefse mā'il bulunacaķsıñ. Ey ağac gölgesine yükini yıgmış olan! Ağacdan ğāfil bulunuşuñ kolay bir şeymidir?

(99a) İkincisi: İhsān u in'ām iden zāta maḥabbetdir. Hafī deĝildir ki mün'imiñ de, mün'im^{ün} bihiñ de, mün'im^{ün} 'aleyhiñ de ḥālķı, kezā mün'imiñ in'āma müşevviķi Allāhdır. Zīrā ni'metiñ mün'im^{ün} āleyhe işālinde ḥayr u sa'ādet bulunduĝını mün'imiñ ḥatırına getirir ve onı in'ām u ihsān ḥuşuşunda muḫtarr bırakır. Binā^{en} 'aleyh mün'im ü muḫsin olanlarıñ hepsinden ziyāde Hakk subḥānehu ve te'ālā maḥabbete evlā ve elyākdir.

Rubā'ī:

بین نعمت از ان که نعمت دیدن ازوست

گو شکر کسی که شکر ورزیدن ازوست

بخشش ز خدای دان که در ملک وجود

بخشیده و بخشنده و بخشیدن ازوست

Me'ali: Ni'meti ondan gör ki görmek ni'meti de ondandır. Bir zāt-ı ecell ü a'lāya şükr it ki ni'met-i şükr de ondandır. Baḫşış ve ikrāmı Allāhdan bil ki mülk-i vücūdda virilen de, viren de, virmek de ondandır.

Üçüncüsü: Bir şāḥib-kemāle maḥabbetdir. Bir zāt; 'ilm, seḥā, taḫvā gibi şifāt-ı kemāliyyeden biriyle muttaşf bulunursa o kemāl şifatı mūcib-i maḥabbet olur. Bütün

kemālâtın menba‘ı ve cümle mekârim ü maḥāmid, feyz-i kemālının reşhası bulunan Allāh ise erbāb-ı kemālın hepsinden fazla maḥabbete şâyandır.

(100a) Dördüncüsü: bir güzele muḥabbetdir. cemāl-i ‘āriyyeti, ḥaḳīḳatde şu ve çamur perdesiyle et ve deri hicābı arkasından parlayan bir ḥayālden ‘ibāretdir. Ufacık bir ‘arızaya uğramasıyla da müteḡayyir olur. Öyle olduğu ḥâlde yine sevilir. Böyle ḥayālî ve zevālî bir cemāle muḥabbet idilince bütün mümkināt, envār-ı cemālının pertevi olup da zuhūrı, bir maẓhar ve bir şüretle muḳayyed olmayan cemil ‘ale’l-ıtlāḳa muḥabbet-i evleviyyetde kalır.

Rubā‘î:

گه جلوه گر از عارض گلگون باشی

گه خنده زن از لؤلؤ مکنون باشی

در پرده چنین لطیف و موزون باشی

ان لحظه که بی پرده شوی چون باشی

Me’ālî: Ba‘ż^{en} gül renkli bir yanağdan cılve idersin, ba‘ż^{en} bir dizi incinin leme‘ânından gülümsersin. hicāb arkasında bu kadar laṭîf ve mevzûn iken ‘acabā o hicābı ref‘ itdiğin vakt nasıl olursun?

Beşincisi: Ta‘ārif-i rūḥānî neticesi olan maḥabbetdir. Bu ta‘ārif iki muḥibb arasındaki rūḥānî münasebete müterettib, o münasebet de (101a) iştirāk-ı mizāca müteferri‘dir. Mizācın o ma‘nâsıyla ki ikisinin mizacı da i‘tidāl ve inḥiṭāt i‘tibârıyla mertebet^{en} mütesāvî, yâḥūd müteḳarib bulunur. Mertebelerin ittihādı, yâḥūd teḳaribi,

rūḥānī ta‘ārifi ve maḥabbeti mūcib olur. Mādām ki bu gibi sebebler maḥabbeti icāb idiyor, onları taḥdīr buyuran müsebbibu’l-esbāba maḥabbet elbette evlādır.

Rubā‘ī:

ای رفته بعشق داستان من و تو

در مهر و وفا یکیت جان من و تو

من بنده آن یگانه کز عهد ازل

زو خاست یگانگی میان من و تو

Me‘ālī: Ey ‘aşk ṭolayısıyla aramızda “ben ve sen” destānı maḥv olup giden cānān! Maḥabbet ü vefā ḥuṣūşunda ikimizin rūḥı birdir. Ben, o ferīd ü vaḥīdīñ kulu, kölesiyim ki aramızdaki birlik, onun irādesiyle ‘ahd-i ezelde ḥuṣūle gelmiştir.

Lāmi‘a

‘Aşq u maḥabbetiñ şarāb-ı şūriye müşābeheti

‘Aşq u maḥabbetiñ şarāb-ı şūriye tamāmıyle müşābeheti vardır. Binā^{en} ‘aleyh ‘arabca ve ‘acemceden (102a) şarāba dā’ir mevzū‘ olan elfāz u ‘ibārātı ‘aşq maẓmūnı için isti‘āre iderler. Meşelā ‘aşq u maḥabbet mevki‘inde “rāḥ” “mūdām” ve “mey” dirler.

Bu müşābehetiñ mütē‘addid vechi vardır. Ez-cümle: şarāb, maḥām-ı aṣlīsi bulunan küpūñ dibinden ḥāricī bir kuvvet olmaksızın coşar ve taşar. Sırr-ı maḥabbet de

‘āşıklarıñ sinesinde mestūr iken ġalebe ve istilāsı artınca ħāricī bir te’şīr olmaqsızın meydāna çıkar.

Rubā‘ī:

عشق تو که شاه بود در ملک درون

چون دبده شاهىء او گشت فزون

شد همره آب دیده و همدم آه

وز پرده سرای سینه زد خیمه برون

Me’ālī: Derūn mülkünün şāhı olan ‘aşkıññ debdebe-i salṭanatı tezāyid idince göz yaşı ve āh ile hemdem olarak sine sarāyından çıkdı, ‘alenıyyet sāhasına çadır kurdı.

Kezā şarābıñ mu‘ayyen bir şekli ve ħuşūşī bir şūreti yoġdur. Onuñ şūr u eşkālī bulunduġı kaba göredir. Ya‘nī: kübde, destide, bardaġda iken onlarıñ şeklini alır.

(103a) Bunuñ gibi ma‘nā-yı maḥabbet de bir ḥaġīḳat-i muṭlaqadır. Erbāb-ı maḥabbetiñ kulūbundaki zuhūrıññ keyfiyyeti, onlarıñ zurūf-ı isti‘dādına göredir. Ba‘zısında zātī, bazısında esmā’ī ve şıfātī, ba‘zısında ise āşārī olarak zuhūr ider. Bu tefāvütüñ sebebi ise kâbiliyyāt ve isti‘dādāt arasındaki tefāvütdür.

Rubā‘ī:

عشق ارچه بسوى هرکسش آهنگست

با هيچ کسش نه آشتى ، نه جنگست

بس بی رنگست باده عشق و درو
این رنگ ز شیشه‌های رنگارنگست

Me'ālī: Herkes, 'aşkıñ maqşūdı olmaqla berāber kimse ile ne şulhı, ne de cengi vardır. 'Aşk şarābı gāyet rengsizdir. Onuñ rengāmız görünmesi şişeleriñ rengāreng olmasındandır.

Kezā: Şarāb-ı şūrī, içeniñ bütün 'urūk u a'sābından sereyān ider. Şarāb-ı maḥabbet de şāhibiniñ bütün meşā'ir ü kuvvāsında sārī ve cārīdir. Muḥibbiñ vücūdından bir kıl bile maḥabbet ibtilāsından kurtulamaz ve bir damarı meveddet iktizāsı olmaqsızın (104a) kıyılamaz. Maḥabbet, muḥibbiñ kanı gibi eti ve derisi içinde gizlidir. Rūhı gibi dāhıl ve ḥāricini menzil idinir.

Rubā'ī:

فصاد بقصد آنکه بردارد خون

شد نیز که نشتری زند بر مجنون

مجنون بگریست گفت از ان می ترسم

کاید بدل خون غم لیلی بیرون

Me'ālī: Ḥacāmatcı, mecnūndan kan almak için nişteri urmaya davrandı. Faḫaṭ mecnūn ağladı, kan yerine leylāniñ ğam u kederi çıkar diye korkuyorum dedi.

Kezā: Şarāb u 'aşk, şārib ve şāhibini ḥasīs ise cömerd, la'im ise kerim yapar. Lâkin şarābıñ şemeresi: şāribiniñ dirhem ü dīnār virmesi, 'aşkıñ şemeresi ise şāhibiniñ

bütün mevcūdâtı bezl itmesidir. Şarābıñ serḥōşı, gümüş ve altın serīrden, ‘aşkıñ sermesti ise dünyā vü ‘uqbādan geçer.

(105a) Rubā‘ī:

مست می اگر دست کرم جنباند

جز بخشش دینار و درم نتواند

چون مست غمت مرکب همت راند

بر فرق دو کون آستین افشاند

Me‘ālī: Şarāb serḥōşı, elini kerīmāne kımıldatsa da dirhem ü dīnār baḥş itmekden başka bir şey yapamaz. Lâkin seniñ ğamıñla ḥōş-ser olan, himmet atını ileri sürünce dünyā vü āḥiretiñ tepesine müstağniyāne āstīn-efşān olur ve dest-i redd urur.

Kezā: Şarāb serḥōşları ve ‘aşk mestāneleri kōrkusuz ve lâubālī olurlar, cebānet ve ihtirāz şıfatlarından ḥālī bulunurlar. Kōrkulı yerlerde cesāret gösterirler, tehlikeli maḥallerde ḥayātlarından bile geçerler. Faḫaṭ birinci kısmıñ cesāreti ‘aqlıñ mağlūbiyyetinden, ikincisiniñ cūr’eti ise keşf ü yakīn envārınıñ galebesinden ileri gelir. Biriniñ ölümü, dünyā ve āḥiretde helākini bādīdir, digeriniñ fedākārlığı da ebedī bir ḥayāta bā‘ işdir.

Rubā‘ī:

ما مست و معربدیم و رند و چالاک

در عشق نهاده پا بمیدان هلاک

صد بار بتیغ غم اگر کشته شویم

آن مایه عمر جاودانیست چه باک

(106a) Me'ālī: Biz serhōşuz, 'arbedeciyiz, atik ve atağ bir rindiz. Bu evşāfımızla berāber 'aşk uğurunda helāk meydānına atılmışız. Ġam kılıcıyla yüzlerce def'a ölmüş olsak da o ölümleri, ḥayāt-ı ebediyye sermāyesi biliriz, onlardan ne ihtirāzımız olabilir?

Kezā: Şarāb u 'aşkıñ te'sīrāt-ı maḥşūşasından biri de tevāzu' ve niyāzkārlıktır. Evet, 'aşk serhōşluğu ve maḥabbet sekri, nāzenīn olanları mevķi'-i rif'atden kaldırır, āsitān-ı niyāza baş koydurur. 'İzz ü iķbāl şāḥīblerini evc-i 'izzetden ḥazīz zillele düşürür.

Rubā'ī:

بس تخت‌نشین که شد ز سودای تو مست

در خیل کدایان تو بر خاک نشست

سر بر در تو نهاده بوسد پیوست

سک را به نیاز پا و سکبانرا دست

Me'ālī: Ne kadar taht üstünde oturanlar vardır ki seniñ 'aşkıñla mest olunca kapıñı bekleyen fuķarā arasına girmiş ve sāḥa-i āsitānıñdaki topraklar üstüne çökmüşdür.

Bāb-ı keremiñe başını koymuş olduğu hâlde oradaki köpeğin ayağını, köpege bağan sekbānıñ da elini öpüp turmaqdadır.

(107a) Kezā: Şarābıñ, ‘aşkıñ bir te’şiri de sırrı ifşā itmekdir. İşte zamān şafhalarına ve gice gündüz şahîfelerine inṭibā‘ idüp kalmış olan esrār-ı tevḥīd ile ezvāk-ı mevācīdīñ hepsi de selsebīl-i ma‘rifet kadeḥinden bir kaç cür‘a içenleriñ güft u gūsı ve ‘aşk u maḥabbet şarābına şuşamış olanlarıñ kıl u kālī neticesidir.

Rubā‘î:

عشق تو بدین نشیمن بی سر و بن

آورد مرا که نو کنم عهد کهن

در کام ریخت جامی از خمّ لدن

سرخوش گشتم زبان گشادم بسخن

Me’ālî: Eski ‘ahdi tāzelemek için ‘aşkıñ beni bu esās u devāmı olmayan ‘āleme getirdi, ledün kübünden damağıma bir kadeḥ boşaltdı. Ben de serḥōş oldum ve mestāne söylenmeye başladım.

Kezā: Şarābıñ ve ‘aşkıñ āşārından biri de idrākini ğayb idüp mest olmak, varlık ve ḥödperestlik kaydından kurtulmaqdır. Lâkin şarābıñ serḥōşluğu, cehāletīñ ğāyesi ve her türlü meṭālībīñ ḥaremānı olduğu hâlde ‘aşkıñ mestliği, maḥbūba karşı şu‘ūr (108a) ve ma‘rifetīñ kemālidir. şarāb serḥōşluğu, ḥaḳīkatden uzaklaşanlara ba‘d u nikāl derekātını gösterir. ‘Aşkıñ mestliği ise muḳarrebīn-i Ḥaḳḳa kurb u vişalīñ ‘uluvv derecātını artırır.

Rubā'ī:

عیم مکن ای خواجه اگر می نوشم

در عاشقی و بادهپرستی کوشم

تا هشیارم تشسته با اغیارم

چون بیهوشم بیار هم آغوشم

Me'ālī: Efendi! Şarāb içecek, 'āşıklık ve bāde-perestlik idecek olursam beni 'ayblama. Ayık bulundukça ağyār arasında kalıyorum, mest olunca da sevgilimiñ āgūşuna atılıyorum.

Kezā: Şarāb u 'aşkıñ her ikisi de ne kadar tadılırsa o kadar aranır ve ne kadar kullanılırsa o kadar ārzū olunur. Ne şarābıñ serhoşı 'aқıllanır, ne de 'aşkıñ sermesti zevk-i sekre kanā' at ider.

Ekābirden biri e'āzımdan birine şu rubā'īyi yazup göndermişti:

حاشا که دگر در پی ساغر بروم (109a)

یا در طلب ماده احمر بروم

آن جام لبالبم که گر خود بمثل

یک قطره شود زیاده از سر بروم

Me'ālī: Artık kadeh peşinde koşamayacağım ve kırmızı şarāb talebinde bulunamayacağım. Ben öyle tolgun bir kadehe döndüm ki bir kaṭre bile konulsa taşup döküleceğim.

Mürsel^{ün} ileyh de şu mektûb ile cevāb vermişdi:

شربت الحب كأساً بعد كأس

فما نقد الشرب و لارويت

Ya'ni: Şarāb maḥabbeti bi'lā-inḳiṭā' kāse kāse içdim. Şarāb tükenmediği gibi ḥarāretim de geçmedi.

Rubā'ī:

من بحری ام و تشنه لب و بی پایاب

همان ای ساقی تشنه لبی را دریاب

عمریست چو آب میخوردم باده ناب

نی باده شود تمام و نی من سیراب

Me'ali: Ben dudakları ẖarāretten yanmakta olan bir baḥrīyim. Sāḳī! Ḥaberiñ olsun.⁶⁹

(110a) itmemiş olduğu için bi'lā-vāsıta ma' naları tefehhüm ve idrāke taḥammül idemez.

Rubā'ī:

هر چند ترا رای جفاکاری نیست

در سینه تمنای دل آزاری نیست

بی پرده بسوی عاشق خود مگذر

کش طاقت آنکه پرده برداری نیست

Me'ali: Sende cefākārlik fikri ve gögsününde gönül incitmek ārzūsı olmamaqla berāber 'āşıkıññ yanında ḥicābsız ve niḳābsız geçme. Zīrā onuñ, o niḳābsızlık ḥālīñe taḥammüli yokdur.

Şāniyy^{en}: Ma' nāñ şūret libāsından mücerred olarak ifādesi ancak ehl-i ma' nāyı behre-dār ider. Faḳaṭ o ma' nā, şūretle mülebbes olarak beyān idilirse menfa'atī 'umūmī ve fā'idesi şümüllü olur.

Rubā'ī:

⁶⁹ Tahir Olgun bu rubainin tercümesinin bir kısmını ve bu rubaiyi takip eden rubaiyi tercüme etmeden diğere geçmiş yahut tercüme metninden bir yaprak yırtılmıştır. Atlanan rubai:

خوش آنکه شوم مست و بسویت گذرم

کستاخ آیم بما رویت نکرم

که حقه لعل درفشانت بوسم

Bkz. Molla Câmî, *Levâmi' vü Levâyah Der Şerh-i Kasîde-i Hamriyye-i İbn-i Fâriz ve Der Beyan-ı Ma'ârif ve Ma'ânî-i İrfânî*, www.noorlib.ir (erişim tarihi 05.03.2014).

معنیست که دل همی رباید دین هم

معنیست که مهر فزاید کین هم

لیکن بلباس صورتش جلوه دهند

تا بهره برد دیده صورت بین هم

(111a) Me'ālī: Ma' nā; ḳalbi de, dīni de ḳapar. ma' nā; maḥabbeti de, kīni de artırır. Lâkin onı şûret libâsıyla cilve-ger iderlerse yalnız şûret gören göz de ondan behre-yâb olur.

Çok def'a vâḳi' olur ki bir şûret-perest, şûret libâsında edâ idilen ba'zı me'ânîyi işitmekle kendisinde ma' nâya karşı bir meyl ḥuşûle gelir. Cemâl-i ma' nâ, şûret perdesinden pertev-endâz olarak o şûret-perestiñ zekâsını keskinleştirebilir. Ve sırrını talâtîf ider. Binâ^{en} 'aleyh şûretten i' râz ve ma' nâya teveccüh eyler.

Rubā'ī:

بس کس که کشد بر هروی بیهده رنج

ناگه بر هوش فرو رود پای بگنج

بس کس که بقصد سنک بشکافد کوه

ناگه شود از کان گهر گوهر سنج

Me'ali: Çok kimse sülûk eşnâsında nâfile zahmet ve meşakkât çeker de yolda giderken ansızın ayağı defîneye dalar. Çok kimse taş çıkarmak için tağı kazar da birdenbire ma' den bulup gevher şâhibi olur.

Sâlis^{en}: Herkes esrâr-ı hâkîkatiñ maḥremi ve aḥvâl-i tarîkatiñ hemdemi degildir. (112a) Onuñ için o esrâr ve aḥvâliñ yabancılardan gizli kalması emeliyle ehl-i şûretiñ muḥâverâtında kullanılan elfâz ve 'ibârâtı isti'âre iderler.

Rubā'î:

دی شانه زد آن ماه خم گیسو را

بر چهره نهاد زلف عنبر بو را

پوشیده بدین حیلہ رخ نیگو را

تا هر که نه محرم نشناسد او را

Me'ali: O güzel, dün saçını taradı ve zülfini çehresiniñ üstüne koydı. Nâ-maḥrem olanıñ kendisini tanınaması için bu ḥîle ile vechini setr itdi.

Rābi^{an}: Erbāb-ı maḥabbetiñ ezvākı ve aşḥāb-ı ma' rifetiñ esrârı lisān-ı işâretle zıkr idilirse diñleyenler üzerinde şarîḥ 'ibâreden ziyâde te'sîr gösterir. Bundan tolayıdır ki şûfiyye tã'ifesinden pek çoğı, âyât-ı Kır'âniyye istimâ'ından müte'eşşir olmaz da, zülf, ḥâl, meyḥâne ve peymâne gibi kelimâtı ḥavî 'arabî ve fârisî ebyâtı işidince vecde gelir.

(113a) Rubā'î:

چون فاش نماید آن پری چهره جمال

عاشق بود از عشوه او فارغ بال

ور غمزه زند نهفته با غنج و دلال

بر عاشق بیچاره بگرداند حال

Me'ālī: O perī-çehre cemālīni āşıkāre gösterirse 'āşık, onuñ 'işvesinden kalb^{en} fāriğ bulunur. Lâkin nâz u şîve ile gizlice gamze oynatacak olursa 'āşık-ı bî-çāreniñ hālī değışir.

Lāmi'a

Ma'nānıñ şūret libāsıyla beyānındaki müraccahiyyete binā^{en} şeyh-i nāzım kıddise sirruhū hazretleri de 'aşk u maḥabbet ma'nāsını şarāb kisvesiyle izhār itmiş ve şarāba 'ā'id kelimelerden "mūdāme" lafzını tercīh eylemiştir ki maḳşadı bunuñ şürbüne müdāvet ve muvāzebet olundığına ĩmādır. Zāt^{en} bundan daha devāmlı ne olabilir? Bu şürbüñ bidāyeti ezel, nihāyeti ise ebeddir.⁷⁰

(114a) Rubā'ī:

ساقی می از ان مهینه جامم در ده

⁷⁰ feyzā-yı ezel menba'ı seyyāle-i 'aşkıñ

dāmān-ı ebed muṣābı şellāle-i 'aşkıñ

Ṭāhirü'l-mevlevî

از هم مکسل علی‌الدوامم در ده

چون در لغت عرب مدام آمد می

ای ماه عجم تو هم مدامم در ده

Me'ālī: Sāḳī! O büyük kadehle baña şarāb vir, hem de arasını kesmeksizin 'ale'd-devām vir. 'Arabcada şarāba "mūdām" dinilür. Ey 'acem güzeli! Sen de baña mūdām vir.

Tā'ife-i şūfiyyeniñ ekmelleri maḥabbet-i zātiyye ile müteḥaḳḳıḳdır ve o maḥabbetiñ müte'allıḳı zāt-ı ilāhīdir. Zāt lafzı ise 'Arabcada mü'enneşdir. Şādık bir 'āşık, ne söylerse ma'şūḳuna münāsib ve ararsa maṭlūbuna muvāfiḳ söyleyecegi ve arayacağı için muḥabbet-i zātiyye için de "mūdām" lafzı degil, onuñ mü'enneşi bulunan "mūdāme" kelimesi isti'āre idilmiştir.

Rubā'ī:

هر روز بباغ رفتنت آیینم

باشد که دهد لاله و گل تسکینم

هر جا که گلی برنک و بویش بینم

آن گل بویم بباغ و آن گل چینم

(115a) Me'âli: Lâle ile gül, belki baña sükûn-bağış olur diye her gün bâğa gitmek mu' tādımdır. Sevgilimiñ reng ü rāyihasını hāmîl nerede bir gül görecektir olursam onı kōklar ve onı tōplarım.

Hāzret-i Cāmî, şu muḳaddime-i 'ārifāneyi burada bitirüp Ḳaṣīde-i Ḥamriyyeyi şerḥe başlıyor.

Ḳaṣīde-i Ḥamriyye 33 beytten 'ibāretdir ve “baḥr-i ṭavīl”dendir. Esās i'tibārıyla vezni “fe'ülün mefā'ülün fe'ülün mefā'ülün”dür. Ba'zı eczāsına 'alel-i 'arūziyye 'ārız olmuştur ki onları ehli añlar.

قال الشيخ الامام العالم العامل و السيار العارف الفاضل شرف الدين ابو حفص عمر بن على السعدى المعروف بابن الفارض المصرى قدس الله تعالى سره و اعلى فى الملاء الاعلى ذكره⁷¹

(116a) شربنا على ذكر الحبيب مدامه

سکرنا بها من قبل ان يخلق الکرم

Şrîniñ ḥarekāt-ı şālîşesiyle okunur. Şu ve sâ'ire içmek ma'nāsınadır.

Şarāb dımeḳdir. İçmeniñ devāmı vech-i tesmiyyedir.

Sîniñ ve kâfiñ fetḥasıyla telaffuz olunur. Serḥōş olmak me'ālindedir.

Üzüm aşmasıdır.

⁷¹ “Şeyh imam, âlim, âmil, seyyâr (çok seyr eden), fadıl, Şerefüddin ebû hafs Ömer bin Ali es'suudî, ibni Fârız el Mısırî diye bilinen ki Allah onun sırrını takdis buyursun, zikrini de mele-i âla'da yüceltsin.”

نَشْرِبِنَا cār u mecrūr men qabl an yxlc. şıfatıdır.مدامه cümlesi سكرنا بها mütealliğdir.

Nâzım kıddise sirruhū diyor ki:

Herkesiñ sa'dı maḥabbeti, zāt-ı ecell ü a'lāsına müteveccih bulunan dostuñ yādıyla bir şarāb içdik, hattā o şarābıñ bir rāyiḥasıyla kendimizden geçdik. Şu ḥāl ise – setr ü şūr ile meşhūr olan – şarābıñ ve onuñ aşlı bulunan aşmanıñ yaradılmasından muḳaddem idi.

Rubā'ī:

روزی که مدار چرخ و افلاک نبود

و آمیزش آب و آتش و خاک نبود

بر یاد تو مست بودم و باده پرست

هر چند نشان باده و نالک نبود

Me'ālī: Çerḥiñ ve eflākıñ medārı olmadığı, şu ile āteş ve toprağıñ imtizācı vuḳū' (117a) bulmadığı bir günde ben seniñ yādıñla mest ve bāde-perest idim. Ḥālbuki henūz şarāb ve aşma mevcūd degildi.

Rubā'ī:

ماییم ز جام عشق تو جرعه کشان

بر جرعه کشان خود گذر و جرعه فشان

بر یاد تو آن صبح صبحی زده‌ایم

کز تـاک نشان نبود و از تاکنشان

Me'ali: Biz, 'aşk kadehiniñ cür' a-keşleriyiz. Cür' a-keşleriñiñ yanından geç de bir kaç cür' a saç. Biz, seniñ hâtırâñla bir şabâh şarâb içmiş ve maḥmûrluk bozmuşduḡ ki o demde ne aşma vardı, ne de aşmayı diken.

Lâmi' a

Hâḡḡ subḡānehu ve te' ālā ḡazretleriniñ iki tecellîsi vardır.

- 1- “ 'İlmî-i ḡaybî ”dir ki vücūd-ı Hâḡḡıñ ḡazret-i 'ilmde şūr-ı a' yān ve onların ḡābiliyyāt ve isti' dādıyla kendi zātına mütecellî olmasıdır. Bu tecellîde a' yān ile onların 'ilm ü ma' rifet ve 'aşḡ u maḡabbet gibi kemālâtı vücūd-ı ' aynî ile muttaşıf değildir.
- 2- “ Tecellî-i vücūdî-i şehādî ”dir ki a' yāniñ rūḡ^{en}, mişl^{en} ve ḡiss^{en} ḡabiliyyâtı ḡasebiyle vücūd-ı Hâḡḡıñ zuhûrından 'ibâretidir. Bu ikinci tecellî, tecellî-i evvele müteretteb ve tecellî-i evvel ile a' yāniñ isti' dād ve ḡābiliyyâtında mûnderic olan kemālâtı muḡhirdir.

(118a) Rubā'î:

ما را طلب و نیاز دادی ز آغاز

پس بر حسب طلب کرم کردی ساز

اینها همه چیست تا کنی گنج نهان

بر خلق جهان عیان ز گنجینه راز

“Bu rubā’îyi fuzelâ-yı ‘aşrdan ve mülgâ dâhiliyye nezâreti hulefâ-yı sâbıkasından Hüseyn Beg Efendi şu şüretle tercüme itmiştir:

Mebde’-i ‘ilmîde, ta’bîr-i âherle tecellî-i ‘ilmî-i ğaybîde bize, ya’nî ‘ayn-ı şâbitemize istek ve yalvarma viridiñ. Şoñra o isteğe göre ‘ilm gibi, ma’rifet gibi ‘ayn-ı şâbitemiziñ muḳtezâsı olan keremleri, ya’nî kemâlâtı ḥâzırladıñ. Mebde’deki bu istekler, bu yalvarmalar nedir ki ḥazîne-i ğaybîñ câmi’ oldığı keremleri gencîne-i râz-ı kâdrden ḥalk-ı cihâna zamân-ı mu’ayyende sebep-i maḥşûş ile izhâr idiyorsuñ.”

Şöyle dinilmek de mümkündür:

مدامه: Maḥabbet.

شرب مدامه: A’ yân-ı şâbite mertebesinde o maḥabbete kâbiliyyet.

ذکر حبیب: A’ yânîñ şûr u kâbiliyyâtında göre Ḥaḳḳıñ ḥazret-i ‘ilmde “‘ilmî-i ğaybî” tecellîsi. Bu şüretde ذکر’iñ ‘حبیب’e izâfesi, maşdarıñ fâ’iline muzâf olması kabîlindendir.

سكر: Merâtib-i sâ’irede ḥaḳîḳat-i sekr ile taḥaḳḳuḳ idebilmeye ‘ilmî-i ğaybî mertebesinden kâbiliyyet.

گرم: “Vücūdî-i ğaybî” ya’nî mevcūdâtıñ keşreti.

(119a) Bu taḳdīre göre Nāẓım ḳuddise sirruhūnuñ maḳṣūdı:

“A‘yān-ı şābitemiziñ ḥazret-i ‘ilmdeki şūretine tecellī-i ‘ilmī-i ḡaybī vuḳū‘unda maḥabbet-i zātiyye şıfatınıñ şarābına ḳābiliyyetli bulunduḳ. O ḳābiliyyet, o mertebede sekre isti‘dādımızda ve merātib-i sâ‘irede ḥaḳīḳat-i sekr ile taḥaḳḳukumuza sebeb teşkīl eyledi. Şu ḳābiliyyet ve isti‘dād ise vücūdī-i ‘aynī keşretiniñ zuhūrundan muḳaddem idi.”

Rubā‘î:

خوش آنکه برون ز عالم سرّ و علن

نی راحت روح دیده نی زحمت تن

در زاویه کتم عدم کرده وطن

من بودم و عشق تو و عشق تو و من

Me’ālî: Ḡayb ve şehādet ‘alemleri ḥāricinde ve ketm-i ‘adem zāviyesinde tevattün idişim ne ḥōşdı. Ne rūḥ^{en} rāḥat idiyor, ne de cism^{en} zaḥmet çekiyordum. Orada benimle ‘aşḳıñdan başka bir şey yokdı.

“شراب مدامه”den “ālem-i ervāḥda şıfat-ı maḥabbetle taḥaḳḳuk” ma‘ nāsı çıkarılmaḳ da ḳābildir. Bu şūretde zikriñ ḥabībe izāfesi maşdarıñ mef‘ūle izāfeti ḳabīlinden olur. Sekr için de “ḥaḳīḳat-i sekr, ya‘nī Ḥaḳḳ subḥānehu ve te‘ālā ḥazretleriniñ cemāl u celālî müşāhedesinden mükemmeliyyet-i ervāḥa ḥāşıl olan ḥayret-i vehīmāt” dinilebilir.

(120a) Bu taḳdīre göre beytiñ me’ālī de şöyle olur:

Rūḥuñ birine ta‘aşşuḳ ve ta‘alluḳundan evvel dostuñ yādıyla bir şarāb içdik ki onuñ cemāl u celālī müşāhedesinden rūḥlarımızda ḥuṣūle gelen sekr ü ḥayret o şarābıñ te’sīriyle idi.

Rubā‘ī:

زان پیش که خضر جان فتد در ظلمات

در چشمه جان روان شود آب حیات

خوردیم می عشق ز خمخانه ذات

بی کام و دهان ز جام اسما و صفات

Me’ālī: Cān hıızrınıñ ḡulümāta düşmesinden, rūḥ çeşmesinden āb-ı ḥayātıñ coşmasından muḳaddem idi ki zāt meyhānesindeki şarāb-ı ‘aşḳı esmā ve şıfāt ḳadeḫiyle nūş itmiş, hem de ağız ve damaḳ vāsıtaları olmaḳsızın içmişdik.

“Su’āl”

Bir mu‘arrız dirse ki:

İkinci tevḫihīñ şıḫḫatı, rūḥlarıñ bedenlerden evvel vüḳūdına mutavaḳḳıfdır. Bu ise müselleme degildir. Çünkü: Ḥükemāca rūḥlarıñ vüḳūda gelmesi ḥuṣūl-i mizāc ve tesvīyye-i eşbāḫdan soñradır. İmām Ḥüccetü’l-islām raḥmetullāh da bu müṭāla‘ada ḥükemāya muvāfaḳat göstermiş, “rūḥları cesedlerden iki biñ yıl evvel yaratmışdır”

(121a) me’âlindeki “ان الله خلق الارواح قبل الاجساد بالفى عام”⁷² haber-i meşhûrını “ervâh’dan murâd, silsile-i vücûduñ mübâdîsi bulunan ve hükemâ lisânında “‘uqûl” ve “nüfûs” ta’bîr olunan ervâh-ı melekiyyedir. Ecsâddan maqşûd ise ‘arş, kürsi, eflâk, encüm ve ‘anâşır gibi ecsâd-ı ‘âlîdir” diye te’vîl eylemiştir.

Cevâb viririm ki: Şeyh-i kâmil ve muhakkik Şadreddîn Konevî kâddesallâhu sirruhû bir risâlesinde buña dâ’ir tahkîkâtta bulunmuş ve tafşîlât-ı lâzıme virmişdir. Hülâşası şudur ki: “Bütün insanlara ‘â’id olan “nüfûs-ı cüz’iyye” mizâcın hûşûlünden sonra vücûda gelir. Lâkin havâş u kemmelîne mahşûş olan “nüfûs-ı külliye”niñ vücûdı, mizâcın hûşûlünden muqaddemdir.

Şeyh Şadreddîn, kendisiniñ şeyhi ve Fûşuşu’l-Hikem şâhibi Muhyiddîn ‘Arabî hazretlerinden nakl^{en} de dir ki: “Şeyhim, kendi hâline işâret olmak üzere buyurdi ki: Evliyâ’u’l-İlâhdan ba’zıları vardır ki eczâ’-i bedeni ‘ilm ü şu’ûr ile ictimâ’ itmeden evvel onların müdebbiri olur.”

Şeyh Şadreddîn hazretleri bundan sonra da dir ki:

“Böyle olması, o zâtın nefs-i küllî şâhibi bulunmasındandır. Nefs-i cüz’î aşhâbına ise bu hâl, müstahtıldır. Çünkü: Nüfûs-ı cüz’iyye, mizâc u muqteziyyâtının hûşûlünden sonra ta’ayyün ider. Ondan evvel ise vücûdı yokdur ki ‘ilm ü şu’ûrıyla eczâ’-i bedeniyyede tedbîr ve idâre idebilsin.”

(122a) Şeyh Şadreddîniñ o risâledeki sözlerinden anlaşıldığına göre nüfûs-ı külliyyeden maqşad: Mertebe-i cüz’iyyeden terakkî ve şîfât-ı takyîdiyye-i ‘arziyyeden insilâh idebilmek isti’dâdını hâ’iz olan nüfûs-ı cüz’iyyedir ki onlar, kendi külliyyâtına

⁷² “Allah ruhları cesetlerden bin sene önce yarattı.”

‘avdet iderler. Yokşa zevāt-ı cüz’iyyeniñ – cüz’iyyeti i‘tibārıyla – mebde’-i evveli müşāhede muhāldir. Çünkü: Onlar isti‘dād^{en}, nūr^{en}, başīret^{en} derece derece terakķī iderek ve her derecede istifāde eyleyerek ‘aql-ı evvele vāşıl olmadıkça mebde’-i evveli müşāhede idemezler. Müşāhede-i mebde’, ‘aql-ı evveliñ şanıdır.

“Su’āl” Ervāh-ı cüz’iyyeniñ huşul-ı mizācdan soñra olduğına dā’ir gösterilen delā’il, ervāh-ı cüz’iyyeden ba‘zılarının huşuşiyyetine delālet itmez diyecek olursa.

“Cevāb” virilir ki: O delā’il tamām ve kaṭ‘ī degildir. Tamām olmadıklarının eñ büyük delīli ise – mişkāt-ı nübüvvetden iktibās-ı envār eyleyen – keşf ü şühūd erbābının mükāşefātına muhālif bulunmalarıdır.

Rubā‘ī:

در وحی جلیل کی رسد عقل علی

هر چند که هر دو را نهی نام دلیل

ور پشه چو فیل صاحب خرطومست

هیئات که پشه را بود قوت فیل

(123a) Me’ālī: Vaḥy-i celīl-i ilāhī ile ‘aql-i ma‘lūlun idrāki nasıl berāber olur? Vāḳı‘ā sen ikisine de delīl nāmını viriyorsuñ. Sivri sinegiñ hortumı bulunmaqla berāber fil kadar kuvvetli olması ne kadar uzaktır.

Lāmi‘a

Eczā-yı ‘ālemden her biri esmā’-i ilāhiyyeden biriniñ ve bütün ‘ālem cemī‘ esmā’-i ilāhiyyeniñ mazharıdır. Haḳīḳat-i insāniyye-i kemāliyye ise cemī‘ mazāhiriñ mecmū‘ıdır. Eczā’-i ‘ālemden insān-ı kāmilde nümūdār olmayan bir cüz’ yoḳdur. Lâkin bu, cem‘iyyet ve icmāl tarīḳiyledir. Şanki: ‘Ālem, fuşûl ve ebvâbı ḥāvî bir kitâbdır, insān-ı kâmil ise onuñ müntehabı, yâḥûd fuşûl ve ebvâbını gösterir fihristidir.

Rubā‘î:

ایزد که نگاشت خامه احسانش

ابواب کتاب عالم و ارکانش

بر لوح وجود زد رقم فهرستی

در آخر کار و نام کرد انسانش

Me’âli: Cenâb-ı Haḳḳıñ ḳalem-i iḥsânı, mükevvinât kitâbını naḳş eyleyince soñuna bir fihrist yaptı, o fihristiñ adını da insān koydı.

Mevzû‘-ı baḥş olan beytde “شربنا” ve “سكرنا” kelimeleriniñ cem‘-i mütekellim şîğasıyla (124a) îrâd idilmesi – şûrb ü sekrde müşârik mülâḥaza idilmeksiziñ – nâzım ḳuddise sirruhūnuñ – rubā‘îdeki – cem‘iyyetine işâret olmak ihtimâli vardır. Bu ihtimâl ile berâber müşâreket de olabilir ki kemmelîn efrâd u aḳṭâbıñ a‘yân ve ervâhı şûrb ü sekr ḥuşûşunda nâzım ile müşârikdirler.

Rubā‘î:

تنها نه منم ز عشق تو باده پرست

آن کیست تو خود بگو کزین باده پرست

آن روز که من گرفتم این باده بدست

بودند حریف می پرستان الست

Me'ālî: Sevğ-i 'aşkıñla bâde-perest olan yalnız ben degilim. Zât^{en} bu mey ve mey-perestlikden kırtulmuş kim vardır? Sen kendiñ cevâb vir. 'Aşğ şarâbınıñ kadehini ben elime aldığım gün "الست بر بکم" meclisiniñ mestânı hem-bezm-i neşve olmuşlardı.

لها البدر كاس و هي شمس يدیرها

هلال و كم يیدو اذا مزجت بكم

"كأس" mutlakâ içinde şarâb bulunan zarfdır. "شمس" güneşin hem cirmine, hem ziyâsına ıtlâk olunur. "بدر" zâhir olmak, meydâna çıkmak ma'nâsınadır. "مزج" iki şey' birbirine karışdırmak dımeğdir. Selâse-i mücerredin birinci bâbındandır. (125a) "و كم" "و هي شمس"deki "و"ın 'atfiyyede, hâliyede i'tibâr idilmesi mümkündür. "كم مرّه يیدو نجم" haber-i maḥzûfıdır.

İstidâresi, şafveti, keşret-i feyezânı vech-i şebah i'tibâr idilerek şarâb kadehi bedre, kezâ şafası, nûrâniyyeti ve feyezânı i'tibârıyla şarâb da ziyâ-yı şemse teşbîh olunmuş, kadehi alırken kıavislenmesi ve inceliği tölâyısıyla sâķinîñ parmakları hilâle, istidâresi, nûrâniyyeti, şığar hacmi cihetiyle ḥabâb şekilleri de yıldız beñzedilmişdir. Nâzım kıuddise sirruhû buyuruyor ki:

O şarābīn kâsesi bedrdir, kendisi ise feyezānı ve berraklığıyla güneşdir. Sâķīnīn hilāl parmakları onı devr itdiriyor. Şu ile qarışdırılınca da ĥabāb şekillerinden yıldızlar ĥuşūle geliyor.

Rubā'ī:

ماهيست تمام جام و می مهر منیر

و ان مهر منیر را هلالست مدیر

صد اختر رخشنده هویدا گردد

چون آتش می ز آب شود لطف پذیر

Me'ālī: Qadeh; tamām bir ay, ya' nī bedr, şarāb ise mihr-i münīrdır ki o mihr-i münīri tedvīr eyleyen hilāldır. Şarābīn āteşi şu ile leṭāfet-pezīr olunca yüzlerce parlaķ yıldız ĥuşūle gelir.

(126a) Lāmi' a

Ḥaķīķat-i Muḥammediyye şalla'l-llāhu 'aleyhi ve's-sellem ma' a't-ta' ayyūnū'l-evvel zātīn şūret-i ma' lūmiyyetidir ve onun şūret-i vücūdı qalem-i a' lādır. Bu ḥaķīķatīn şems-i zāt-ı eḥadiyyete qarşı tamām bir muḥāzātı ve mükemmel bir muķābelesi vardır ki ondan daha yüksek bir mertebe taşvīrine imkān yokdur. Bundan ṭolayıdır ki ḥaķīķat-i Muḥammediyye nūr ve vücūd ile kemālāt-ı tābi' asının şems-i zātdan istifāzası için başka bir vāsıtaya muḥṭāc degildir. Belki zulumāt-ı imkānda tārīk-nişīn olan sā'ir ḥaķāyık ve a' yān, istifāza-i vücūd ĥuşūşunda oña muḥṭācdır. Şu hālde onun zāt-ı eḥadiyyete kemāl-i muḥāzātı ve zāt-ı eḥadiyyetle ḥaķāyık-ı imkāniyye

arasındaki ifāza-i vücūd ile tevābi‘ine tavassuṭı, ıbbkī bedriñ şems muḳābelesi ve ḳameriñ güneşden aldığı nūrı arzda leyl mazleminde sākin olanlara ifāzası gibidir. Bināen ‘aleyh tamām ay ma‘āsına mevzū olan bedr lafzını bu ḥaḳīḳat için isti‘āre yapmak mümkündür.

Rubā‘ī:

ای جان و دل آخر بچه نامت خوانم

هم جانی و هم دل بکدامت خوانم

چون یافت شب تمام عالم ز تو نور

معذورم اگر ماه تمامت خوانم

Me’ālī: Rūḥum ve ḳalbim! ‘Acabā saña ne nām ile ḥiṭāb ideyim? Hem cān, hem gōñülsün. Seni hangisiyle tesmiye eyleyeyim? Bütün ‘avālim gicesi senden nūr alınca saña bedr-i tamām demekde ma‘zūr şayılabilirim.

(127a) Bedr ta‘birinden ḥaḳīḳat-i Muḥamediyye, müdāme lafzından da maḥabbet ḳaşd idilince o ḥaḳīḳat, o müdāmeniñ kāsesi ve o şarābıñ ḳadeḥi ‘add olunabilir. Çünkü: Bādiyye-i ḍalāletde şuşamış, yanmış olanlar ancak onuñ sāye-i hidāyetinde maḥabbet-i ilāhiyye selsebiline nā’il olurlar.

Rubā‘ī:

دور مه از رخسار تو ای ماه تمام

جاميست کز ان خورم می عشق مدام

از بس که قتاده بیخودم زان می و جام

می چيست نمی شناسم و جام کدام

Me'ālī: Ey bedr-i kāmīl! Kāmeriñ devri seniñ ruhsārīñdan bir kadehdir ki dā'imā 'aşk şarābını ondan içmekdeyim. Bu şarābdan ve bu kadehden o derece mest-i bī-ḥōd olmuşum ki şarāb nedir, kadeh hangisidir farkına varamıyorum.

Bu kaseyi devr itdiren esmā'-i ulūhiyyet ile evşāf-ı rubūbiyyetden başkası degildir. – ki ⁷³“قلب المؤمن بين اصبعين من اصابع الرحمن” ḥadīṣ-i şaḥīḥinde bunlara “اصابع” ta' bīr buyurulmuşdur – O ḥālde sāḫīniñ parmaklarını gösteren “ḥilāl”i, o esmā ve evşāfa işāret 'add eylemek ve idāre-i kāsı onlara isnād itmek mümkündür.

(128a) Rubā'ī:

این بزم چه بزمست که ارباب کمال

نوشند می محبت از جام جمال

بین بر کف ساقی قدح مالامال

بدری که بود مدیر آن چند هلال

⁷³ “Mü'min'in kalbi Rahman'ın parmaklarının arasındadır.”

Me'ālî: Bu ne 'ālî bir meclisdir ki şahnında erbāb-ı kemāl, cemāl kadehinden maḥabbet şarābını içiyor. Sākîniñ avucundaki toptolu kadeh, bir kaç hilālîñ devr itdirdigi bedr-i kāmîle beñziyor.

Lāmi'a

Vāşıl ve kāmîl olanlar iki kısımdır. Bir kısmı “muḥarrebîn-i celāl”dir ki bunlar derece-i kemāle vāşıl olduğdan sonra başkalarınıñ tekmiñline me'mūr idilmezler. 'Işk u maḥabbet şarābını o kadar içerler ki kendiliklerinden geçerler. Baḥr-i cem' de müstağrağ olup 'aql u 'ilm kaydından kurtulurlar. Ahkām-ı şerī'at ve ādāb-ı tarīkatden āzāde kalırlar. Kabāb-ı 'izzet altında sākîn ve ḥayrān kalırlar. Kendi mevcūdiyyetlerinden ḥaber-dār olmazlar ki başkalarını teslîk ve tekmiñl idebilsinler.

Rubā'î:

خوش وقت کسی که می درین خمخانه

از خم و سیو خورد نه از پیمانه

صد بار اگر نیست شود عالم و هست

واقف نشود که هست عالم، یا نه

(129a) Me'ālî: Bu 'aşk meyḥānesinde şarābı kadehden değil de destiden ve kübden içenler ne mes'ūd kimselerdir ki 'ālem, yüz def'a yok olup tekrār vücūda gelse bunlar, 'ālemiñ var, yāḥūd yok olduğına vākıf olamazlar.

Diger kısmı: Kendiliklerinden kurtulduktan sonra cemāl-i ezeliñ taşarrufı yine onları onlara virir. Baḥr-i fenā ve ‘aynu’l-cem’ istiğrākından tefriķa sāḥiline ve beķā meydānına çıkarır. Şerī‘at aḥkāmına ve tarīķat ādābına ri‘āyet ḥuşūşunda ‘avdet iderler. Cezbe ve maḥabbet şarābını selsebīl-i ‘ilm ü mar‘rifet zülāliyle karışdırırlar. Bu ikisiniñ mezcinden ma‘nā yıldızları gibi parlak bir çok ma‘ārif ve esrār ḥabābı zuhūra gelir. Zevāt-ı müşār^{ım} ileyhumuñ her biri, zalāl ve ḥayretde kalanlarıñ necm-i hidāyeti olur. İşte nāzım ḳuddise sirruhūnuñ “و كم يبدو اذا مزجت نجم” sözi bu ṭā’ife-i ‘aliyyeniñ aḥvāline işāret olsa gerekdir.

Rubā‘ī:

این طائفه مطلقند از قید رسوم

فارغ شده ز اندیشه احوال و علوم

بر ظاهرشان لوامع نور هدی

للدين نجوم للشياطين رجوم

Me’ālī: Bu ṭā’ife, ḳayd-ı rūsūm ile muḳayyed olmadığı gibi aḥvāl ü ‘ulūm endişesinden de fāriğ bulunmaḳdadır. Onlarıñ zāhirinde hidāyet nūrı parlar. Kendileri dīniñ yıldızları, şeyṭānlarıñ da ṭaşlarıdır.

و لو لا شذاها ما اهديت لجانها (130a)

و لو لا سناها ما تصورها الوهم

“شذا” güzel koku demekdir. “حان” meyḥāne ma‘nāsına olan “حانه” lafzınıñ cem‘idir. “سنا” kaşır ile şimşek ziyāsı, medd ile “سنا” rif‘at me’ālindedir. Beytdeki bütün zamīrlar مدامه’ye rāci‘dir. Ḥazret-i nāzım buyuruyor ki: Eger şarābıñ rāyiḥa-i ṭayyibesi olmasaydı meyḥāne seniñ yolunu bulamayacaktım. Eger berraklığı ve parlaklığı olmasaydı onuñ ḥaḳīḳatini tevehhüm bile idemeyecektim.

Rubā‘ī:

کر رهبر مستان نشدی نکھت می

مشکل بردی کسی سوی میکده پی

ور چشم خرد نیافتی نور از وی

کی درک حقیقتش توانستی کی

Me’ālī: Eger şarābıñ rāyiḥası, serḥōşlarıñ rehberi olmasaydı bir kimse meyḥāne yolunu pek güç bulabilirdi. ‘Aql gözi onuñ leme‘ânından tenevvür itmeseydi ḥaḳīḳatini idrāke naşıl muvaffaḳ olabilirdi?

Lāmi‘a

‘Aşḳ-ı mecāzīniñ ta‘alluḳ eylediği cemāl āsārı, cemāl-i zātīniñ zıll u fer‘i oldığı gibi ‘aşḳ-ı mecāzī de ‘aşḳ-ı ḥaḳīḳīniñ zıll u fer‘idir. “المجاز قنطرة الحقیقه” ya‘nī (131a) “mecāz, ḥaḳīḳatīñ köprüsidir” ḥükmünce ‘aşḳ-ı ḥaḳīḳīniñ ṭarīḳ-i ḥuşulı ile vesīle-i vuşulı ‘aşḳ-ı mecāzīdir. Çünkü bir maḳbel-i ezeliḍe fiṭrat-ı aşliyye icābınca Cemāl ‘ale’l-ıtlāk ‘azze şaneḥu ḥazretleriniñ maḥabbetine kâbiliyyet vardır. Faḳat o kâbiliyyet, zulümât-ı ṭabī‘at ḥicâblarında terâkim ve tekâşüfî tolayısıyla gizlenir

kalır. Günün birinde cemāl-i zātī nûrundan bir pertev, âb ve gil perdesinden ve gâyet güzel bir çehreden görünür. ⁷⁴ Bunun üzerine o mağbeliñ kalbinde ‘aşk âteşi parlamaya başlar. Gönlünde mütenakkaş olan şuver-i kevnîye hicâblarını yaçar. Hücub-ı keşîfe ortadan kalkınca mağbeliñ gözündeki gaflet perdesi şıyrılır. Mir’at-ı haqîkatdeki (132a) keşret gubârı temizlenir. Bâşirasında hiddet-i nazar, kalbinde ise haqîkat-şinâslık peydâ olur. Serî’ü’z-zevâl olan hüsn-i mağlûkuñ noğşân ve tahavvülünü, hüsn-i bî-zevâl-i ilâhiyyeniñ beğâsını ve kemâlini idrâk ider. Binâ^{en} ‘aleyh bundan kurtulur, oña merbûţ olur. Haqqındaki ‘inâyet-i sâbîka, onuñ istikbâline çıkar. Evvelâ “vaḥdet-i ef’âl”iñ cemâli kendisine inkişâf eyler, muḥâzıra-ı ef’âlde temekkün peydâ eyleyince “vaḥdet-i şîfât”iñ cemâli münkeşif olur. Onda da temekkün peydâ eyleyince “vaḥdet-i zât” cemâlî tecellîsiyle maḥabbet-i zâtiyye-i ilâhiyyede müteḥakkık olur. Müşâhede kapıları oña açılır, vücûdı “من اوله الى آخره” bir haqîkat görür. Nereye gitse onı bulur ve neye baksa onı görür. Her lahza kendi şuhûdına müteveccih olarak dir ki:

Rubâ‘î:

در سینه نهان تو بوده من غافل

در دیده عیان تو بوده من غافل

⁷⁴ Hazret-i Câmî bu güzel çehreniñ şâhibini mevzûn şemâ’il, mütenâsibü’l-a‘zâ, mütemâsilü’l-eczâ, reşîku’l-kadd, şabîhu’l-ḥadd, kerîmü’l-aḥlâḳ, ṭayyibü’l-a‘râḳ diye tavşîf eyledikten sonra şu rubâ‘îyi de ‘ilâve idiyor:

شیرین کاری خوش سخنی چالاکى

مرهم نه داغ هر دل غمناكى

همچو گل نوشگفته دامن پاکی

ز الایش دست برد هر بی باکی

Me’âlî: O güzel çehre şâhibiniñ her işi laţîf, her sözi hoş olduğı gibi kendisi de şûh ve çevik, mağmûm gönüllere merhem koyan, ya‘nî onları talţîf ve tesrîr eyleyen bir lütf-kârdır. Dâmen-i ‘iffeti, her bir ḥayâsızıñ dest-i tecâvüzünden yeñi açılmış bir gül kadar temizidir.

عمری ز جهان ترا نشان می جستم

خود جمله جهان تو بوده من غافل⁷⁵

Me'ālī: Kālbimde nihān, gözümde 'ayān olan sen imişsiñ de ben farkında degilmişim. Kendimi bildim bileli cihānda seniñ nişānıñı arayup tıruyordum. Hālbuki bütün cihān sen imişsiñ ki benim hāberim yokmuş.

(133a) Buraya vāşıl olunca añlar ki: 'Aşq-ı mecāzī, 'aşq-ı hāqīkī meyḥānesinden bir rāyiḥa, maḥabbet-i āşāriyye de maḥabbet-i zātiyye güneşinden bir pertev imiş. Faḫaṭ şurası da var ki eger o rāyiḥayı duymasaydı bu meyḥāneye vāşıl olamayacaḫdı, eger o pertev parlamasaydı bu güneşden behre bulamayacaḫdı.

Rubā'ī:

خوش وقت کسی که بوی میخانه شنید

رفت از پی آن بوی و بمیخانه رسید

آمد برقی ز کوی میخانه بدید

در پرتو آن حریم میخانه بدید

⁷⁵ Bu rubā'īniñ bir de şöyle tercüme-i manzûmesi vardır:

Ben bilmez idim gizli 'ayān hep sen imişsiñ

Tenlerde vü cānlarda nihān hep sen imişsiñ

Senden bu cihān içre nişān ister idim ben

Âḫır bunı bildim ki cihān hep sen imişsiñ

Me'ali: O kimse ne mes'uddur ki meyḥāneniñ rāyiḥasını duyar da onı ta'qīb^{en} gider ve meyḥāneye vāşıl olur. Şoñra meykede cānibinden bir şimşek çaķar, onuñ ziyāsı şayesinde de meyḥāneniñ ḥarīmini görebilir.

و لم يبق منها الدهر غير خَشَاشَة

كَأَنَّ خَفَاها فِي صدور النهى كتم

“خَشَاشَة” baķıyye-i rūḥ demekdir. “نَهْي” ‘aql ma' nāsına olan “نُهْيَة” niñ cem' idir şāḥibini nā-lāyık olan şeylerden nehy itmesi sebeb-i tesmiyyedir. “كتم” ve “كتمان” gizlemek ma' nāsınadır ki buradaki ketm “مكتوم” me'ālindedir. (134a) “منها” niñ zamīri “مدامه” ye, “خفاها” daki zamīr “خَشَاشَة” ye rā' cidir. “كَأَنَّ خَفَاها” cümlesi “خَشَاشَة” niñ şıfatıdır. her iki zamīriñ “مدمه” ye ircā' ı da mümkündür. Cümle-i şānīye, cümle-i evvelīyi müekkedir.

“صدور ذوى النهى” niñ izāfesi yā ḥazf-ı muzāf tarīķiyedir ki “صدور ذوى النهى” taķdīrindedir, yāḥūd isti'āre bi'l-kināye qabīlindendir ki “نَهْي” aşḥāb-ı şudūra teşbīḥ idilmiş ve müşebbeh^{ün} bihiñ levāzımından bulundan “صدور” onuñ için işbāt olunmuşdur.

Nāzım ḳuddise sirruhū diyor ki:

Cānlarıñ cānı, cānlarda onuñ ebdānı meşābesinde bulunan o şarābdan zamān, baķıyye-i rūḥdan başķa bir şey bırakmadı ki onuñ şudūr-ı 'uḳalāda gizli bulunması da mektūm ve mestūr ḳaldı.

Rubā'ī:

فریاد و فغان که باز در کوی مغان

میخواره ز می نه نام یابد نه نشان

زانگونه نهان گشت که بر خلق جهان

گشتست نهان گشتن او نیز نهان

Me'ālī: Eyvāh ki ehl-i 'işret, meyhāneciler çarşısında şarābıñ ne nişānını, ne de nāmını bulabiliyor. Şarāb, 'āleme karşı o kadar gizlenmiş ki onuñ gizlenmiş olduğı da mektūm bulunuyor.

(135a) Lāmi' a

Ḥaqq subḥānehu ve te'ālā ḥazretleriniñ esmā'-i müteḳābilesi, her biriniñ de bi-ḥasbi'z-zuhūr nevbet-i salṭanatı vardır. Bir ismiñ nevbeti gelince onuñ aḥkāmı zāhir, muḳābili olan ismiñ aḥkāmı bāṭın olur. Şu ḥāl, Ḥaqq subḥānehu ve te'ālāniñ 'ilm-i şāmili ve ḳudret-i kāmilesi iḳtizāsıdır. Her biri de mevḳi'inde ve derece-i kemāldedir.

Rubā'ī:

گر جلوه دهی طلعت از ماه فره

ور شانه زنی طره پرتاب و گره

ور همچو کمان کنی خم ابرو زه

حقا که بود جمله ز یکدیگر به

Me'ali: Aydan çok parlak olan cemâliñi izhâr eylemek şûretiyle cilve iderseñ de, parlak ve kıvrırcık saçını ıtarayup dîdârını setr eylerseñ de, muḳavves ḳaşlarını çatup kemân kirişine beñzetirseñ de el-ḥaḳḳ bunların hepsi birbirinden a' lâ olur.

“الظاهر” ve “الباطن” isimleri esmâ'-i müteḳâbile ḳabîlindendir. Zuhûr ile keşret, buṭûn ile vaḥdet de mütelâzımdır. Çünkü zuhûr: Ḥaḳîḳatiñ şuver-i ta' ayyünât ile telebbüsünden, buṭûn ise ' aksinden ve ' ademinden ' ibâretidir.

(136a) Bu telebbüs; ' ayn-ı keşret, ' ademî de ' ayn-ı vaḥdetdir. Mâ-bihi'l-imtiyâz olan aḥkâmıñ keşretde mâ-bihi'l-ittihâda ḡalebe ḳalacağı, vaḥdetde ise emr-i ber-' aks olacağı şübhesizdir. Binâ^{en} ' âleyh Ḥaḳḳ subḥānehu ve te'ālâ ḥazretleri “الظاهر” ismiyle tecellî eyleyince aḥkām-ı mâ-bihi'l-imtiyâz aḥkām-ı mâ-bihi'l-ittihâda ḡalebe ḳalar.

' İlm, ma' rifet, maḥabbet ve bunların emsâli ' âlim ile ma' lûm, ' ârif ile ma' rûf, muḥibb ile maḥbûb arasındaki ittiḥâd aḥkâmından olduğu için aḥkām-ı mâ-bihi'l-imtiyâzıñ ḡalebesi devresinde bunların hepsi ḥafâda ve buṭûnda, erbâbı ise setr ü kemûnda ḳalır. Zîrâ bunların sâ'ir ḥaḳḳ arasında medâr-ı imtiyâz olan aḥkâmıñ ḡalebesi sebebiyle kimseniñ ' ilm ü ma' rifeti (nâdir^{en} ba' zı müsteşnâlarından şarf-ı nâzar) bunlara ta' alluḳ idemez. Nâzım ḳuddise sirruhû yukarıki beytde bu buṭûn ve kemûna işâret eylemiştir ki bu ṭâ'ife-i ' aliyye şeyḥiñ zamânında (meşhûr olduğu üzere) ziyâde idi.

Rubâ'î:

هر چند سر از وصال من کم تابى

اشکم بود از شوق لبّت عنابی

مستسقی را میان بحر ار یابی

شک نیست که شاکی بود از بی آبی

Me'ālī: Beni viṣāle nā'il eylemek luṭfundan yüz çevirmiyorsañ da yine dudaklarınıñ iṣtiyākıyla göz yaşlarım 'ināb gibi ḥūnīn bir ḥālde dökülüyor. Bu da ṭabī' bir şeydir. İstiskā (137a) ' illetine uğramış bir ḥastayı ' aẓīm bir nehir kenārında bile şusuzluḡdan müşteki görürsün.

فان ذکرت فی الحیّ اصبح اهله

نشاوی و لا عار علیهم و لا اثم

“حی” kabīleye dirler. “نشوة” mest olmak dımeıdır. نشا نیشی ، نشا نیشو ، birinci ve üçüncü bābdan. Nāẓım ḡuddise sirruhū diyor ki: و هو نشوان و هی نشوی و هم و هنّ نشاوی

Eger o şarāb, sü'edā kabīlesi ve erbāb-ı ḡulūb ḡıblesi olan yurd civārında yād idilecek olsa o kabīle ḡalkı mest olurlar ve kemāl-i mesti ṭolayısıyle kendilerinden geçerler. Ḥālbuki onlara ne bu mestlikden 'ār teveccūh ider, ne de bu mey-perestlikden ḡünāh terettūb eyler.

Rubā'ī:

آن می خواهم که عقل ازو مست شود

سر رشته اختیارش از دست شود

مطرب چو بوصف آن سرود آغازد

هر زنده دلی که بشنود مست شود

Me'ālī: O şarābı istiyorum ki 'aql ondan mest olur da irādesi ve ihtiyārı elinden gider. Şāyed muṭrib, onuñ evşāfını terennüm idecek olursa işiden erbāb-ı kulūbdan her biri kendinden geçer.

(138a) Rubā'ī:

هرگز می عشق را خماری نبود

یکدم زان می مرا کناری نبود

جز می خوردن مرا چو کاری نبود

باری زان می که عیب و عاری نبود

Me'ālī: 'Aşq şarābınıñ aşlā ḥumārı olmaz. Benim için o şarābı bir an terk idüp çekilmek ihtimālī yoḡdur. Mādām ki şarāb içmekden başka işim yoḡ, o hālde kullanması 'ayb ve mūcib-i 'ār olmayan o şarābı içmeliyim.

”و ان من شیء الا یسبح بحمده و لکن لا تفقهون تسبیحهم“⁷⁶ Naẓm-ı celīli mücebince sırr-ı ḥayāt, bütүн mevcūdāta sārīdir. Bütүн eşyā Ḥaqq subḥānehu ve te'ālā ḥazretlerini tesbīḥ itmekdedir. Ḥayāt olmaḡsızın tesbīḥ idebilmek mümkün degildir.

Rubā'ī:

⁷⁶ “Her ne varsa hamd ile tesbih eder Allah’ı fakat siz ifhām etmezsiniz onların tesbihlerini.” (İsra/44)

چه چرخ چه ارکان چه معادن چه نبات

ساریست در اجزای همه سرّ حیات

گویند همه کلّ عشیّ و غدات

تسبیح خداوند رفیع الدرجات

Me'ālī: Felek olsun, erkān, ma'ādin ve nebāt olsun hepsinde de sırr-ı hayāt sārīdir.

(139a) Binā^{en} ‘aleyh Hudā-yı refī‘ü’-d-derecāt hazretleriniñ zıkr ü tesbīhini hepsi de akşam şabāh ifā idüp turmaqdadır.

Eşyānıñ tesbīhini, Haqq subhānehu ve te’ālānıñ tenzih ve taqdisine delālet ile te’vıl eylemek ve haqıķı tesbīhi nefy itmek enbiyā ve evliyā ‘aleyhimü’s-selāmıñ keşfine muhāldir.

Eşyāda sırr-ı hayātıñ sereyānı, şıfat-ı hayāt ile munşabıg olan hüviyyet-i ilāhiyyeniñ sereyānı vāsıtasıyladır. Lâkin her mevcūduñ kendine münāsib bir hayātı vardır ki kâbiliyyet ve isti‘dādına göre zāhir olur. ‘İlm, irāde, kudret ve emşālī de hayātıñ levāzımındandır. Eger bir mevcūduñ mizācı (ma‘den ve nebāt gibi) i‘tidālden uzak bulunursa hayātıñ şıfatı ve levāzımı onda gizli kalır.

O hālde beytdeki “حی”dan murād “‘ālem-i ekber” olur. “حی”ta‘bīrinden maqşūd “kabile” olmakla berāber onuñ irādında cemād olsun, hayvān olsun ‘ālemiñ bütün eczāsında hayātıñ sereyānına da işāret vardır.

Ehl-i ḥayy, ya‘nī ḳabīle ḥalkı ise şarāb-ı maḥabbetiñ şürbüne ve esrār-ı ma‘rifetiñ ḳabūlüne kendilerinde ḳābiliyyet bulunan kimseler dimekdir. Zīrā o ṭā’ifeniñ mā‘adāsı ‘ādetā ‘ademdir. Belki de ‘ademden daha hīçdir.

Rubā‘ī:

آنانکه براه عشق ثابت قدمند

در ملک وفا بسر فرازی علمند

مقصود خلاصه وجود ایشانند (140a)

باقی همه با وجود ایشان عدمند

Me‘ālī: ‘Aşq yolunda şābit-ḳadem olanlar, vefā mülkünde ‘alem gibi ser-firāz olurlar. Vücūduñ maḳşūdı ve ḥulāşası onlardır, başkaları ise onların vücūdına nisbetle ‘adem ḥālindedirler.

“حی” ta‘bīrinden maḳşad, ‘aşq u maḥabbet aşḥābı olmak da mümkündür. Çünkü aşıl zinde olup da “حی” kelimesine ve ḥayāt-ı ḥaḳīḳiyye terkibine mu‘annā olan onlardır. Bunlardan biri meşelā meşrīḳda, diğeri mağribde bulunsa yine aralarında ma‘nevī bir ittişāl ve ittiḥād vardır.

Rubā‘ī:

عشاق تو گر شاه و گر درویشند

چون تیر ز راستی همه در کیشند

از خویش چو عاشق نبود دلریشند

بیگانه که عاشقست با او خویشند

Me'ali: Şāh olsun, faķīr olsun seniñ 'āşıklarıñ toğrulıǵı oķ gibi meslek ittiḥāz itmişler ve istikāmetleri tolayısıyla bir yaya girmişlerdir. Bi'l-farz (141a) kendileriniñ ḥışm u aķrabāsından biri 'āşık değilse ondan bīzār olurlar da yabancı bir 'āşıkı ḥışm u aķrabā şayarlar.

“حی” ta'birinden maķşad: İnsān-ı kāmiliñ mecmū'a-i vücūdı da olabilir. O ḥālde “اهل حی” insān-ı kāmiliñ rūḥı, ḳalbi, nefsi, rūḥānī ve cismānī kuvvāsı olur. Çünkü insān-ı kāmiliñ vücūdunda bunlardan her biri maḥabbet şarābınıñ istimā'-ı yādıyla mest olur ve tamāmıyla kendiliklerinden geçerler.

Rubā'ī:

هر جا که کند مطرب فرخنده خطاب

ذکر می عشق تو بر آواز رباب

عقل و دل و جان من شود مست خراب

از ذوق سماع ذکر آن باده ناب

Me'ali: Nerede olursa olsun muṭrib-i ferḥunde, rebābınıñ āvāzıyla şarāb-ı 'aşkıñı terennüm itmeye başlayınca o ḥāliş şarābıñ istimā'-ı zıkrinden 'aķlım da, ḳalbim de, rūḥum da mest-i ḥarāb olur gider.

و من بين احشاء الدنان تصاعدت

و لم يبق منها فى الحقيقة الا اسم

“دِنَان” şarāb kübi demek olup “دِنَان” boş böğürüñ içi “احشا” da onuñ cem‘idir. “دِنَان” şarāb kübi demek olup “دِنَان” diye cem‘lenir. “تصاعدت” irtif‘ at ma‘nāsınadır.

(142a) Nāzım ıuddise sirruhū diyor ki:

O şarāb, kübleriñ içinden fırlayup yükseldi. Maḳāmāt-ı ‘āliyyeye meyli tolayısıyla ḳarār-gāh-ı süfliden uzaklaşdı, ḥalk arasında nāmından başka bir şey ḳalmadı.

Rubā‘ī:

دردا که حریف دردی آشام نماند

و ز باده نمی در قدح و جام نماند

کرد از دل خم ز لطف می میل صعود

در خمکدها ازو بجز نام نماند

Me’ālī: Yazık ki (şarābıñ eñ keskini demek olan) ṭortusunu içecek ḳadeḥ arkadaşısı bulunmadığı gibi ḳadeḥlerde de şarābdan bir nem bile ḳalmadı. Kemāl-i leṭāfeti sevkıyla şarāb küb içinde şu‘ūda meyl itdi, meyḥānelerde onuñ ancak adı ḳaldı.

Ḥayāt, ‘ilm, irādet, ḳudret ve sā’ire gibi vücūda tābi‘ olan kemālāt ki merātib-i mevcūdātıñ eñ soñı bulunan insānda görünür, Ḥazret-i eḥadiyyet cem‘iñ (külliyyet ve

ıtlāk derecâtından tenezzül eyleyerek cüz'iyet ve taqyîd derekâtında rû-nümâ olmuş) vücûd ve kemâlâtıdır.

Bu vücûd ve kemâlât, ehl-i hicâb nazarında mezâhir-i cüz'iyeye ve taqyîdiyyeye mensûb ve muzâf görünür. Lâkin ehl-i müşâhedeniñ dîde-i başîretinde (şıdķ-ı mücâhedeleri **(143a)** vâsıtasıyla) bunlarıñ mezâhir-i cüz'iyeye izâfetleri sâķıķ, merâtib-i taqyîdiyyeye nisbetleri zâ'il olur. Tekrâr külliyyet ve ıtlāk mertebelerine 'avdetleri taķaķķuk ider. İhtimâl ki şeyķ ķuddise sirruhunuñ “تصاعدت” ta' bîrinden maķşûdı: Suķûṭ-ı izâfât, zevâl-i neseb ü i'tibârât ile külliyyet ve ıtlāk mertebesine 'avdetdir. Nitekim bunlarıñ muķâbiline “tenezzül” dirler ki şu'ûd ve nüzûl müteķâbildirler.

Nüfûs-ı kâmile-i evliyâ'u'l-İllâhıñ şarâb-ı 'aşķ ve maķabbeti ihâṭaları ṭolayısıyla “دنن”dan maķşad: Müşâr^{im} ileyhum ḥazerâtı, “تصاعدت”dan murâdda maķabbetiñ tenezzülât merâtibinden inķıṭâ'-ı izâfet ve nisbeti ve maķarr-ı aşlîsi bulunan ḥazret-i eḥadiyyet-i cem'e rücû'ı olabilir. Zîrâ bir muḥibb-i 'ârif maķâm-ı fenâ ile müteḥaķķıķ olunca bütün kemâlât, nazar-ı şühûdunda kendisinden münķaṭ' olur. Ancak bir ṭaķım maḥcûbânıñ “fulân erbâb-ı maķabbetdendir, yâḥûd muḥibblerdendir” gibi oña ilḥâķ eyledikleri isimler ķalır. Fi'l-ḥaķıķa şıfat-ı maķabbet, onuñla degil, Ḥaķķ ile ķâ'imdir.

Rubâ'î:

با عشق توام هوا نماندست و هوس

با آتش سوزنده چه سان ماند خس

از هستی من نشان نمی یابد کس

ماندست بعاریت مرا نامی و بس

Me'ali: Seniñ 'aşkıña muķābil bende hevā vü heves ķalmadı. Kim ki bir āteşe (144a) ķarşı çerçöp maķūlesi naşıl tırabılır? Kimse benim vüćudumdan nişān bulamıyor. Bende ancak igreti bir nām ķalmışdır.

Şarāb-ı 'aşķ u maķabbeti ihāta ve iştimāl tılayısıyla “دنن”dan murād, erbāb-ı kemāliñ bedenleri de olabilir. Kezā istidāre ve ihāta i'tibāryla “دنن”dan ecrām-ı semāviye “احشا”dan tıbaķāt-ı 'anāşır ve onlar arasında kurre-i arz ķaşd idilebilir. Her iki taķdıre göre de şarāb-ı maķabbetiñ teşāudı şı olur ki geķen kāmilleriñ nüfısı “اليه “يصدق الكلم الطيب” hūkmünce neşīmen-i süflīden hażā'ir-i ķudse i'tilā idince o şıfāt-ı kemāle ittibā'^{en} 'ilm ü ma'rifet, 'aşķ u maķabbet gibi şeylerden de geķmişlerdir. Bu tāt'ife arasında ve keşret-i zuhūrda eskiler derecesinden diğeri zuhūr itmemiş ve kemālāt-ı sābıķa artık hiķ kimsede zāhir olmamışdır.

Rubā'ī:

در عرصه کون همدمی نتوان یافت

در قصه عشق محرمی نتوان یافت

زان می که حریفان همه خوردند و گذشت

در خمکده فلک نمی نتوان یافت

Me'ali: 'Arşa-i kā'inātda bir hem-dem ve kışsa-i 'aşķ için bir maķrem bulmaķ imkānı yok. Eski ser-mestleriñ içdikleri şarābdan felek meyķānesinde bir damla, hattā bir reşha bile bulunamıyor.

(145a) Şeyhîñ şu beytten maqşadı, ricāl-i sâbıka ile onların kemālâtı gibisiniñ ‘adem-i zuhûrına te’essüfdür. Yoksa mertebe-i velâyetle onuñ erbâbı qalmamış demek degildir.

و ان خطرت يوماً على خاطر امرء

اقامت به الافراح و ارتحل المهيم

(خطر الامر بباله و على باله خطراً و خطورا) üçüncü bâbdan. Ya‘nî iş hâtırına geldi.

“خاطر” qalbe vârid olan şey. Burada zıkr-i hâl, irâde-i maḥall tarîkiyle maqşûd olan qalbdır.

“به”deki zamîr-i mücerrer “خاطر”a ‘â'id, bâ'-i cârre de “فى” ma'nâsınadır. Zamîr, kendisine hâtırâ mefhûm olan “خطور”a ‘â'id, bâ'-i cârre sebebiyyet ma'nâsına da olabilir.

Hâzret-i şeyh diyor ki:

Eger o şarâbıñ yâdı, bir civân-merdiñ hâtırâsı sâḥasına huṭûr idecek olursa oranıñ mücâvirleri, ğam u keder göç ider de yerinde feraḥ ve meserret muḳîm olur.

Rubā'î:

از باده عشق غصه بر باد شود

ویران شده حادثه آباد شود

بر خاطر غمگین گذرد شاد شود (146a)

ز اندوه و غم زمانه آزاد شود

Me'ali: 'Aşk şarābından ğam u ğuşşa berbād, havādiş ü veķāyi' virāniden ābād olur. Maġmūm bir kimseniñ hātırından geķse o kimse şād ve zamāneniñ ğam u kederinden āzād olur.

Lāmi'a

'İlm ve şu'ūr, iki şūretle umūra ta'alluķ ider. Biri: Ma'lūmātīñ zıllı ve şūretiniñ huşūliyledir. Meşelā: Zeyd, 'Ömeri görünce zihniñde bir şūret hāşıl olur ki seniñ 'indiñde Zeyd ve 'Ömer o şūretle başkalarından ayrılır. Digeri zevāt-ı ma'lūmātīñ hużūrıyladır. Meşelā: Açlık, toķluk, şehvet, ğazab, maķabbet, 'adāvet gibi şeyleri, nefsiñ onlarla ittişāfından soñra bilmek. 'İlmiñ bu türlüsi zevķī ve vicdānīdir.

Birinci şūretle, ya'nī bir kimseden işitmek, yāhūd kitābdan okumak, yāhūd düşünerek bulmak tarīķiyle maķabbet-i zātīyyeniñ ķalbe huķūr itmesi, şübhesiz müşemmir-i sa'ādet ve mūcib-i kerāmet degildir. Belki "ان لربكم في ايام دهركم نفحات"⁷⁷ hükmünce bir mes'ūd-ı ezeliñiñ isti'dād-ı küllī ve aşlīsi, şafā'-i rūhāniyyeti ve "الا⁷⁸ فتعرضوا لها" tavşīyye-i nebeviyyesi mūcibince devām-ı teveccüh ve iftiķārı üzerine Hāķķ subhānehu ve te'ālāniñ zātī ve ihtīşāşī olarak tecellī itmesi, onı kendiliginden bi'l-küllīye alması, maķabbet-i zātīyye-i ilāhiyye (147a) ķāşnīsini tatdırması, o vāsıta ile rūhunda bir ihtiyāc huşūle gelmesi, rūhuñ pertevi ķalbe 'aks iderek orada ķabzı

⁷⁷ "Ömrünüzün günleri içinde Rabbinizden nefahat (rahmet esintileri) vardır."

⁷⁸ "Bunlara mukabil olunuz."

başta tebdīl eylemesi, kezā qalbdeki neşvenin nefse ‘aksiyle hūzn ü kederin çekilmesi ve yerine feraḥ ve sūrūruḡ gelmesidir.

Rubā‘ī:

شب بود ز گریه چشم من ابر بهار

برقی بدرخشید ز سر منزل یار

در خانه عیش و طرب افروخت چراغ

در خرمن اندوه و غم انداخت شرار

Me’ālī: Giceleyin ağlamakdan gözüm buhār buluṭuna dönmüşdi. Dildārımıñ nüzulı cihetinden bir şimşek çaḡdı. O şimşek ‘ıyş u ʔarab ḡānesiniñ çerāḡı yerine geḡdı. Ḥarman gibi yığılmış olan ḡam u kederi de ʔutuşdurdı.

Şeyḡ ḡuddise sirruhūnuñ “خَطَر”dan murādı da bu olsa gerekdir.

و لو نظر الندمان ختم انائها

لا سكر هم من دونها ذلك الختم

şölāşī-i mücerrediñ birinci bābından olup baḡdı demekdir.

(148a) “ندمان” nūnuñ zammıyla “ندیم”iñ cem‘i olmaḡ mümkündür. Raḡīf, ruḡefān gibi. Nūnuñ fethiyle ve müfred şīḡasıyla nedīm ma‘nāsına olmaḡ iḡtimālī de vardır. Bu taḡdīrde “الاسكرهم”daki zamīriñ mürecca‘ı “ندمان”iñ lafzı degil, ma‘nāsı olur.

Çünkü, “ندمان” kelimesi cinsdir. Elif lāmının cins, yāḥūd istiḡrāk için olması da müsāvidir.

“ندیم”iñ cem‘i “ندام”, “ندمان”iñki “ندامی” gelir. Dimişlerdir ki: “مندامه”, “مدامنه”den maḳlūbudur. Çünkü içen kimse şarāba nedīmiyle birlikde idmān ve devām ider.

“ختم یختم ختماً” bir şey’ mühürlemek dımeḳdir. Burada mühür ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı maṣdarī maḳṣūd degildir.

“اناء” içinde şarāb ve sâ’ir bulunan zarfdır ki cem‘i “آنيه” onuñ cem‘i de “أوانی” gelir.

Ḥazret-i şeyḫ diyor ki:

Maḥabbet encümeniniñ nedīmleri ve ‘aşḳ u maḥabbet neşīmen-gāhınıñ muḳīmleri, yalnız o şarābıñ tıpasına baḳsalar içmek degil, yalnız o baḳış kendilerini mest itmek için kāfīdir.

Rubā‘ī:

یا رب چه می است این که بود همواره

درّاعه پرهیزم ازو صد پاره

گر مهر خمّش را نگرد میخواره (149a)

بی باده شود مست از ان نظاره

Me'ālî: Bu ne 'acā'ib bir şarābdır ki dā'imā taqvā zırhım ondan parça parça oluyor. Bu, öyle bir şarāb ki kübündeki mühürî bir mey-perest görse maḥzā müşāhedeyle içmeden mest olur.

Nāzım ḫuddise sirruhūnuñ murādı: Ḥaḳīḳatde maḥabbet-i zātiyye ḥāmilleri bulunan kāmilleriñ ḫulūbuyla ve aşılleriñ ervāhı olmak da mümkündür.

Kezā “ختم اناء” cismānî ve 'unşurî olan beden-i insānî de olabilir. Çünkü: cism-i 'unşurî hey'et-i beşeriyyede bulunduğu, 'ārif, cāhil, nāḳış, kāmîl o hey'etde müsāvî olduğu için maḥcūblar, erbāb-ı kemālî kendilerine kıyās iderek onlarıñ aḥvāl-i bāṭıniyyesine kesb-i ittılā' eyleyemezler. Hattā o gibi ḥāller bulunmadığında ısrār iderler. Kābiliyyetli ṭālibler ve şāhib-dil mürīdler ise vehbî isti'dād ve kesbî kābiliyyet tolayısıyla ṭā'ife-i şūfiyyeniñ maḥāfil ve mecālisinde nedīmlik iderler, şarāb-ı 'aşḳ ve maḥabbetiñ neşvesi āsārını, onı içenleriñ yüzlerinde ve sözlerinde görürler. O müşāhede, kendilerini benliklerinden kurtarır (henüz erbāb-ı kemālîñ aḥvāl-i bāṭınasıyla müteḥakkıḳ ve aḥlāk-ı ma'neviyyesiyle müteḥallik olmadıkları ḥālde) bî-ḥödlük ve bî-nişānlık (150a) maḳāmına götürür.

Rubā'î:

آنی تو که از نام تو می بارد عشق

وز نامه و پیغام تو می بارد عشق

عاشق شود آن کس که بکویت گذرد

گوی ز در و بام تو می بارد عشق

Me'ālî: Sevgilim! Sen öyle bir maḥbûb-ı maḥabbet-efzâsî ki ismiñden de, mektûbuñdan da, ḥaberleriñden de 'aşk yağar. Bir kimse, semt ü civârîñdan geçse 'âşık olur. Şanki ḳapîñdan ve ṭamîñdan 'aşk u maḥabbet yağmaḳdadır.

Ḥaḳḳâ ki şu ma'nâ, maverâ'ü'n-nehir ḥ'âceġanı ile onlarıñ aşḥâbı ve ḥulefâsından ḥüveydâdır. Çünkü: Şâdık bir kimse mücerred o 'azîzlerden birini görmek, yâḥûd bir lahza şoḥbeti sa'âdetine irmek, yâḥûd o 'azîzlerden kendisine bir nisbet irişmek şûretiyle ḥâtırında bir cem' iyyet, bâtınında bir incizâb duyar ki o ḥâller, uzun müddet yapılacak riyâzet ve mücâhede ile elde idilemez.

E'izze-i kirâmîñ şoḥbetinden aşıl maṭlûb olan da budur. Onuñ için her kimiñ şoḥbetinden bu feyz ḥuşûle geliyorsa onuñ meclisine gitmeli, şoḥbetinden bu feyz ḥâşıl olmayanın mülâḳâtından ise yüz çevirmelidir.

(151a) O 'azîzlerden biriniñ enfâs-ı ḳudsîyyesinden bulunan şu rubâ'î, teyemmün ve teberrük ṭarîḳiyle buraya 'ilâve edilmiştir:

Rubâ'î:

با هر كه نشستى و نشد جمع دلت

وز تو نرمید زحمت آب و گلت

زنهار ز صحبتش گریزان می‌باش

ور نی نکند روح عزیزان بخلت

Me'ali: Kim olursa olsun biriyle oturduğın vakt sende cem'iyet-i hātır huşūle gelmezse, şu ve çamur, ya'nı beşeriyet zahmeti senden zā'il olmazsa onun şoĥbetini muṭlaḡ-be-muṭlaḡ terk eyle. Yoksa ervāḡ-ı 'azīzāndan müstefīz olamazsın.

الحقنا الله سبحانه بالصالحين و وفقنا بالصالحات⁷⁹

و لو نضحوا منها ثرى قبر ميّت

لعادت اليه الروح و انتعش الجسم

“نضحوا” şu serpmek “ثرى” nemli toprak “انتعاش” kalkmak “نضحوا” da zamir, beyt-i sâbıkdaki “ندمان” a ‘ā’iddir. “الروح و الجسم”deki elif lām, muzāf^m ileyhden bedeldir ki “روحه و انتعش جسمه (152a)لعلت الى الميت” taḡdīrindedir.

Hāzret-i nāzım diyor ki:

Eger nedimler, o şarābın bir reşhasını bir meyyitiñ qurbundaki nem-nāk topraġa serpseler, ayrılıp gitmiş olan rūḡı geri gelir. Elden, ayakdan düşmüş olan beden de rūḡuñ ‘avdeti tolayısıyla kalkar, hareket ider.

Rubā'ī:

عاشق نتواند که ز می پرهیزد

خاصه ز می که شور عشق انگیزد

⁷⁹ “Her türlü noksan sıfattan münezzeh ve kemal sıfatı ile muttasıf olan Allah bizleri Salihler zümresine ilhâk eyleyip Salih amellerde bulunmaya da muvaffak eylesin.”

يك جرعه بـخاك هر كه از ان مى ريزد

جان در تنش آيد ز لحد برخيزد

Me'ali: 'Āşık; şarābdan, huşūsuyla cezbe-i 'aşk huşūle getiren şarābdan çekinmez. O şarāb, öyle bir iksir-i hayātdır ki her kimiñ kabri toprağına ondan bir cür'a damlatılsa rūhı tenine 'avdet ider de lahd-den qalkar.

Lāmi'a

Hayāt iki türlüdür. Biri: "Hayāt-ı hissi-i hayvānī"dir ki insān ile sâ'ir zevi'l-ervāh arasında müşterekdir. Diğer "hayāt-ı haqīqī ve rūhānī"dir ki efrād-ı insāniyyeniñ havāşşına maḥşūş ve üç derecedir.

Birinci derece: ⁸⁰"أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ" āyet-i kerīmesinde işāret buyurulduğu (153a) üzere mevt cehāletden qurtulmak ve 'ilm ü ma'rifetle hayy olmaqdır. Ba'zıları bu āyeti "أَيُّ مَنْ كَانَ مَيِّتًا بِالْجَهْلِ فَأَحْيَيْنَاهُ بِالْعِلْمِ" demişdir. Zīrā: "Göñül, 'ilm vāsıtasıyla Hakkı bilir ve Onı bulmak için çabalar. 'İlm ü hareket, hayātın havāşşındandır, cehl ü sükūn, mevtiñ havāşşından olduğu gibi.

Rubā'ī:

علمست حیات جاودائی علما

چشمی بکشا بچشمه سار علم آ

آن چشمه که خورد خضر از ان آب حیات

⁸⁰ "Kendisini ölüyken dirilttiğimiz kimse." (Enam-121)

بود آتیناه من لدنا علما

Me'ali: Ebedî hayât, 'ilmiden 'ibâretdir. O hâlde gözünü aç da 'ilm menba'ına gel. Hızırın şuyundan nûş eylediği çeşme, âb-ı hayât idi ki آتیناه من الدنا menba'ından hurûşân olmuşdu.

İkinci derece: Cem'iyet-i himmetle Cenâb-ı Hakka teveccüh itmek, ebedî ve haqîkî hayâta mü'eddî olan, belki de 'ayniyle o hayât bulunan bu cem'iyetle mevt-i tefriğadan kurtulmağdır. Çünkü tefriğa, nefsiñ türlü türlü maḥbûbât ve meştîhâta ta'allukı i'tibârıyla hâtırın dâğılmasıdır. O maḥbûbât ve meştîhâtın hepsi ölü meşâbesinde olduğu gibi emvâta ta'alluk da 'ayn-ı mevtdir.

(154a) Rubā'î:

هر چیز که در جهان جز حیّ جلیل

مرده ست مشو ز عشق آن مرده ذلیل

بر مردگی تو مرگ آنهاست دلیل

الجنس الى الجنس كما قيل يمیل

Me'ali: Hayy u celîl olan Allâhdan başka dünyadaki her şey' ölür. Binā^{en} 'aleyh onlardan birine ta'alluk peydâ idüp de ölünün 'aşkıyla zelîl olma. Onların ölü olması ya'nî o şey gibi fenâya uğraması seniñ de meyyit bulunduğına delîl olur. Nitekim "الجنس الى الجنس كما قيل يمیل" dinilmiştir ki cins cinse meyl ider dımeğdir.

Üçüncü derece: Cenāb-ı Hakk subhānehu ve te‘ālāyı bulmakla, bulamamak ölümünden kurtulmak, beḳā-yı ilāhīde fānī, yine o beḳā ile bāḳī ve onun hayatıyla zinde olmak, onunla olmayan her hayatın ‘ayn-ı mevt, ondan olmayan her türlü şevḳ ve ḥarāretiñ ‘ayn-ı burūdet bulunduğunu aḥlamakdır.

Rubā‘ī:

تا دل ز وجود خویش برکنده نه

در بند خودی خدایرا بنده نه

گیرم تو جانی و جهان زنده به تست

تا زنده بجانان نشوی زنده نه

(155a) Me’ālī: Kendi varlığından gönül ḳaṭ‘ itmeyince kendi ḳaydıñda bulunuyorsuñ, Allāha bende degilsuñ demekdir. Seniñ rūḥ olduğıñ, ‘ālemiñ seniñle zinde bulunduğunu farz itseñ bile cānān ile ḥayy olmadıkça yine zinde şayılamazsuñ.

Ḥazret-i nāzımın murādı şu da olabilir: Eger maḥabbet-i zātīyye envār u āṣārından bir nurı, yāḥūd bir eṣeri, cehālet, yāḥūd tefriḳa, yāḥūd Ḥakkı bulamamak ölümüyle muṣāb olan bir şahṣa īṣāl itseler derḥāl oña rūḥ-ı ‘ilm, yāḥūd rūḥ-ı cem‘iyyet-i himmet, yāḥūd rūḥ-ı vücūd-ı Ḥakk ‘avdet ider de cismi o rūḥ ile şükrān-güzārāne ḳıyām eyler.

Rubā‘ī:

هر جا جانان مجلس وصل انگیزد

تا در جامم جرعهٔ عشرت ریزد

جان در کمرش دست امید آویزد

تن بسته کمر بخدمتش برخیزد

Me'ali: Cānānīn vaşl teşkîl itdiği her yerde kıadehime bir cür'a dökülsün diye rûh dest-i ümîd ile onuñ kemerine şarılır, cism de kemer-beste olarak hıdmete kıalkıar.

و لو طرحوا فى فیه حائط کرهما

علیلاً و قد اشفی لفارقه السقم

(156a) "طرحه طرحاً" dördüncü bâbdan olup onı atdı demekdir. "فى" ba'de'z-zevāl olan gölge. Bir şey'e güneş ' aks iderken çekilmesi "فى و ظل", güneş ' aks itmemesi ise zıll olduğunu "ابو عبیده" rivāyet idiyor.

"اشفی المریض" hasta "علیل" gelir. "إِعتَلَّ" hastalandı demekdir ki na'tı "علیل" gelir. "اشفی المریض" hasta ölüme yaklaşıdı me'ālindedir. "سَقَمَ" ve "سُقِمَ" "حُزن" ve "حَزَن" gibi hastalıktır.

Hazret-i şeyh diyor ki:

O şarābıñ aşmasını muhîṭ olan dīvārıñ gölgesine ölüme yaklaşımış bir hastayı yatırırsalar elbette o sāyede maraz ve za'f, hastanıñ cisminden zā'il olur.

Rubā'î:

گر مست می عشق ببازار رود

از دیدنش اندوه خریدار رود

در سایه دیوار رزی کان می ازوست

بیماری مرگ از تن بیمار رود

Me'ali: 'Aşq şarābından mest olmuş biri pazara çıkınca mücerred onı görmekle müşterîlerin ğam u kederi gider. O şarābı yetiştiren aşmanın sāyesinde de bir hastanın cisminden ölüm marazı zā'il olur.

(157a) "کرم", ya'nī aşmadan murād, 'ārif ve kāmīl olan zevāt-ı kirāmīn ḳulūbı olabilir ki maḥabbet-i zātiyye şarābı o ḳalblerdeki 'ulūm ve ma'ārif şemerātının 'uşāresi ve ḥulāşasıdır. "حائط" de o zevāt-ı kirāmīn vücūd-ı insānī ve şūret-i heyūlānīsīdir ki hem ḳalblerini muḥīṭ, hem de aġyārın oraya vuşūlünü mānī' dir.

Dimek isteniliyor ki: Cehālet ḥastalığı ve baṭālet 'illetiyle ölüme yaklaşmış bir ḥastayı, 'ārif-i vāşıl ve kāmīl-i mükemmel olan zevātın sāye-i 'ināyet ve sāḥa-i ḥimāyetine getirsel, eger o ḥastada maḥabbet-i zātiyye ḥayātıyla dirilmek isti'dadı varsa 'İsā gibi bir nefḥasıyla bir ḥastayı, ḥattā biñlerce bīmārı şifā-yāb eyleyen o zevāt-ı kirāmīn yümn-i şoḥbeti ve bereket-i mülāzemeti sāyesinde o maraz zā'il ve ḥasta ise şifā-yı 'ācile nā'il olur.

Rubā'ī:

پیری که بود بادهفروشی کارش

ره جو بحریم بزم خلد آثارش

ور در حرمش بار نیابی باری

خود را برسان بسایه دیوارش

Me'ali: İşi güci bāde-furūşluk olan bir pīriñ cennet-i mü'eşşir bulunan meclisine yol bulmaya çalış. Eger harīm-i kabūlüne ruḥşat bulamazsañ bari kendiñi onuñ dīvārı sāyesine götürmeye çabala.

(158a) Rubā'ī:

آنان که ره عشق بمردی سپرند

هر يك بشفا دهی مسیح دگرند

آنجا که بچشم لطف و رحمت نگرند

بیماری صدساله بیکدم ببرند

Me'ali: 'Aşk yolunu merdāne kat' itmiş olanlarıñ her biri şifā-baḥş olmakda başka bir mesīḥdir. Luṭf u merḥamet nazarıyla bakdıkları gibi yüz senelik ḥastalığı bir anda izāle iderler.

و لو قرّبوا من حانها مقعداً مشی

و ينطق من ذكری مذاقتها البکم

“تقریب” yaklaşdırmak, “مَقْعَد” iḳ'āddan ism-i mef'ūl: kötürüm, “ذکر” ve “ذِکْرَى” birinci bābdan maşdar: ḥātırlamak, “ذوق” “ذواق” “مذاق” “مذاقه” kezā birinci bābdan maşdar: tatmak. “بکم” “ابکم” üñ cem'i. “ابکم”: dilsiz dimekdir.

Hazret-i şeyh diyor ki:

Eger bir kötürüm, o şarābın meyhānesine yaklaşıdırılacak olursa yürümeye başlar. Bir dilsiz, o şarābın çāšnīsini hātırlayacak olursa dili açılır, söylemeye başlar.

(159a) Rubā'î:

آن می خواهم که سالک مانده بجای

یابد به هوای قرب او قوت پای

ور کنک کند تخیل چاشنیش

گردد زبان بسته اش عقده کشای

Me'ālî: O şarābı isterim ki yerinde kalmış olan sâlik, onun hevâ-yı kurbı ile ayağında kuvvet bulur. Eger dilsiz, onun çāšnīsini tahayyül edecek olsa dilinin düğümü çözülür de söylemeye başlar.

Nâzım kıddise sirruhūnuñ murādı şu olmak ihtimālî vardır ki sa'y-i zātîsi ile varlık hâzîzinden ve hūd-perestlik çukurundan kurtulamayan bir ma'nevî kötürüm, şevk çengeli ve irâdet kemendi ile ('aşk-ı harâbâtî ve maḥabbet şarābhānesi bulunan) şoḥbet-i kāmīlân harīmīne cezb ü celb idilecek olursa kāmīl ve mükemmel olan pîrīñ terbiyyesi imdādıyla sülūk kuvveti bulur. Dünyā ve āḥiretiñ tepesine himmet adımıyla başar, ya' nî dünyādan da, āḥiretten de ümîdini keser. “خطویتن و قد وصلت به” ya' nî “iki adım atınca oña vâşıl olursuñ” mışdâkıncı pîş-gāh-ı vişāle şitābān olur.

Ḳuds meclislerinde maḥabbet ḳadeḥinden içdigi şarābı ve üns maḥfellerinde tatdığı o şarābın çāšnīsini unutmuş olanlar, onı ḥāṭırladıkları gibi beyān-ı ḥaḳāyıkda ebkem iken ṭūṭi-i nāṭıḳası (160a) tekellüme başlar, lisān-ı ‘irfānı izḥār-ı esrāra ibtidār eyler.

Rubā‘ī:

چون مست می از خانه خمار آید

کر بوی خوشش بطرف کلزار آید

هم سرو بجا مانده خرامان گردد

هم سوسن بی زبان بکفتار آید

Me’ālī: Ma‘nevī bir mest, ‘irfān meyḥānesinden çıkup da rāyiḥa-i ṭayyibesi gülzāra vāşıl olursa hem yerinde göklenüp ḳalmış olan serv şallanmaya, hem de lisānı olmayan şuşam çiçeği söylenmeye başlar.

و لو عبقت فی الشرق انفس طیبها

و فی الغرب مزکوم لعادله الشم

عبق به الطیب بالکسر ای لزق به عباقاً و عباقیه⁸¹

Diyor ki: Eger zūhūr ve izḥārın menşe’i olan şarḳda o şarāb, rāyiḥa-i laṭīfe neşr idecek olursa buṭūn ve kemūn maḳāmı bulunan ġarbda ḳoḳu almaḳdan maḥrūm bir

⁸¹ “Kırdı da şişeyi saçtı kokuyu yani dağılıverdi koku etrafa.”

zükāmlı, onuñ sāyesinde kuvve-i şāmmeden behre alır ve meşām-ı cānı o rāyiḥadan mu‘ aṭṭar olur.

Rubā‘ ī:

می جان رمیده از عدم باز آرد

شادی دل غرقه بغم باز آرد

گر بوی دهد بشرق در جانب غرب (161a)

مزکومانرا قوت شم باز آرد

Me’ālī: Şarāb, ürküp kaçan rūḥı ‘ademden geri getirir. Ğam u kedere batmış olan kalbe yeñiden meserretler virir. Eger şarḳda rāyiḥa neşr iderse ğarbdaki zükāmlılara koḳu almak kuvveti bahş eyler.

İḥtimāl nāzım kıddise sirruhūnuñ murādı şu ola ki:

Aqmār-ı ervāḥ ve şümūs-ı nüfusuñ maṭla‘ ı bulunan zāt-ı eḥāhiyyet meşnıkından irāde-i ezeliyye ve maḥabbet-i lem-yezeliyye rāyiḥaları esmeye başlarsa o aqmār ve şümusuñ maġribi ve maḥall-i istitārı bulunan efrād-ı beşeriyye bedenlerinde, hevā-yı nefsiñ istilāsı burūdeti ve biḥār-ı ṭabī‘atiñ keşāfeti tolayısıyla meşām-ı zevḳı ve idrāki ḥalel-pezīr olmuş bir zükāmlıya o rāyiḥalarıñ sür‘at-i sereyānı ve şiddet-i nüfuzı ile zevḳ ve idrāk meşāmı açılır ve kendisini “أَنَّى لاجد نفس الرحمن من قبل اليمن” ya‘ nī “ben, Yemen tarafından nefs-i raḥmānı duyuyorum” maḳāmına irişdirir.

Rubā‘ ī:

باد سحرى كه چاك زد جيب سمن

شد نافه كشای نازنینان چمن

جان باد فدای او كه آورد بمن

بویی كه نبی شنید از خاك يمن

(162a) Me'ālī: Yāsemeniñ yaqasını, çemen çiçekleriniñ goncasını açup da revāyiḥ-i ṭayyibe neşr eyleyen seher rūzgārına cānım fedā olsun ki ḥazret-i nebī 'aleyhi's-şalātu ve's-selāmīñ Yemen toprağından duyduğı koḫuyı baña da işāl itdi.

و لو خضبت من كأسها كفّ لامس

لما ضلّ في ليل و في يده نجم

قد لمسہ یلمسہ. "لمس" el ile dokunmak. قد خضبت الشی. "خضاب" saç, şaḫal boyanılan şey. بالضم و الكسر.

Diyor ki: Eger o şarāba temās ideniñ eli, in'ikās-ı envār ile rengin olacaḫ olursa ḫarañlık gicide yolunı şaşırmaz. Çünkü elindeki nūr-ı 'aks, yıldız yerine geçer.

Rubā'ī:

هر کس كه نهـد بدست جام می ناب

گردد کفش از عکس می ناب خضاب

در ظلمت شب کم نکند راه صواب

بنهاده بكف مشعله عالمتاب

Me'ali: Her kim hâliş şarābıñ kadehini eline alırsa onuñ 'aksinden avucı âteşin bir renge (163a) boyanır da gice karanlığında toğrı yolu şaşırmaz. Çünkü elinde 'ālemi tenvir iden bir meş'ale vardır.

Şeyh-i nāzım kuddise sirruhunuñ murādı şu olmak da mümkündür ki:

Hākīkat-i Muḥammediyye ve rūḥ-ı Aḥmediyyeden 'ibāret olan maḥabbet-i zātiyye şarābınıñ 'aks-i envārı ve iktibās-ı āsāriyla bir maḥbel-i şāhib-diliñ dest-i irādet ve inābeti rengin olacaḳ olursa o kimse ṭabī'ī ve zulumānī hicāblar arasında aṣlā yolunu ğayb itmez. Çünkü elindeki envār-ı mün'akeşe, āfaḳ-ı kerāmetden toğmuş bir necm-i hidāyet olur.

Rubā'ī:

هر جنس که داشت عاشق از کهنه و نو

در میکده عشق بمی کرد گرو

کی در شب تیره گم کند ره که بکف

دارد ز قدح شمع هدایت پرتو

Me'ali: 'Āşıkların eski, yeni her nesi varsa onları 'aşḳ meyḥānesine rehin olarak bırakmışdır. Öyle bir 'āşıḳ, karanlık gicede nasıl yolunu ğayb ider ki elinde kadeḥ gibi, hidāyet nūrı şaḳan şem'ası vardır.

و لو جلیت سرّاً علی اکمه غذا (164a)

بصیراً و من راووقها تسمع الصمّ

، راق الشراب یروق روقا ای صفا. ma‘nāsınadır. “کشف” ve “اظهار” mechūl şığasıyla “جلیت” و روقته انا تروبقا

راووق. مصفاة. ya‘nî`süzgeç dımeğdir.

Diyor ki: Eger o şarāb, ağıyār nazārından mestūr olarak bir kimseniñ gözi önünde parlarsa velev ki o şahş anadan toğma kör olsun, gözi açılır ve ni‘met-i rū’yetden behre-dār olur. Kezā o şarābıñ süzülmesi sırasında tekāturi sesinden şağır kimseler, şağırılık ‘illetinden kırtulur ve işitmek sa‘ādetine nā’il olur.

Rubā‘î:

چون می صفت جلوه نمای یابد

صد دیده کور روشنایی یابد

ور زانکه رسد صدای پالودن او

در گوش گر از کری رهایی یابد

Me’ālî: Şarāb, cılve-kārılık şıfatını alınca yüzlerce körüñ gözleri münevver olur. Onuñ süzülmesi sesi ‘aks idince şağırın kıulağı, şağırılık ‘illetinden kırtulur.

Hazret-i nāzım kıddise sirruhūnuñ murādı şu da olmağ ihtimālî vardır ki:

(165a) Ābā-yı ‘ulvīyye ve ümmehāt-ı süfliyyeden toğdığı vaqt dīde-i şuhūdı vech-i Hakk ve cemāl-i muṭlaқа teşādūf itmeyen kūr-ı māder-zāde maḥabbet-i zātiyye şarābınıñ cilvesi envārı mün‘akıs ola onuñ başar-ı başıreti açılır, keşretten vaḥdet müşāhedesine muḳtedir olur. Halk āyīnelerinde Hakkıñ vechinden başkasını, taqyīd mertebelerinde cemāl-i muṭlaқdan mā‘adāsını görmez. Kezā şarāb-ı maḥabbetiñ, riyāzāt-ı şākķa ve mücāhedāt-ı şādıķa ile taşfiyyesi şadāsıyla anadan toğma şağırñ kulağı açılır. “كنت له سمعاً فى يسمع” ya‘nī “onuñ kulağı olurum, benimle işidir” ḥadīş-i ḳudsīsī mü‘eddāsınca esrār-ı rūḥāniyye ve aḥbār-ı rabbāniyyeyi istimā‘ ider.

Rubā‘ī:

عشق کهن تو دیده و کوش نوم

تا داد زمانى ز تو خالى نشوم

در هر چه نظر کنم جمالت بینم

وز هر که سخن کند حدیثت شنوم

Me’ālī: Seniñ ḳadīmī ‘aşķıñ baña yeñi göz, kulaķ vireli, bir laḥza senden ḥālī ḳalmıyorum. Nereye baķsam cemālīñi görüyorum, laķırdı iden kimi işitsem kelāmıñı duyuyorum.

Rubā‘ī:

عشق آمد و بر من در دولت بکشاد

هرکز این در بروى کس بسته مباد

هم سامعه را نوبت بی یسمع زد

هم باصره را لمعه بی یبصر داد

(166a) Me'ālī: 'Aşk geldi, baña devlet, sa'âdet kapısını açdı. Bu kapı kimseye karşı kapalı bulunmasın. Yine o 'aşk, kulağıma "بی یسمع" nağmesini iriştirdi, gözüme de "بی یبصر" lem' asını virdi.

و لو انّ ركبا یمموا ترب ارضها

و فی الרכب ملسوع لما ضرّه السمّ

"مرَبْنَا راکب" ya'nī "bize bir süvārī uğradı" dinir ki bununla rākibiñ deve üstünde olduğu anlaşılır. "رکب" deve şāhibleri dımeğdir. "یَمّمته بر محی تیمیمّا" onı, yāhūd oña mızrākımla kaçd itdim ma' nāsınadır.

"ضرّه ضرّاً و مضرة" onı yılan şokdı me'ālindedir, dördüncü bābdandır. "لسعته الحية" onı ziyānı doğundı dımeğdir. "سمّ" zamm u fetḥ ile zehrdır.

Diyor ki: Eger develere binmiş bir cemā'at, şarāb bulunan bir yerin toprağını ziyāret kaçdında bulunsalar, aralarda bir de yılan şokmuş kimse olsa o toprağın feyziyle, yılanın zehri o adama zarar viremez.

Rubā'ī:

باغی که بقصد می نشانی تاکش

روید گل رحمت از خس و خاشاکش

گر مار گزیده بگذرد بر خاکش

آن خاک دهد خاصیت تریاکش

(167a) Me'ali: Maḥşülünden şarāb yapmak niyyetiyle çubuğunu dikdiği bir bāğın otundan, dikeninden bile rahmet gülleri inkişāf ider. Eger yılan şokmuş bir kimse onun zemininden geçerse toprağı kendisine panzehir te'siri gösterir.

Şeyḥ-i nāzım ḳuddise sirruhunuñ murādı şu da olmak imkānı vardır ki: Eger maṭiyye-i şevḳe süvār olmuş bir cemā'at, zemīn-i isti'dādında şarāb-ı maḥabbetiñ aşması dikili bir zātın ziyāretini ḳaşd itseler, aralarında da nefis ü hevā yılānı tarafından şokulmuş ve ḥubb-ı dünyā ejderhāsının zehrini tatmış bir kimse bulursa o zehriñ te'sirinden āzāde ḳalır. Çünkü: Bu ṭā'ife-i 'aliyyeniñ şöḥbeti o gibilere panzehirdir, ḥattā panzehirden nāfi' dir.

Rubā'ī:

قومی که حقست قبله همتشان

تا سرداری سر مکش از خدمتشان

آنها که چشید زهر آفات ز دهر

خاصیت تریاق دهد صحبتشان

Me'ali: Ḳıble-i himmetleri Ḥaḳḳ olan bir ḳavmiñ ḥidmetinden sağ olduḳca ayrılma. Dehriñ semm-i āfātiyle zehirlenen bir kimseye onların şöḥbeti panzehir te'siri gösterir.

و لو رسم الرّاقى حروف اسمها على (168a)

جبين مصاب جنّ ابراه الرّسم

“رسم على كذا و كذا” üzerine yazdı. “رقاه رُقِيّة” oña nefes itdi, okudu demektir, ikinci bābdandır. “اصابته المصيبة” oña muşābet irişdi, “جنّ الرجل جنوناً و اجنه الله” bir adam çıldırdı ma‘nāsındır. Mecnūn dinilir, “مجن به” dinilmez.

Diyor ki: Eger bir okuyucu, o şarābın ismindeki harfleri, cin tutmuş biriniñ alnına resm iderse o dīvāne, ‘ākıl u ferzāne olur.

Rubā‘ī:

زان می درکش که طبع خندان گردد

تمییز و خرد هزار چندان گردد

بر جبهه دیوانه ز نامش حرفی

کر نقش کنی ز هوشمندان گردد

Me’ālī: O şarābdan nūş eyle ki içilmesiyle ṭabī‘at güler, münşeraḥ olur, ‘aql ve temyīz, biñlerce derece sene yükselir. Eger bir deliniñ alnına o şarābın ismini teşkīl eyleyen harflerden birini yazarsañ derḥāl erbāb-ı temyīz ve idrākden olur.

Şeyḥ-i nāzım ḫuddise sirruhūnuñ murādı şu olmak muḥtemeldir ki: Nefs ü hevā mecnūnlarını ve maḥabbet-i dünyā (169a) maşrū‘larını nefes iden ‘ārif ve kāmīl bir mürşid, maḥabbet-i zātiyye şarābının tafşīlāt ve ‘alāmātını naşīḥat ve irşād qalemiyle o mecnūn ve o maşrū‘ların (biñlerce āmāl ve ümniyye ḥayālātına şaḥīfe bulunan)

bāṭını alınlarına naqş itse mübtelā oldukları ‘illet ve cünūndan kurtulurlar ve onun gavā’ilinden maḥfūz ve me’ mūn olurlar.

Rubā‘ī:

آن قوم که در عشق و ولا پیوستند

بر خود در تزویر و ریا در بستند

در زاویه صدق و صفا بنشستند

وز کشمکش حرص و هوا وارستند

Me’ālī: ‘Aşq ve maḥabbetle iḥtişāş idenler kendilerine karşı tezvîr ve riya kapısını kapamışlar, şıdḳ u şafā zāviyesinde oturup hırş u hevā keşmekeşinden kurtulmuşlardır.

و فوق لواء الجیش لو رقم اسمها

لا سكر من تحت اللوا ذلك الرقم

Diyor ki: Eger o şarābīñ şıfat u ‘alāmātı bir ordunuñ sancağı üstüne naqş idilse o naqş, sancak altında bulunan ‘askeri mest ider ve tengnā-yı ‘aql u idrākden kurtarır.

(170a) Rubā‘ī:

آن باده طلب که گر نهی بر کف شاه

يك ساغر از ان ز سر نهد افسر جاه

ور بر علم جیش نکاری نامش

در سایه آن مست شود جمله سپاه

Me'ali: Öyle bir şarābı ara ki bir kadehini pādīshāhın eline koysaŋ onuñ neşvesiyle tāt-ı manşıbı başından çıkarır. Kezā o şarābın adını bir ordunun sancağına nakş eyleseñ onuñ sāyesindeki ʿaskerīñ hepsi de mest olur.

Nāzım kıddise sirruhūnuñ murādı şöyle olmak gerekdir ki:

ʿAskerden murād: Mürīd ü müstefīd cemāʿati, livādan maqşad da ordu arasında sancağ gibi ʿuluvv maqām şāhibi bulunan mürşid-i kāmildir. Eger “وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي” 82 buyuran kātīb-i ḥaqīqī, mürşid-i kāmiliñ cihet-i rūḥāniyyeti levhine maḥabbet-i zātīyye şarābının simāt u şifātını nakş ider ve onı tecelliyāt-ı zātīyye ile müşerref kılsa onuñ zıll-ı terbiyyesinde bulunanlar da mest olur ve evhām-ı hestiden kıturlar.

Rubāʿī:

یاری که بدیدار وی از دست شوی

آن به که به زیر پای او پست شوی

گر می نخوری ز جام لعلش باری (171a)

از شیوه چشم مست او مست شوی

⁸² “Rabbin kerem sahibidir. O ki kalemle yazmayı öğretmiştir. (Alak/3-4)

Me'âli: Yüzini görmekle elden, ayağdan düşdigiñ bir dildârıñ pāymālî olmañ evlâdır. Eger leb-i la' linden şarâb-ı zevk içemezseñ bari çeşm-i mestiniñ şîvesiyle kendiñden geçmelisiñ.

تُهَذَّبُ اخلاق الندامی فیهْتَدِي

بها لطريق العزم من لا له العزم

و يَكْرُمُ من لم يعرف الجود كَفَه

و يَحْلُمُ عند الغيظ من لا له الحلم

“خُلُق” ef' âl-i hüsne, yâhūd seyyi'aniñ mebd'e'-i şudûrî olan bir hey'etiñ nefside rüsûh peydâ itmesidir. Onuñ “تهذيب”i ise ahlâk-ı seyyi'eniñ haseneye tebdîlidir. “عزم” zâhiri, bâṭinî bütün kuvvâ ile maṭlûb cānibine teveccühdür. “كرم” kurtulmak “حلم” muhtemel olmak ma' nâlarınadır. Her ikisi de altıncı bâbdandır. “جود” birinci bâbdan olup cömerdlilik itmek dimekdir.

Diyor ki: O şarâb ve onuñ şürbi, meclisindeki nedîmleriñ şifât-ı zemîmesini meḥâmid ahlâka tebdîl ider de 'azmi gevşek olanlarıñ kaşd u 'azîmeti kuvvetlenir.

Rubâ'î:

می نیک کند خود دل آزارانرا

پاکیزه کند سیرت می خوارانرا

راهی بنماید بسوی عزم درست (172a)

در جستن مطلوب طلبکارانرا

Me'ālī: Şarāb, dil-āzār olanların hūyını ve mey-hūār bulunanların sīretini taşhīh ider. Maṭlūb aramak hūşūşunda erbāb-ı talebe 'azm-i kavī yolunı gösterir.

Kezā: Eli bezl ü saḥāya muḳtedir, avucı baḥr-i 'aṭāya āşinā olmayan bir ḥasīs, o şarāb ve onun şūrbi sebebiyle kerem dā'iresinde sür'at ve ḥarāretle dolaşmaya başlar. Ḥilm ü taḥammül mu'tādı olmayan bir zıpır da yine bu yüzden ḥilm ü ḥumūl olur gider.

Rubā'ī:

مدخل که شب و روز درم اندوزد

از جودت می جود و کرم آموزد

و انرا که نشست ز آب می آتش خشم

کی نائرة ظلم و ستم افروزد

Me'ālī: Gice, gündüz para idḡar iden bir ṭama'kār, şarābın feyziyle cūd u kerem öğrenir. Kezā ġazabı āteşi şarāb ile sönmüş olan bir kimse, zulm ü sitem nārını naşıl îḳād idebilir? Elbette idemez.

Ma'lūm ola ki aḡlāḳın tehzīb ü taḥsini yā ḥüsn-i 'ādet vāsıtasıyla olur:

(173a) Ebrār-ı kirāmın ḥüsn-i terbiyyesi ve aḡyār-ı 'azāmın mülāzemet-i şoḡbetiyle nefste āşār-ı ḡayr munteḳiş olur, ebrār u aḡyārdaki aḡlāḳ-ı ḡaseneniñ tekerrür-i

müşâhadesiyle o hey’etde rûsûh peydâ ider, şîfât-ı zemîme ve ahlâk-ı seyyi’e kendisinden mündefi’ olur.

Yâhûd: Nûr-ı ‘aql vâsıtasıyla hayır ve şerri temyîz iderek hüsn-i ahlâka yol bulur. Onuñ irâdesi kalbde zuhûr eyler. Onuñ tekrâr tasavvurı ve tatbîkindeki mümârese tolayısıyla da nefsde ba’zı hey’et-i maqbûle mürtesem olur.

Yâhûd: Nûr-ı îmân vâsıtasıyla âhirete i’tikâd eyleyerek ahlâk-ı haseneye şevâb ve ahlâk-ı seyyi’eye ‘uqâb terettüb itdigine mu’tekid bulunur. Binâ’^{en} ‘aleyh hayra harîş ve şerrden münzecir olur. İktisâb-ı hayr ve ictinâb-ı şerre devâmından tolayı da nefsde melekât-ı hamîde hâşıl ve şîfât-ı zemîme zâ’il olur.

Yâhûd: Nûr-ı tevhîd vâsıtasıyla (ki tecellî-i zâtî, sâliki ena’niyyetinden ifnâ ve kendisiyle ibkâ idince onuñ kalbi ‘arş-ı zât, nefsi de mazhar-ı şîfât olur). Bahr-i zâtdan nebe’ân eyleyen şîfât u nu’ût cudûlleri onuñ mecârî-i şîfâtından cereyân eyler ve ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluk-ı huşûşî tahakkuk ider. Bunuñ fevkinde diger bir mertebe yokdur. Bu maqâma irişen, fevkinde başka derece bulunmayan bir menzileye vâsıl olmuş olur. Bu menzileniñ kemâlî “وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ”⁸³e muhâtab olan Resûlullâh şallâllâhu ‘aleyhi ve’s-sellem efendimize maşşûşdur. Ondan (174a) sonra havâşş-ı ümmetine (münâsebet ve kurbîyyetlerine göre) o maqâmdan bir miqdâr virilmiştir. Bu mütehallik ile sâ’ir mütehallikler arasında şu fark vardır ki sâ’irleriniñ naşîbi: Hâkâyık-ı ahlâkıñ âşâr u rûsûmundan başka bir şey degildir. Onlarıñ da ancak ba’zıları tahalluk idebilirler. Faqat mütehallik-i muvahhid, hâkâyık-ı ahlâkıñ kâffesiyle mütehallik ve muttaşf olur.

Şeyh-i nâzım kuddise sirruhû da bu beytlerde bu ikinci mertebeye işâret itmektedir.

⁸³ “Gerçekten sen büyük bir ahlak üzerindesin.” (Kalem/4)

şarāb şemeresi bulunan) cūd-ı seḥā, ḥilm ü ḥayā gibi aḥlāk-ı ḥamīde ve evṣāf-ı pesendīde ifāza eyler.

Rubā'ī:

آن ساده که راه هوشیاران گیرد

وز جهل طریق توبه کاران گیرد

سرپوش سبوی می اگر بوسه زند

خاصیت و خوی میگساران گیرد

Me'ālī: Erbāb-ı idrākiñ yolunı tutan bir sāde-dil, cehāletden kurtulup tevbe-kār olanlarıñ ṭarīḳine sālīk olur. Şāyed bu adam şarāb destisiniñ ḳapağını öpecek olursa 'işret aşḥābınıñ ḥāşıyyet ve ṭabī' atini iktisāb ider.

(176a) Rubā'ī:

آن ساده که ساخت طالع مقبل او

خاك در میخانه ما منزل او

خشت لب خم را چو بلب زد بوسه

سرّ دل خم ریخت روان بر دل او

Me'ali: Bizim meyhāneniñ kapısındaki toprağı, bir sāde-dile ʔāli'-i mes'ūdı menzil yapar, o da gelüp kübūñ ağızında kapaklık iden kerpici öpecek olursa kübūñ derūnundaki neşve sırrı, onuñ kalbine hayāt ifāza ider.

Nāzımıñ murādı şöyle olmak ihtimālî vardır ki: قدم القوم: Fıtratında ma'rifet isti'dādı ve maḥabbet kâbiliyyeti bulunup da şūfiyye kavmine intisāb eylemiş olan sâlikdir. Lâkin zâtında meknūz olan o maḥabbet ve ma'rifet henūz kuvveden fi'le ve buṭundan zuhūra gelmemiş olduğu için henūz cehl ü belādetden kurtulamamıştır.

فدایse: Maḥabbet kübünūñ ağız bağı ve sırr-ı ma'rifetiñ kâtimi olan kāmildir. Bu zāt, ḥaḳāyık u ma'ārifden mürīd-i şādık ve muḥibb-i 'āşıkıñ isti'dādına göre olanları temyīz iderek söylenilmesi icāb idenleri söyler, ketmi lâzım gelenleri ketm eyler. O ḥâlde ḥāşıl-ı ma'nā şu olur ki:

Kendisinde henūz maḥabbet esrārı ve ma'rifet envārı zuhūra gelmemiş olan bir müsta'idd, (177a) bir 'ārif-i kāmiliñ ḥidmet-i pā-būsiyle teşerrüf iderse yümn-i ḥidmet ve bereket-i şoḥbet sāyesinde onuñ isti'dādında meknūz olan esrār-ı maḥabbet ve envār-ı ma'rifet müncelî olur.

يقولون لى صفها فانت بوصفها

خيبر اجل عندى باوصافها علم

صفاء و لا ماء و لطف و لا هوا

و نور و لا نار و روح و لا جسم

“اجل” ya‘ nî evet ma‘ nâsınadır. “ولاماء” ve emşâlindeki “لا” ye müşâbih olan لا’dır. Haberî, maḥzûf bulunan مدامه’dir. “هواء” medd ile olduğu hâlde burada zarûret-i vezn tolayısıyla kaçır idilmiştir.

Diyor ki: Müsta‘idd tâlibler ve müsterşid müridler baña: “Ebyât-ı sâbıkada havâşşını şerḥ eyledigini ve feşâḥat elmâsıyla ‘âdetâ inci deler gibi ma‘rifet gösterdigini bu şarâbın tekrâr ba‘zı havâşş-ı maḥşûşasını beyân it ki o beyânât bizim idrâkimize tenezzül itmekle berâber âteş-i iştîyâkımızı teskîn eylesin. Sen onun evşâfını gümâhî bilirsin, ta‘rîfine de bi’ḥaḳḳın muḳtedirsin” didiler. Ben de didim ki: “Evet, ben ‘aşḳ u velâ meyḥânesinin pîri, faḳr u fenâ ḥarâbâtının pîriyim. O şarâbın havâşşını tanıır ve evşâfını bilirim. Ḥattâ onun güftügüsundan başka ve evşâfının şerḥ ü başından mâ‘adâ bir şeyle meşḡûl olmam.

Rubâ‘î:

کوشم همه تن چون سخن می شنوم

حرفی که نه وصف وی بود کی شنوم

اوصاف می صاف نکو می دانم (178a)

از وی گویم مدام و از وی شنوم

Me‘âlî: Şarâb laḳırdısını işidince bütün vücûdum kulaḳ kesilir. O hâlde şarâbın vaşfına dâ’ir olmayan bir sözi nasıl işidebilirim? Ben, şarâb-ı şâfın evşâfını iyi bilirim. Dâ’imâ ondan baḥş ider ve onı istimâ‘ eylerim. O şarâbın şıfatı budur ki: Şafâdan ‘ibâretdir. Lâkin şuyun ṭuruluḡı gibi toz ve toprakla bulanacak bir şafâ degil. Leṭâfetden ‘ibâretdir, lâkin hevânın leṭâfeti gibi dumanla keşâfet bağlayacak bir

leṭāfet degil. Nūrdan ‘ibāretdir, âteş aydınlığı gibi duman zulmetiyle qarışık bir nūr degil. Cāndan ‘ibāretdir, lâkin bedene müte‘allık rūḥ gibi cisme muttaşıl bir cān degil.

Rubā‘ī:

با لطف هواست می و لیکن نه هواست

آبش نتوان گفت ولی جمله صفاست

باشد همه روشنی ولی آتش نیست

روحست ولی ز ظلمت جسم جداست

Me’ālî: Şarābîñ leṭāfeti ve hevāsı varsa da bildigimiz hevā gibi degildir. Şu ıtlākı ḳābil olamamaḳla berāber büsbütün şafvetden ‘ibāretdir. Tamāmıyle nūrdan ‘ibāretdir lâkin âteş degildir. Rūḥdur, faḳaṭ cismiñ zulmetinden ayrıdır.

(179a) Lāmi‘a

Mücerred ve basîṭ olan ḥaḳīḳatleri, tecerrüd ve besāṭetleri i‘tibārıyla idrāk idebilmek müte‘azzıdır. Zīrā ḥaḳāyık-ı eşyāyî bizim idrākımız ne yalnız onların tecerrüd ve besāṭeti, ne de şırf bizim vücūdumuz i‘tibārıyladır. Belki bizim ḥaḳīḳatlerimiziñ vücūd ile ve ḥayāt ve ‘ilm gibi tevābi‘-i vücūd ile ittişāfı, bir de müdrîk ile müdrîkāt arasındaki mevāni‘-i ḥā’ileniñ irtifā‘ı ile dir. Dimeḳ ki o ma‘rifetiñ müdrîk tarafından bi’lâ-keşret idrāki mümkün degil. Şūfiyyece “vāḥid ü basîṭi ancaḳ vāḥid ü basîṭ idrāk idebilir” cümlesi ḳavā‘id-i muḳarrerendir. Zāt^{en} hiç bir şey ḥaḳāyık-ı mücerredesi i‘tibārıyla bilinemez, şıfâtı ve ‘avārızı i‘tibārıyla idrāk olunur. Bundan ṭolayıdır ki

şeyh-i nāzım kıddise sirrūhu mürīd ve müstefīd olanların su’ālını hikāye iderken “و كنت سمعه و” dimiş “و انت بها خير” dimemiştir. Bu idrāk ve ma’rifet kendisinden henūz neseb-i kevnīyye hükmi kendisinden mürtefi‘ ve kırb-ı nevāfilde “ان الله قال على لسان عبده سمع الله لمن حمده”⁸⁴ maķāmıyla, yāhūd kırb-ı ferā’izde maķāmıyla müteḥakkıķ olanlar için müte‘azzir degildir. Şeyh-i nāzımın cevābında “اجل عندى باوصافها علم”⁸⁵ dimesi su’āl-i vāķi‘e muṭābıķ olmak içindir. Yoksa kırb-ı nevāfile vāşıl olan bir kıula Ḥaķķ ālet-i idrāk olunca kırb-ı ferā’izde ise ‘aksi zuhūra gelince ḥaķāyık-ı mücerrede-i basīṭenin idrāki de memnū‘ degildir, belki meşīyyet-i ilāhiyyeye müte‘allıķdır.

(180a) Rubā‘ī:

ای کرده بخود اضافت علم و عمل

علم و عملت بوده همه نقص و خلل

جون حق بتو داننده بود تا تو بحق

هر نکته مشکل بود گردد حل

Me’ālī: Ey ‘ilm ü ‘ameli kendine izāfe iden! Ya‘nī ben biliyorum, ben yapıyorum vehminde bulunan! Seniñ ‘ilmiñ de, ‘ameliñ de naķş u ḥalelden ‘ibāretidir. Faķaṭ Ḥaķķ seniñle ‘ālīm olursa, yāhūd sen Ḥaķķ ile ‘ālīm bulunursañ her müşkil nükte saña münḥall olur.

⁸⁴ “Ben onun kulağı ve gözü olurum.”

⁸⁵ “Allah kulunun diliyle dedi ki Allah kendisine hamd edeni duyar.”

⁸⁶ “Evet, onun sıfatları bana mutlak bilgidir.”

Şeyh-i nâzım kıddise sirruhûnuñ “اجل عندی باوصافها علم” kavlinde şuña da işâret vardır ki: Nefs ü hevâ kaydından ve ‘icb ü riyâ bendinden kurtulmuş olan mürşid-i kâmile yaqışan, hattâ lâzım gelen (“و اما بنعمة ربك فحدث”) ya‘ nî “Rabbiñiñ ni‘ metinden lisân-ı şükrân ile bahş it” hükmünce) fazl u kemâl ve hüsn ü cemâlini müsta‘id ve müsterşid olan tâliblere göstermekdir. Tâ ki her türlü devlet ve sa‘âdetiñ vâsıtası bulunan râbıta-i irâdetleri te’kîd ve taqviye idilmiş olsun. Hâkîkatde ise onuñ vücûdunda parlayan hazret-i zü’l-celâl ve’l-efzâliñ hüsn ü cemâlidir. O hâlde o cemâl ü kemâliñ irâ‘esi, cenâb-ı Hâkîkîñ (181a) cemâl ü kemâlini göstermek demek olur. سبحانه ما اعلی
شانه وما اجل برهانه⁸⁷

Rubâ‘î:

گاهی که فتد بجانب خود نظرم

تا ظن نبری که من ز خود بهره ورم

در طلعت خود جمال حق می نگرم

وز نسخه خود کمال حق می شمرم

Me‘âli: Ba‘zen kendime toğru bakarım. Fağat bu bakış ile kendimden behre-dâr oldığımı zann itmeyesiñ. Kendi tal‘atımda cemâl-i Hâkîka bakıyorum, kendi nüşha-i vücûdumda kemâl-i Hâkîkî ta‘dâd idiyorum.

محاسن تهدي الوصفين لوصفها

⁸⁷ “Onu noksan sıfatlardan münezzeh kılar, kemal sıfatlar ile tavsif ederim ki onun işleri ne yücedir, burhanları ise ne aşikardır.”

فيحسن فيها منهم النثر و النظم

“لوصفها”daki zamīr ve “محاسن”e ircā‘ eylemişlerse de evvelkisi evlādır. “محاسن” mübtedā olup cüz-i maḥzūfı “لها”dır.

Diyor ki: O şarābın vāşif-ı ‘ārif ve mādiḥ-i vākıfları için tavşif-i kemāline delālet (182a) ve hidāyet eyleyecek şifāt u ḥavāşş vardır. Bu şifāt ve ḥavāşş vāşıtasıyla o vāşiflardan vaşf-ı şarāba dā’ir menşūr ve manzūm sözler şudūr eyler de “انّ من البيان”⁸⁸ silkine dāḥil olur.

Rubā‘ī:

چون می ز صفات حسن خود پرده کشود

وصافانرا بوصف خود راه نمود

کر خود بمثل داشت سخنشان لطفی

صد لطف دگر بر سر آن لطف فزود

Me’ālī: Şarāb, kendi ḥüsnünün şifātından perdeyi ḳaldırıp da erbāb-ı tavşife vaşfi için yol gösterdi mi, o erbāb-ı tavşifiñ sözlerinde esāsa-i leṭāfet olsa bile o leṭāfete yüzlerce başḳa leṭāfet ‘ilāve ider.

و يَطْرَبُ من لم يدرها عند ذكرها

⁸⁸ “Onun zikri esnasında onun ile yani bu güzellikler ile.”

کمشقاق نعم کَلِّما ذکر ت نعم

“طرب من الفرح و من الحزن طرباً و هو طَرْبٌ و طروب” sevinçden ve kederden hafifledi demekdir ki üçüncü bâbdandır. Şıhḥāḥda diniliyor ki: Tarab, ḥüznüñ, yāḥūd sürürüñ şiddetinden insāna ‘arız olan ḥıffetdir. Yine şıhḥāḥda mezkûr olduğına göre ن (nūn)’uñ zammıyla “نعم” bir ḳadınıñ ismidir.

(183a) “و يطرب...” beyti, yā beyt-i sābıka ma‘ṭūfdur, yāḥūd beyt-i ātī gibi ‘aṭfu’l-kıṣṣa ‘ale’l-kıṣṣa ḳabīlindendir. “من لم يدرها” ve “عند ذكرها”daki zamīrlar, “مدامه”ye, yāḥūd “يحسن فيها” yāḥūd “تهدى الواصفين” cümlelerine rāci‘dir. Her iki taḳdīre göre zamīrleriñ merci‘i “مدامه”dir ki o vaḳt rabṭ için “عند ذكرها بها اى بتلك المحاسن” şüretinde bir zamīr taḳdīri lāzım gelir. Yāḥūd zamīriñ merci‘i “محاسن” olur ki buña göre zamīr taḳdīri icāb itmez.

Diyor ki: O şarābı görmeyen ve çāšnīsini tatmayan kimse bile adını söylemek veya işitmekle vecd ü taraba gelir ve kemāl-i şevḳle bī-ḳarār olur. Ba‘d u firāḳ kūşesinde ḳalmıṣ müştāḳ bir ‘āşıḳıñ yād-ı ma‘şūḳ ile ihtizāza gelmesi ve tarab-nāk olması gibi.

Rubā‘ī:

ویران غم از ذکر می آباد شود

وز بند بلا و محنت آزاد شود

هر چند ندانش کسی چون شنود

نامش ز سماع نام او شاد شود

Me'ālî: Ġam u keder vîranı olan kimse şarābîñ yādıyla ābād olur ve belā ve miḥnet kaydından kıtılır. Adını bilmeyen kimse bile mücerred nāmını işitmekle sevinir.

(184a) Nāzım kıddise sirruhūnuñ murādı şu olmak ihtimālî vardır ki: Bidāyet-i fıtratda insānîñ tıynetî maḥabbet şuyuyla yoğurulmuş ve zemīn-i isti'dādına 'aşk tohumı ekilmiştir. Binā'^{en} 'aleyh 'ibāret^{en} veyā işāret^{en} maḥabbet esrārından bir sır ve 'aşk rumūzundan bir remz işidince onlar vāsıtasıyla sırr-ı ahlî ve ma'nā-yı cebellîyi yād eyler. Şūrî ve ma'nevî ta'aşşukāt tolayısıyla o sırda ġāfil, dīnî ve dünyevî ta'allukāt yüzünden zāhil olsa bile.

و قالوا شربت الاثم كلا و انما

شربت الّتی فی ترکها عندی الاثم

“شربت الاثم حتّٰی ضلّٰ عقلتی” ya'nî “günāh ma'nāsınadır ki şarāba da ıtlāk olunur.” ya'nî “aqlımı ġayb idinceye kadar şarābı içtim” mısırā'ında olduğu gibi.

Diyor ki: Şūret-i maẓmūnundaki me'ānîniñ ve mecāz libāsındaki ḥaḳāyıkıñ idrākinden 'āciz bulunanlar “şadr-ı kaşīdede içdigiñi ikrār eylediğîñ, ebyāt-ı sâ'irede ḥavāşş ve āşārını ḥaber virdiğîñ ḥamra lügatde “اِثم” dirler, şāribine de “اِثم” ta'bir iderler, ya'nî şarāb şuyunuñ netice-i şūrbi zālāl, şāribi ise müsteḥakk-ı nikāldır” diyorlar. Ḥāşā, kellā. Ben, o şarābı içmedim ve içmem. Ben kıdeḥinden içmişim ve onuñ idāmesine çalımışım ki 'indimde bu şūrbūñ terki günāhdır, şāribi de erbāb-ı 'irfān meşrebinden uzaktır.

(185a) Rubā'î:

جز در ره عشق رنج بردن گنه است

جز شارع میخانه سپردن گنه است

گفتی گنه است باده خوردن حاشا

در مذهب ما باده نخوردن گنه است

Me'ālī: 'Aşk yolundan başka yerde şıktıntı çekmek ve meyhāne cāddesinden mā'adā ṭarīķi ta'ķīb eylemek günāhdır. Sen, şarāb içmek günāhdır diyorsuñ, ḥāşā bizim mezhebimizde şarāb içmemek günāhdır.

هنيئاً لاهل الدير كم سكروا بها

و ما شربوا منها و لكنهم هموا

هنؤ الطعام يهنو هناء و هناءة و هو هنؤ yemek hazm idildi demekdir. "دير" naşārā ma'bedi ma'nāsına ise de muşṭalaḥāt-ı şūfiyyede 'ālem-i insāniyyetden 'ibāretdir. "همت" irādet me'alindedir. "هنيئاً" maşdar-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. "ليشرب اهل الدير شرباً هنيئاً لهم" taķdīrindedir.

Diyor ki: 'Ālem-i insānī sākinlerinden orta ḥālī bulunanlara maḥabbet-i zātiyye şarābı 'āfiyyet olsun. Onlar, müntehīler gibi o şarābıñ ḥālīşinden bir cür'a bile içmemişler, (186a) lâkin şürbi қаşdında bulunmuşlar iken maḥzā o қаşd ve niyyet feyziyle ef'āl u şıfāt perdeleri arķasından çok çok mest olmuşlar ve bār-ı vücūd şıķletinden bir parça kırtulmuşlardır.

Rubā'ī:

آنها که بیای خم می پست شدند

نابرده بپاده دست از دست شدند

يك جرعه نخورده‌اند ليكن چو گذشت

اندیشه می بر دل شان مست شدند

Me'ali: Şarāb kübünüñ dibinde şızup qalanlar, şarāb qadehine ellerini götürmeden elden, ayakdan düşdiler. O şarābdan bir qatre içmedikleri hâlde hâtırası gönüllerinden geçmesi üzerine mest oldılar.

و عندى منها نشوة قبل نشأتى

معى ابدأ تبقى و ان بلى العظم

“نشوة” feth ile sekr ma'nâsıdır. Ba'zıları “نشوة”niñ kesr ile çocuk büyüyüp yetişmek me'âlinde bulunduğunu zann iderler. “بلى بلى و بلاء” eskimek dımeğdir, üçüncü bâbdandır.

Diyor ki: Bende bu 'âlemde neş'etimden evvel o şarābıñ neşvesi oldığı gibi cismimde (187a) medār-ı kıvāmı bulunan kemiklerim çürüse bile o neşve benimle devām idecektir.

Rubā'î:

بر من ز وجود من نشان نابوده

عشق تو شراب بيخودى پيموده

زان می باشم ز بود خویش آسوده

کر خود شود استخوان من فرسوده

Me'ālī: Bende varlıktan eșer yokdı ki seniñ ‘aşkıñ bî-ḥōdluq şarābını baña içirmişdi. Kemiklerim çürüyüp dağılsa bile yine o şarābıñ te’şīriyle varlıq gā’ilesinden āsūde olacağım.

عليك بها صرفاً و ان شئت مزجها

فعدلك عن ظلم الحبيب هو الظلم

“مَزَجَ الشَّرَابَ مَزْجاً” şarāba şu katdı “عدل” burada ‘udūl ma‘nāsınadır. “عدل عن الطريق” yoldan çıkdı demekdir ki ikinci bābdandır. “ظلم” dişleriñ ruṭūbeti “ظلم” sitem me’ālindedir.

Diyor ki: Mümkün oldığı kadar şarābıñ şu katılmamışını iç, ḥālişine muvaffaq olamaz ve memzūc olarak içmek isterseñ sevgiliñiñ dişleriyle dudaklarıñıñ ruṭūbetiyle qarışdır. (188a) Şu uşūlden ‘udūl idecek olursañ o ḥareketiñ zūlūmdür.

Rubā‘ī:

جام می ناب کرچه ای باده گسار

تلخست بتلخی از کف آنرا مگذار

ور تاب می تلخ نداری آن به

کش چاشنی دهی ز نوشین لب یار

Me'ali: Ey şarāb içen! Vāqı'ā hāliş şarābı hāvī olan kadeh acıdır. Faķat acılığı tılayısıyla onı elden bırakma. Eger acı şarābı içecek kadeh tahammülün yoksa bari ona yāriñ tatlı dudaklarıyla bir çāşnī vir.

Şeyh-i nāzım kuddise sirruhunun murādı şı olmak ihtimāli vardır ki:

Ey muhibb-i 'āşık, ey mürīd-i şādık! Zāt-ı refī'ü'd-derecāt-ı ilāhiyyeyi cemāl ü celāl şıfatlarının mülāhazası ve āşār u ef'āl şudūrının mütālā'ası olmaķsızın dōst ittiḥāz itmelişin. Çünkü zāt-ı maḥabbet-i ilāhiye 'ā'id olmayup da iğrāz ve iğvāz ile karışık bulunan maḥabbet, ḥaķīķatde zāta degil, zātın müte'allıķātından bir emre ta'alluķ ider maḥbūb-ı aşlī ve maṭlūb-ı ḥaķīķiyyi bırakup da tufeylī maḥbūblara ve mecāzī maṭlūblara dil-bend olmaķdan daha büyük zarar ve ḥisāb taşavvur idilebilir mi?

(189a) Rubā'ī:

تا چند ای دل بداغ حرمان سازی

خود را ز حریم وصل دور اندازی

معشوقه نقاب کرده باز از رخ خویش

تو آبی و عشق با نقابش بازی

Me'ali: Göñül! Ne vakte kadar kendiñe maḥrūmiyyet dāğı açacak, ḥarem-gāh-ı vuşlatdan uzakda bulunacaķsın. Ma'sūķa yüzünden niķābını açmış tıruyorken, sen geliyorsun da onunla degil, niķābıyla 'aşķ-bāzlık idiyorsun!

Eger isti‘ dādīn maḥabbet-i zātiyyeniñ zuhūrına kifāyet ve taḥammül idemiyorsa bari min-vechⁱⁿ ‘ayn-ı zāt olan esmā ve şıfāta maḥabbetden ‘udül itme, ef‘āl ve āşāra ta‘alluḫ şā’ibesiyle bātınıñı kirletme.

Rubā‘î:

آن مه كه وفا و مهر سرمایه اوست

اوج فلک حسن کمین پایه اوست

خورشید رخس نگر و گر نتوانی

آن زلف سیه نگر که همسایه اوست

Me‘ālî: Sermāyesi mihr ü vefā, eñ ḥafīf maḳāmı ḥüsn ü cemāl evci bulunan (190a) o güzeliñ güneş yüzine baḳ. Buña muḳtedir olamazsañ bari zülfüne ḥaşr-ı naẓar eyle ki o da vech-i münevveriniñ hemsāyesidir.

و دونکها فی الحان و استجلها به

علی نغم الالان فهی بها غنم

“دونها” ya‘nî onı al dımeḳdir. “استجلاء” zuhūr ve cilā talebinde bulunmaḳ ma‘nāsındır. “نغمه” niñ cem‘idir. “لحن” nağmelerden terekküb iden āhengdir. “غنى المال غنماً” üçüncü cümlesi “علی نغم الالان” taḳdīrindedir. “غنى المال غنماً” üçüncü bābdan olup malı ḡanīmet olarak aldı dımeḳdir. Buradaki “غنم” ise ḡanīmet ma‘nāsındır. Zamīrinden birincisi “حان”a, ikincisi “الحن”a ālet tarafı ise “مدامه”ye rāci‘dir.

Diyor ki: mest ü mey-perest olanlarıñ meyḥānesinden o şarābı al. Ḳadeḥleriñ cilve-gāhı bulunan o meyḥānede ḥōş nağmeler ve dil-keş terennümlele o şarābıñ cilvesine ṭālib ol ki onuñ böylece içilmesi iğtinām idilecek bir ni‘ metdir.

Rubā‘ī:

مردانه نشین بکوشه میخانه

بین جلوه می ز ساغر و پیمانه

می خور که غنیمتست ای فرزانه (191a)

با نغمه نی ترانه مستانه

Me’ālī: Meyḥāne kūşesinde erkekcesine oturup ḳadeḥler içinden şarābıñ cilvesini seyr it. Ey ‘āḳıl! Şarāb iç ki ney nağmesiyle mestāne terāne ḡanīmet ‘add idilecek şeylerdendir.

Şeyḥ-i nāzım ḳuddise sirruhūnuñ murādı şu olmak ihtimālī vardır ki: ḥāndan maḳşad kāmīl ve mükemmel olan zevāt-ı kirāmıñ meclisi ve bezm-i şoḥbetidir. Orada maḥabbet bādesi şatılır ve ‘aşḳ şarābı nūş idilir. Nağam ve elḥāndan murād da erbāb-ı kemālīñ ve aşḥāb-ı ḥālīñ enfās-ı şerīfesiyle işāret-i laṭīfesinden olup zevḳ virecek ve şevḳi artıracak sözlerdir. Kezā āyāt ve eḥādīs, ḡafleti izāle eyleyecek ezḳār ile āteş-i derūnı parlatacak eş‘ār ve nağamāt olabilir.

O ḥālde beytden şu tenbīḥ maḳşūd olur ki: İrādet ve maḥabbetiñ terbiyye ve tenmiyyesi, ancak ṭā‘ife-i şūfiyyeniñ şoḥbetiyle ve onların ḥālını görüp maḳālını

işitmekle kâbildir. Binā^{en} ‘aleyh t̄alib-i şādīka lāzım olan şey: Yaşadıkça onların sohbetinden ayrılmamak, hizmet ve mülâzemetlerini ğanīmet saymaqdır.

فما سكنت و الهَمَّ يوماً بموضع (192a)

كذلك لم يسكن مع النغم الغم

“سكن الدار سکونا و سکنی و سکناً” orada oturdu demekdir ki ikisi de birinci bābdandır. “هم” hüzn, cem‘i “هموم”dur. “والهمَّ يوماً” kavlinde merfū‘ olup “سكنت”deki zamīr müstekinn üzerine ma‘tūfdur, yāhūd mef‘ūlü ma‘ahu i‘tibārıyla manşūbdur.

Diyor ki: Şāfī şarābı iç, dilkeş naġamātı diñle. Çünkü: Ne şarāb bir yerde hüzn ü kederle berāber olur, ne de naġam ile ğam bir maḳāmda bulunur.

Rubā‘ī:

خواهی ز فلک نه غصه بینی و نه غم

در میکده می نوش بالحن و نغم

دور قدح و غصه دوران یکجا

همچون نغم و غم نشود جمع بهم

Me‘ālī: Felekden ğam u ğuşşa görmemek istersen meyḥānede sazla, sözle şarāb iç. Kadehiñ devri ile devrānıñ ğuşşası, naġam ile ğam gibi bir yerde birleşmez.

Lâmi‘a

Mağmûm ve mükedder olan kimseniñ ğam u kederi yâ maṭlûbunuñ fevtinden, yâhûd kendisine bir mekrûhuñ (193a) işâbetinden ileri gelir. Lâkin muḥibb-i zât olan kimse ‘indinde bütün şıfât-ı mütekâbile ile onların ef‘âl u âsârı maḥbûbdur. Esâret, oña ‘ayn-ı iḥsândır, izlâl ise i‘zâz derecesindedir. Maḥbûb-ı ḥaḳîḳîniñ irâdesinden başkası onuñ için maḳşûd ve o irâdeniñ ḥilâfına ber-murâd-ı mutaşavver degildir. Vücûda gelen her şey onuñ murâdına muvâfıḳ, ‘ademe giden her şey de onuñ maḳşûdına muṭâbıḳ olur. Ne maṭlûbuñ fevtini, ne de mekrûhuñ işâbetini düşünür. Binâ^{en} ‘aleyh ğam u keder onuñ ḥâtırında yer tutmaz.

Rubâ‘î:

بی زادی راه عشق زادست مرا

بیدادی تیغ هجر دادست مرا

تا دل با ارادت تو شادست مرا

اشیا همه بر طبق مرادست مرا

Me‘âli: ‘Aşk yoluna azıksız çıkmış, benim için ‘ayn-ı zâr, hicrân kılıcınıñ zulmü ise maḥz-ı dâddır. Göñül seniñ irâdeñle şâd oldukça her şey benim murâdıma göre olmuş olur.

Rubâ‘î:

آن نیست که من عیش جهان می خواهم

يا دولت عمر جاودان می خواهم

اندیشه خواستها ز دل کردم پاک

چیزی که دل تو خواهد آن می خواهم

(194a) Me'ālī: Ben, dünyāda yaşamasını, hem de ebediyy^{en} mu'ammer olmasını istemiyorum. Bütün taleb endişelerini gönülden temizledim, seniñ qalbiñ neyi irāde idiyorsa ben de onı ārzū eyliyorum.

Rubā'ī:

بی وهم و خیال باشد آنجا که منم

بی رنج و ملال باشد آنجا که منم

کار دو جهان بوفق دلخواه منست

غم را چه مجال باشد آنجا که منم

Me'ālī: Ben, bulunduğım maqāma göre vehm ü hayālden de, renc ü melālden de āzādeyim. Dünyāniñ ve āhiretiñ umūrı benim istegime göredir. Benim maqāmımda cevelān itmek gamıñ ne haddinedir?

و فی سكرة منها و لو عمر ساعة

ترى الدهر عبداً طائعاً و لك الحكم

“سكرة” bir def’a serhōşluk “عمر الرجل يعمر عمراً” uzun müddet yaşadı dımeğdir, üçüncü bābdandır. “عمر ساعة” burada müddetler ma’ nāsınadır. “طاعه و طاع له و بطاع طوعاً و حكم بين القوم حكماً و حكماً و ” حكم بين القوم حكماً و حكماً و ” insanlar arasında hüküm itdi dımeğdir.

(195a) Dıyor ki: O şarābıñ velev ki bir sâ’at süren serhōşluğundan zamān ve cihānı saña muṭī’ görür ve kendıñi ḥākim-i fermān-güzār müşāhede idersıñ.

Rubā’i:

خوش آنکه بمی کرو کنی ژنده خویش

تا جمع کنی وقت پراکنده خویش

چون مست شوی ز بند هستی برهی

یابی همه روزگار را بنده خویش

Me’ālī: Eski, püski elbiseñi şarāba rehin bıraķup da mest olmañ ve darmadağın bulunan vaķtıñi toplamañ ne hōş bir şeydir. Mest olunca bütün varlık kaydından kıurtulur, bütün zamān ve mekānı kendıñe bende bulursuñ.

Lāmi’a

Sālīk, fenā fi’l-llāh ve beķā bi’l-llāh maķāmında maķabbet şarābınıñ virdıği mestlik vāsıtasıyla varlık ve hōd-perestlik kaydından ḥalāş olur, “من قتله محبتی فانادیته” ya’ nī: “Bir kimseyi benim maķabbetım öldürürse onuñ diyeti benim” şerefine iḥtişāş bulursa Ḥaķķ subḥānehu ve te’ ālānıñ bütün taşarrufātını kendine muzāf görür ve her

şeyi kendi taşarrufâtına muṭīʿ bulur. Çünkü: Fānī-i müstağraḳıñ taşarrufı ‘ayniyle taşarruf-ı Hakkıdır. Taşarruf-ı Hakkı ise kâmil ve bütün mevcûdâta şâmilidir.

(196a) Rubāʿî:

معشوقه ز روی خویشتن پرده کشید

در هستی او هستی من و ابرسید

چون من همه او شدم دلم از من دید

هر فعل و تصرف که ازو گشت پدید

Me’âlî: Ma’şûḳa yüzünden niḳābı kaldırdı. Benim varlığım, onuñ varlığına münḳalib oldu. Ben o ölünce ondan zuhûr eyleyen her fi‘l ve taşarrufı da gönûl benden gördi.

فلا عيش فى الدنيا لمن عاش صاحياً

و من لم يمت سكراً بها فاته الحزم

”عاش عيشاً و عيشةً و معاشاً و معيشةً“ ikinci bâbdandır, yaşadı dımeğdir. “صحا من السكر و من مات يموت و يمات موتاً و مماتاً و ميتةً“ birinci bâbdandır, ayıldı ma’nâsınadır. ”فات الوقت“ ”فانتى فلان“ falân şey elimden çığdı ”فات الوقت“ birinci bâbdandır, öldi me’âlindedir. ”خرم خرمأ“ ikinci bâbdandır, bir işi muḥkem kıldı ma’nâsınadır. ”عاش“niñ fā‘ilinden ḥâl olmasına binā^{en} manşûbdur. “سكراً“ uñ mef’ûlün lehi oldığı için naşb olunmuşdur.

Diyor ki: Yaşamaniñ sermāyesi mevcûdâtta taşarruf, taşarruf ise mestlige münḥaşır olunca (197a) o şarâbdan içmeyüp de ayık kalan, ma’îşet-i dünyâdan behre-dâr

olamaz. Kezā o şarābıñ neşvesiyle mest olarak ölmeyen, ‘aql u firāset ve hazm u kiyāset yoluna gitmemiş dımekdir.

Rubā‘î:

آنکو ز شراب عشق هشیار نشست

جام طربش ز سنك ادبار شكست

و آنكس كه ازین شراب سر مست نمرد

در عشق طریق حزم را كار نیست

Me’ālî: ‘Aşk şarābını içmeyüp de ayık kalan kimseniñ zevk ü tarab kadehi idbār taşı ile kırılır. Kezā bu şarābı içerek mest olup da ölmeyen, ‘aşk yolunda ihtiyāt-kārāne iş görmemiş dımek olur.

Lāmi‘a

Yā dünyā murādātınıñ huşulı, yāhūd āhiret sa‘ādātına vuşul neticesi veyāhūd ma‘ārif-i rūhāniyye ve kemālāt-ı insāniyye ile taḥaqquk şemeresi olan zevk ü sürūr (maḥabbet-i zātiyye ve münāsebet-i aşliyyeye müteretteb bulunan) ‘aynu’l-cem‘de istihlāl ve baḥr-i fenāda istiğrāka nisbetle muḥaqqar ve fekr görünür. Bu sa‘ādet, kendisine naşib olmayan maḥrūmuñ ḥayāt-ı ḥaḳīkiyyeden ne behresi ve kemāl-i şādmāniden ne temettü‘i olabilir?

(198a) Rubā‘î:

دور از در تو گر بمثل سلطانت

هر عیش که میکند برو توانست

آنجا که گدایان درت سود برند

سرمایه خسروان همه خسرانت

Me'ālī: Senden uzak yaşayan kimseniñ (velev ki sultān olsun) yaşayışı cürm-i maḥẓdan 'ibāretdir. Seniñ kapıñdaki sā'illeriñ kazancılarına nisbet^{en} hüsrevleriñ sermāyesi bütün hüsrandır.

على نفسه فليبك من ضاع عمره

و ليس له فيها نصيب و لا سهم

“ضاع الشيء ضيعة و ضياعاً”، bir şey zāyi‘ oldı medd ü kaşr ile ağladı, “بكى بكاء و بكى” dimekdir ki ikisi de ikinci bābdandır. “سهم” naşīb, naşīb ise ḥazẓ ma‘ nāsınadır.

Diyor ki: Naḫd-i ḥayāt ve sermāye-i evḫatı zāyi‘ idüp de onı mestlik ve biḥōdluḫ vesīlesi yapmayan ve o şarābdan bir cür‘a ile tekmiḻ itmeye çalışmayan kendiñe ağlayup mātemiñi tutsun.

(199a) Rubā‘ī:

سرمایه عمر بهر می خواهد مرد

بی می خوردن عمر بود مایه درد

هر کس که ز می ب عمر خود بهره نبرد

گو خون بگری که عمر خود ضایع کرد

Me'ali: Erkek olan 'ömr sermâyesini ancak şarâb için ister. Şarâb içmeksizin geçen 'ömr, mâye-i derd olur. 'Ömründe şarâbdan behre-yâb olmayan kimseye söyle ki zâyî' itdigi hayâtı için kan ağlasın.

Lâmi'a

'Âlemiñ yaradılmasından maqşad benî âdemdir, benî âdemiñ vücūdundan murâd ise Hakkı celle ve 'alânîñ ma'rifet ve maḥabbetidir. Devlet-i ebediyye oña menûṭ, sa'âdet-i sermediyye de oña merbûṭdur. Ma'rifet ve maḥabbet iktisâbının eñ büyük sebebi ise nakd-i hayât ve sermâye-i evkâtdır.

Tâlib-i 'âkıl, teveccüh-i tâmm ile, 'ale'd-devâm ihlâş-ı niyyetle kalbi aḡrâz-ı dünyeviyyeden, hattâ müte'allikât-ı kevnîyyeden tahliyye itmekle vezâ'if-i tâ'ât ve merâsim-i 'ibādâta meşḡûl olarak o sermâyeyi ḥüsn-i isti'mâl iderse sâbıka-i 'inâyet oña karşı çıkar, hidâyet yolları onun için açılır. Kalbi envâr-ı ma'rifetiñ meḥbuṭı, rûhı esrâr-ı maḥabbetiñ maḥzeni olur. Devlet-i ebediyye ḥil'atleri kendisine eksâr-ı sa'âdet-i sermediyye saçıları onun üzerine nişâr idilir. Ḥâtîme-i ahvâli ḡarâmete uğramaḡdan maşûn kalır, (200a) âkıbet-i ef'âl ve a'mâli ḡasret ve nedâmetden me'mûn olur. Ma'âza'llâh bunun ḥilâfına olarak bir ebleḡ, belki de anadan ṭoḡma kör demek olan bir ekimme (ki dîde-i başîretine hidâyet sürmesi çekilmemiş, cehâlet karanlığı dirâyet nûrına mübeddel olmamışdır) bütün lezzâtı ḥissî temettu'lara, olanca râḡâtı ḡayvânî şehvâta münḡaşır sayar. Eyyâm-ı hayâtı istiḡâ-yı menâhî için sermâye bilir. Ḥâşıl-ı evkâtı melâ'eb ü melâḡîniñ istiḡzâsı 'add ider. Nihâyet-i luṭf u cemâl-i riyâzının nefehâtından behreyâb olmaḡsızın ve ḡurb u vişâl ḡadeḡlerinden

cür‘a bile tatmaqsızın dudaqlarında Һasret te‘essüfi, Һalbinde miҺnet iniltisi, s̄inesinde Һüsran dāğı, gözünde maҺrūmiyyet yaşı olduğı h̄alde ‘adem yolunu Һutar. Lisān-ı h̄āl ve melālī de şu rubā‘ īleriñ me‘ālīyle müterennim ve müte‘ellim olur:

Rubā‘ ī:

افسوس که وقت کار از دست برفت

اسباب وصال یار از دست برفت

در معرض یكدولت ناپاینده

صد دولت پایدار از دست برفت

Me‘ālī: Һayf ki iş görecek zamān geçdi. Vişāl-i yārīñ esbāb-ı taḥsīli elden gitdi. Fānī bir devletiñ Һazanılmasına muḫābil yüzlerce ebedī devlet ḡā’ib oldı.

(201a) Rubā‘ ī:

از جام اجل زهر چشیدیم دریغ

و ز کاخ امل رخت کشیدیم دریغ

از راحت فانی بیریدیم امید

در دولت باقی نرسیدیم دریغ

Me'ālī: Yazık ki ecel kadehinden içdik, emel köşkünden pılıyı, pırtıyı topladık.
Rāḥat-ı fāniyyeden ümmīd kesdigimiz hâlde devlet-i bâḳiyyeye vâsıl olmadık.

Böyle bir mağmūmuñ maḥrūmiyyeti tolayısıyle ḥākīler nāle-i ḥasreti eflāke
çıkarsalar, eflākīler de eşk-i mātemi ḥāke saçsalar yeridir.

Rubā'ī:

آنرا که ز فرقت تو جان فرساید

وز نوك مژده خون جگر پالاید

گر كوه ز درد او بنالد زبید

ور سنك بحال او بگرید شاید

Me'ālī: Seniñ fırqatīñle cism ü cānını hırpalayan, ḥattā cigerindeki xanı kirpikleriniñ
ucundan damlatan kimseniñ derdine ve ḥālīne tağ taş inleyüp ağılasa yaraşır.

هر غمزده کز طالع واژون گرید (202a)

وز فرقت آن دلبر موزون گرید

با كوه گر اندوه دل خود گوید

هر چشمه شود چشم و برو خون گرید

Me'âli: İnqılâb-ı tâli^ç ile firâk-ı dilberden ağlayan her mağmûm, kalbindeki ğam u kederi tağa söyleyecek olsa tağdaki çeşmelerin her biri birer çeşm olur da onun hâline ağlar.

Ḥātîme ve Münâcât

Îlâhî! Kalbimize lâyıḥ ve lisânımızdan cârî olan şeyler şıdḳ u şavâb kabîlinden ise seniñ netîce-i in'âmıñ ve şemere-i ilhâmıñdır. Onlara karşı müteşekkir olmak fırsatını bize ihsân eyle. Eger o lâyıḥ ve cârî olan şeyler kizb ü fesâddan ma' dūd ise bizim kuşūr-ı ehliyyet ve noḳşân-ı kâbiliyyetimizdendir. Onlardan tolayı 'afv ve mağfiretiñle bizi minnetdâr buyur.

Rubā'î:

فعلى كه ز تست موجب شكر و ثناست

كارى كه ز ماست مايه جرم و خطاست

جز خير و كمال نيست آنجا كه تويى

فى الجملة شرى كه هست از جانب ماست

(203a) Me'âli: Îlâhî! Senden zuhûr eyleyen bir fi'l, şükr ü şenâyı mûcibdir. Bizden sudûr iden bir iş ise cürm ü ḥaṭâ mâyesidir. Saña 'â'id olan her şey ancak ḥayr u kemâldir. Bizim cânibimizden olan ise şerr-i maḥẓdan 'ibâretdir.

Îlâhî! Ḥaṭıramızı senden başkasıyla muḳayyed olmaḳdan âzâd eyle ve evḳâtımızı kibriyâ-yı ilâhiyyeñin şuhûdunda müstağraḳ kıl. Herkes bir maḳşad uğrına gider ve

bir sa‘ādet yoluna teveccüh ider. Bizim kıble-i maḵṣūdumuz ve ḡāye-i sa‘ādetimiz sen ol.

Rubā‘ī:

از زندگیم نبدگئی تست هوس

بر زنده دلان بی تو حرامست نفس

خواهد ز تو مقصود دل خود همه کس

جامی از تو همین ترا خواهد و بس

Me‘ālī: Yaşamaya hevesim, ancak saña ‘ubūdiyyet içindir. Qalbi ḡayāt-ı ma‘neviye iktisāb itmiş olanlar için sensiz teneffüs bile ḡarāmdır. Herkes senden qalbindeki maḵṣūduñ ḡuṣūlünü temennī ider, Cāmī ise senden ancak ve yalnız seni ister.

İlāhī! ḡayātımızı sū’-i ‘āqıbetden muḡāfaza ve ḡasret ve nedāmet ṣā’ibesinden (204a) ḡimāye eyle. Nefsimiz bāqī oldukça hem-nefsimiz, ṣoluḡumuz münḡaṭ‘ olunca da luṭf u ‘ināyetiñle feryādımız ol.

Rubā‘ī:

ای صنع تو لحظه لحظه از خامه کن

صد نقش نو انگیزته بر لوح کهن

خواهم که شود صحیفه عمر مرا

بر یاد تو ختم و شد برین ختم سخن

Me’ālî: Ey şun‘-ı kāmîlî her laḥẓa “کن” qalemiyle yeñî yeñî naqşlar ibdā‘ eyleyen Allâh! Şaḥîfe-i ‘ömrümün seniñ yādınla ḥitām bulmasını isterim ki sözüm de bunuñla ḥitāma irdi.

Bu “Levāmî‘”iñ merāḥîl-i tertîbini ve şu bedāyi‘iñ menāzil-i te’lîfini ṭayy için ṭurup diñlenmeyen qalem-i serî‘ü’l-cevelānıñ seyr ü seferi nihāyete vāşıl oldı. Tārîḥ-i ikmālî de rubā‘î-i ātîde gösterildi.

Rubā‘î:

بی دعوی فضل جامی و لاف هنر

در سلك بیان كشید این عقد گهر

و ان لحظه كه شد تمام آورد بدر

تاریخ مه و سال وی از «شهر صفر»

(205a) Me’ālî: Cāmî faẓîlet ve hünêr da‘vāsında bulunmaqsızın şu cevherleri silk-i beyāna dizdi. Tamām oldıḡı sene ve ay için de “şehr-i şafer” terkîbi (ki 875’dir) târîḥ vāḳi‘ oldı.

-

Ḥitām-ı terceme: 17 Rebî‘ülahîr 1245 ve 25 Mart Rebî‘ülahîr 926 Pazar irtesi

Hitām-ı tebyîz: 5 Receb 1245 ve 9 Kânûn-ı şânî 927 Pazar

(imza, Tahirü'l-mevlevî)

SONUÇ

Tahirü'l-Mevlevî namıyla anılan merhum Mehmed Tahir Olgun'un çalışmamıza konu olan bu tercümesi, Molla Câmi'nin el-Kasîdetü'l-hamriyye üzerine tasavvufî yorumlarını içermektedir. Eseri incelediğimiz bölümde bu yorumların hüviyeti üzerinde durulmuştur. Tasavvufî edebiyata, hususen klasik şiirimize derin tesirleri olan Câmi'nin bu eseri, birtakım tasavvufî ıstılahları ve nazariyeleri açıklamakta, bu sayede hem kasidenin şerhi hem de muhabbet, aşk, sarhoşluk kavramları etrafındaki mazmunlar izah bulmaktadır.

Levâmi'nin, bu alana derin hakimiyeti olan Tahir Olgun tarafından tercüme edilmesi, eserin daha iyi anlaşılması için önemli bir husustur. Şeyhi Mehmed Esad Dede Efendinin teşvikleri ile bu eserin tercümesine girişen Olgun, el-Kasîdetü'l-hamriyye'nin diğer önemli şerhlerinin yanında güçlü bir yere sahip olan *Levâmi*'yi de istifade edilmek üzere başarıyla Türkçeye kazandırmıştır.

Zikredilen sebepler, *Levâmi*'yi önemli bir tasavvufî metin kılmaktadır. Yeni harflere aktarmak ve genel incelemeye tabi tutmakla yetindiğimize bu tercüme, klasik şiir ve mazmunlar bağlamında verimli çalışmalara kaynak oluşturabilecek yorumları içermektedir. Dolayısıyla İbnü'l-Fârız ve Molla Câmi'nin tasavvufî telmih ve istiarelerinin, klasik şiirin referansı olmaları dolayısıyla derinlemesine bir tedkike konu edilmeleri önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Abdülhakim Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, Haz. Necip Fazıl, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2011.

Âlim Kahraman, “Tahirü’l-Mevlevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 39, İstanbul 2010, s.408.

Annemarie Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, The University of North Carolina Press, Amerika Birleşik Devletleri 1975.

Atilla Şentürk, *Tahirü’l-Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.

el-Münziri, *et-Tekmilat li-Vefayatü’n-nakala*, Editör: Beşar Evvad Maruf, Kahire, 1968.

Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki’n-nüfûs*, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.

Giuseppe Scattolin, “The Oldest Text of Ibn Al-Farid’s Diwan”, *Quaderni di Studi Arabi*, Roma 1998, s.143-163.

Hüseyin Elmalı, “Kaside”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 24, İstanbul 2001, s.562.

Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağışlar 2305 nr. 325a vr.

İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1988, C.4.

İdris-i Bitlisî, *Kitâb-ı Şerh-i Kasîde-i Hamriyye der Tasavvuf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 4092/1 nr.

İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

Mahir İz, *Yılların İzi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1990.

Marlene Rene DuBois, ‘Abd al-Rahman Jami’s Lawami’: A Translation Study (Stony Brook Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York 2010).

Mehmet Çavuşoğlu, “Kasîde”, *Türk Dili*, Sayı 415, 416, 417, Ankara 1986, s.17.

Molla Câmi, *Levâmi’ vü Levâyih Der Şerh-i Kasîde-i Hamriyye-i İbn-i Fârız ve Der Beyan-ı Ma’ârif ve Ma’ânî-i İrfânî*, www.noorlib.ir (erişim tarihi 05.03.2014).

Muhammed Nuri Şemseddin, *Risale-i Murakabe*, Fazilet Yayınları, İstanbul 1989.

Mustafa Erdoğan, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Mevlevî Şeyhi Abdülbaki Baykara Dede*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2003.

Orhan Başaran, “İdris-i Bitlisi’nin Şerh-i Kaside-i Hamriyye’si ve İki Yazma Nüshası, *Nüsha*, Sayı 12, İstanbul 2004, s.7-15.

Süleyman Derin, From Rabia to İbn al-Farid: Towards Some Paradigms of the Sufi Conception of Love, (Leeds Üniversitesi, Arap ve Ortadoğu Çalışmaları Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi 1999).

Süleyman Uludağ, “Nur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 33, İstanbul 2007, s. 244.

-----, “İbnü’l-Farız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 21, İstanbul 2000, s.40.

Şefik Can, “Yenikapı Mevlevihanesinin En Son Mesnevihanı Tahirü’l-Mevlevî”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (II.Milletlerarası Osmanlı Devletleri’nde Mevlevîhâneler Kongresi tebliğleri), Konya 1996, s.97.

Şener Demirel, *Tahirü’l-Mevlevî’den Metin Şerhi Örnekleri*, Araştırma Yayınları, İstanbul 2005.

Tahir Olgun (Tahirü’l-Mevlevî), *İstiklal Mahkemesi Hatıraları (Matbuat Alemindeki Hayatım)*, Haz. Nurcan Boşdurmaz, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2012.

-----, “Kasımpaşa Mevlevîhanesi Mesnevîhânı Mehmed Esad Dede Merhumun Verdiği Mesnevî İcazetnamesi Sureti, (Süleymaniye Kütüphanesi F.S.Türkmen 179 nr.)

-----, *Çilehane Mektupları*, Haz. Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

-----, *Divan Edebiyatından Birkaç Parça ve İzahı* (F.S.Türkmen, 92 nr.)

-----, *Edebî Mektuplar* (F.S.Türkmen, 168 nr)

-----, *Şiir Açıklayan Mektuplar*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara 2012.

-----, *Siyer-i Nebi Dersleri* (F.S.Türkmen, 114nr.)

-----, *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri* (F.S.Türkmen, 118 nr.)

-----, *Asr-ı Saadette Askerlik* (F.S.Türkmen, 120 nr.)

-----, *İslam Büyükleri* (F.S.Türkmen 129,130, 159 nr.)

-----, *Tarih-i İslama Aid Bazı Fevaid* (F.S.Türkmen 162 nr.)

Th. Emil Homerin, *From Arab Poet to Muslim Saint*, The Amerikan University in Cairo Press, Kahire 2001.

Yekta Saraç, “Şerhler”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C.2, İstanbul 2007, s.121.

-----, “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş”, *İlmî Araştırmalar*, İstanbul 2011, s.135.

-----, “Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2003, s.445

